

Департамент гуманітарної політики
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. К. А. Тімірязєва

Подільський книжник

Альманах

**Випуск 12
(2019 р.)**

Вінниця
2021

УДК 002.2(477.43/44)93/94
П 44

Відповідальна за випуск Л. Б. Сенік,
директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Укладач Т. Р. Кароєва

Подільський книжник : альманах. Вип. 12 (2019 р.) / Департамент гуманітар. політики Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва ; уклад. Т. Р. Кароєва ; ред. С. В. Лавренюк ; відп. за вип. Л. Б. Сенік. – Вінниця, 2021. – 140 с. : іл.

У дванадцятому випуску альманаху традиційно подано відомості про фонди відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, висвітлено розмаїття книжкового життя регіону минулого та сьогодення. Ювілейними темами цього збірника є книжкові пам'ятки – видання Пантелеймона Куліша (до 200-річчя від дня народження) та книжкова культура доби Української революції (1917–1921).

Видання призначено науковцям, краєзнавцям, бібліотекарям, бібліофілам, студентам, а також усім зацікавленим особам.

ISBN .....

© Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, 2021

Від укладача

От і дюжина випусків нашого альманаху. Головний напрям публікацій залишається незмінним – книжкова культура Поділля в найрізноманітніших проявах. У 2019 р. ми відзначали кілька важливих для країни дат, двом з них присвячено окремі публікації. До 200-ї річниці від дня народження відомого українського письменника та мислителя Пантелеймона Куліша (1819–1897) приурочено оповідь про унікальні прижиттєві примірники його видань, що зберігаються у вінницьких книжкових зібраннях, а до 100-ї річниці перебування уряду УНР на Поділлі – нарис про специфіку тогорічного українського книгодрукування в регіоні.

З революційною епохою перетинається в часі й стаття запрошеного білоруського автора Олесі Савчук. На основі історико-книжкової колекції, що зберігається у фондах Гродненського державного історико-археологічного музею, вона розповідає про бібліотеку Потоцьких з Печери (нині Тульчинського району Вінницької області). Колишні господарі маєтку зуміли врятувати частину зібрання під час погромів 1917–1918 рр., і згодом вона опинилася на Гродненщині.

Частково тематику революційної доби продовжує рубрика «Сторінками архівних документів», де цього разу оприлюднений наказ Подільського губвиконкому «Про порядок видачі дозволу на торгівлю творами періодичного та неперіодичного друку» 1922 р., який регламентував торгівлю в умовах непу на Поділлі.

Традиційно працівники відділу рідкісних і цінних видань розкривають фонди, з якими працюють. Ірина Валігура розповіла про подільських авторів, твори яких виявлено на сторінках українських газет і літературно-мистецьких часописів 1920-х рр., що зберігаються у відділі. Тетяна Марчук ознайомила з нотними виданнями подільських композиторів, серед яких – «Вечорниці» П. Ніщинського, фантазія для фортепіано «Ще не вмерла Україна» Н. Артемовського, хорові твори «Бандура» та «Кобза» Г. Давидовського, кантата «Шевченкові» К. Стеценка. Олена Сафронova повідомила про унікальний лоцманський путівник І. Лоотса «Zeespiegel», можливо, єдиний в Україні.

Але ж бібліотека живе не лише книгами, а й своїми співробітниками. Поліна Цимбалюк підготувала нариси про наших сучасників – бібліотекарів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, які встали на книжкову вахту ще у 1970-х рр.

У рубриці «Книжкова полиця» традиційно репрезентуємо книги-ювіляри з фондів бібліотеки. Цього року це невеличкі оповідки про п'яте та сьоме видання Третього Статуту Великого князівства Литовського польською мовою, а також перше видання знаменитої «Арифметики» нашого земляка – академіка В. Буняковського.

Завершує випуск інформація про наших земляків – лауреатів літературних премій України 2019 р. та книжкові події у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва за минулий рік.

Т. Р. Каросва

До 100-річчя Української революції (1917–1921)

1919-й – рік «столичного» книгодрукування на Поділлі

Т. Р. Кароєва

У 1919 р. український книговидавничий рух на Поділлі дістав нові можливості завдяки перебуванню уряду Директорії УНР у регіоні. Ця обставина зумовила принципово іншу ситуацію щодо активності книговидання: якщо в Україні в цілому друк української книги занепав (як стверджували Ю. Меженко [1, с. 114], В. Ігнатієнко [2, с. 21], Т. Ківшар [3, с. 80]), то на Поділлі в 1919 р. випуск літератури зріс більш ніж удвічі: 211 назв (1919) порівняно з 81 (1918) [4]. Присутність уряду й армії, державна фінансова підтримка позитивно вплинули на загальну кількість видань, хоча місцеві видавці зіткнулися з низкою серйозних проблем, головними з яких були брак паперу та завантаження місцевих друкарень урядовими замовленнями [5, арк. 32; 6, арк. 15–15 зв.]. Книжковий репертуар виграв також від кількісного розширення та якісного зростання автури регіону. Разом з урядовими та армійськими інституціями, появою Кам'янець-Подільського державного українського університету (далі – КПДУУ) на Поділля прибуло чимало українських політичних, громадських та наукових діячів. До кола видавців і авторів увійшли такі відомі особи, як М. Грушевський (1866–1934), І. Кревецький (1883–1940), О. Назарук (1883–1940), І. Огієнко (1882–1972), С. Остапенко (1881–1937), С. Русова (1856–1940), М. Євшан (1889–1919), викладачі університету В. Біднов (1874–1935), П. Клепатський (1885–1938?), В. Геринович (1883–1949), К. Широцький (1886–1919) тощо. Внаслідок цього, розширилася тематико-типологічна структура книговидавничого репертуару.

Активізації україномовного книгодрукування сприяли також прийняття Директорією УНР Закону про державну українську мову (до речі, у Вінниці) та державна фінансова допомога українським видавництвам. Подільські видавничі осередки «Дністер», Правобережна філія Українського видавництва в Ка-

теринославів, видавничий відділ Подільської губернської народної управи отримали на різні строки фінансові позики від уряду в розмірі близько 5,5 млн грн [3, с. 136–140; 7].

Найбільше було надруковано урядовими та армійськими інституціями – 97 назв (46,0 % всього надрукованого за рік) [4], більше, ніж за 1918 р. оприлюднили всі подільські видавці.

Оскільки український уряд перебував у 1919 р. на території Поділля, то урядові інституції випускали друком тут законодавчі матеріали, наприклад «Декларацію правительства УНР» 12 квітня та 14 серпня 1919 р., «Додаткову інструкцію в лісовій справі», закони «Про землю», «Про ліси України», «Про порядок передачі й користування сільськогосподарським живим і мертвим реманентом», «Про реалізацію урожаю», «Про державний податок на деякі речі розкоші», «Про єврейське громадське самоврядування», «Збірник законів та розпоряджень загального характеру в справі призову до війська по мобілізації військовозобов'язаних і призову до виконання військової повинності новобранців».

Агітаційні брошури з актуальних питань доби (зокрема, яким повинен бути уряд та державний устрій незалежної України, чому потрібно боротися за її незалежність, про минуле українського народу, як нарізати землю селянам, про грошовий обіг, епідемічні захворювання і способи боротьби з ними) готувало Міністерство преси й інформації. Воно ж друкувало звернення до населення із закликом боронити терени від «червоних імперіалістів», з проханням збирати зимовий одяг для військових, з роз'ясненням про українців Галичини та Кубані. Проблема єврейських погромів обумовила появу брошур з поясненнями, хто закликає до погромів, зі зверненнями до єврейського населення щодо погромів і до українського населення з роз'ясненням, чому серед єврейських робітників багато більшовиків. Міністерство також започаткувало випуск «Бібліотеки козака», де у формі байок та казок розповідалося про політичну історію України, взаємини України та Росії. Публікувалися художні твори сатиричного або гумористичного змісту. Було навіть створено спеціалізоване видавництво «Сатира і гумор», яке надрукувало гуморески Д. Боронила про більшовиків і денікінців. За допомогою мініс-

терства й редакції газети «Україна» письменник С. Васильченко (1878–1932) видавав сатиричні казки, присвячені тогочасним політичним подіям. Зокрема, на замовлення С. Петлюри, який був різко налаштований проти єврейських погромів, було написано гумореску «Про жидка Марчика – бідного кравчика». У ній йшлося про те, що єврейський ремісник є таким же працівником, як і український селянин. Гумористичну тему підтримала книга О. Назарука про людські типи – «раба», «хама» та «дурня». На Поділлі це міністерство випустило друком 49 назв громадсько-політичних видань [4].

Принципи карного судочинства, організації влади на місцях висвітлювали друковані матеріали Міністерства внутрішніх справ. Міністерство народної освіти видало в Кам'янці-Подільському першу частину праці, присвяченої розробці проекту єдиної школи в Україні. Тут визначались організаційні засади єдиної школи, що спиралися на новітні досягнення західноєвропейського шкільництва. Головна ідея програми полягала в необхідності виховання освічених і свідомих громадян, спроможних будувати міцну державу. Цього ж року були надруковані матеріали з'їзду діячів позашкільної освіти й дошкільного виховання, що відбувся в Києві.

Активно друкувало книги військове відомство. Порівняно з цивільними установами військові перебували в більш вигідному становищі, бо мали можливість реквізувати друкарні, друкарське обладнання, папір, а також мобілізувати робітників. Крім того, до видавничої діяльності їх спонукало громадянське протистояння, й вони вимушені були брати на себе ідеологічні та агітаційні функції. Командування Армії УНР спочатку друкувало тільки збірки наказів, розпоряджень та часописи, але своїм завданням воно вважало згуртувати воїнів у боєздатне свідоме військо. Для цього було підготовлено «Статут внутрішньої служби», «Військовий карний статут», «Дисциплінарний статут», «Муштровий статут для легкої пушкової й гаубичної артилерії». Головна шкільна управа Військового міністерства надрукувала підручник «Основи тактики» М. Анісімова, а Культурно-освітня управа Генштабу – брошури про те, як жив український народ, якою повинна бути

українська старшина, про економіку та статистику України, про програми навчання молодих козаків піхоти, кінноти та артилерії, художні твори. Було організовано спеціальне пересувне видавництво «Національна освіта».

Видавничий відділ Пресової квартири січових стрільців, що воювали в складі Армії УНР, під час перебування в Кам'янці-Подільському восени 1919 р. започаткував серію книг під назвою «Бібліотека “Стрільця”». Основною її метою було забезпечення книгою українського війська. Відділ щотижня друкував «більше чим одну книжечку для українського війська» [8] і встиг упродовж осені – зими 1919 р. надрукувати 25 назв. Серед авторів цієї бібліотеки були О. Назарук, Д. Кренжаловський (1891–1946), Р. Заклинський (1887–193?), І. Кревецький. У виданнях йшлося про становище в тодішній Україні, її міжнародну політику, судовий та адміністративний устрій, історію української державності та Галицької армії. Серед популярних тем були розповіді про українців на чужині, подорожі, зокрема враження від Москви 1919 р., а також політична сатира. Окремим напрямом друку стали брошури, присвячені українській мемуаристиці, її стану, значенню і завданням, практикам написання. Редакція газети «Стрелець» звернулася до читачів з проханням написати спогади про події на українських землях 1914–1919 рр., свідками яких вони були.

Серед місцевих видавців найпліднішим став відділ народної освіти Подільської губернської народної управи (колишнього земської) на чолі з В. Сочинським. У 1919 р. на утворення спеціального обігового капіталу передбачалося 10 млн крб. (заплановано з урахуванням інфляції) [9, с. 28]. У березні 1919 р. відділ отримав від Міністерства народної освіти довгострокову позику в 2,5 млн грн [7]. Було вжито заходів для придбання власної друкарні, цинкографії, літографії та стереотипії. На вересень було видано 15 назв підручників для нижчих і вищих початкових шкіл накладом до 400 тис. прим., 14 назв книг для позашкільного читання (300 тис. прим.), «Російсько-український словник» у двох томах за редакцією Ф. Шумлянського (1887–1980) та С. Іваницького (1874–1945?). У розпорядженні відділу було ще 40 рукописів, оригінальних та перекладних, готових до друку, зокрема

6 підручників для нижчих та середніх шкіл, 16 творів наукового й науково-популярного змісту (переважно з історії та соціології) [7]. Серед популярних видань був буквар «Ярина» А. Воронця, який губернська народна управа випускала двічі (1918, 1919) й наклад якого досяг 62 тис. прим. Книга вийшла друком з малюнками М. Козика (1879–1947), Ю. Павловича (1874–1947), К. Трохименка (1885–1979), обкладинкою Г. Нарбута (1886–1920). Українська громадська діячка і педагог С. Русова схвально оцінила його структуру та зміст [10, с. 26–27]. Губернська народна управа видала збірник оповідань з фізичної географії світу, книжку «Що то за Україна?» Л. Юркевича (1883–1919), в якій популярно розповідалося про географію країни.

Зі створенням Української держави інтерес до минулого свого народу зріс як ніколи. Заходи для його задоволення вживалися як на популярному рівні, так і на науковому. Випустили друком працю М. Грушевського «Історія України», пристосовану до програми школи. Дуже цікавою була краєзнавча брошура «Про минулі часи на Поділлі» Д. Дорошенка (1882–1951). Автор у невеличкій розвідці узагальнив історію регіону, адресувавши її всім зацікавленим, передусім студентам, діячам освітніх організацій, учителям, школярам тощо.

Подолляни для школи випускали букварі, читанки, підручники з математики, історії релігії, географії та історії України. На доповнення до навчальної літератури було надруковано нові програми для школи, правила українського правопису. Вийшов друком перший в Україні практичний посібник для бібліотечних працівників «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла» С. Сірополка (1872–1959). Була започаткована видавнича серія «Культурно-історична бібліотека» з розповідями про країни давнього часу, зокрема Фінікію, Палестину, Персію та Єгипет, але світ побачив лише нарис про Єгипет.

Галузеві відділи губернської народної управи видавали значно менше. Вони спромоглися підготувати лише декілька профільних книг: загальний відділ – видання з організаційних питань (кошторис, звіт); статистичний – статистику сільського господарства; бюро садівництва та городництва – агрономічні питання; губернська народна каса дрібного кредиту – про кооперацію.

Повітові народні управи припинили книговидавничу діяльність через відсутність фінансів [11, арк. 3–27].

Подільська громадська діячка О. Пашенко (1879–1972) так оцінювала досягнення губернської народної управи: «Це було зроблено чудо! Нехай не залишилося й половини того багатства, нехай більшість книжок пізніше було замінено, все ж наслідки цієї праці земства нехай залишаться в пам'яті поколінь, бо зробили величезний здви́г національної свідомості українського народу» [12, с. 139].

Анонімний подільський кореспондент газети «Наш шлях», оцінюючи діяльність працівників видавничого відділу, писав: «Досить швидко була вирішена проблема підручників. У цьому безперечною була заслуга губернської земської управи. Кожен учитель дістав із складів її видавництва українські підручники, книжки... Губернська земська управа мобілізувала, як могла, найкращі сили для складання підручників, хрестоматій, збірників літературних творів, діставала з різних джерел величезні суми, ревізувала найбільшу друкарню, виривала, де могла, папір» [13].

Нову сторінку в книговидавничій справі Поділля відкрив заснований у жовтні 1918 р. КПДУУ. За підтримки ректора І. Огієнка при навчальному закладі були створені видавнича рада, що опікувалася друком наукових праць викладачів, та видавничий відділ ради студентських представників, що видавав матеріали лекцій, прочитаних для студентів [14, с. 68].

Директорія УНР своєю постановою асигнувала 200 тис. крб на початкове улаштування друкарні при університеті й на придбання шрифту для неї [15, с. 86]. У березні 1919 р. для придбання якісних нових шрифтів за кордон були відряджені приват-доценти Д. Дорошенко та М. Чайковський (1887–1970). Однак розв'язати проблему за відсутності валютних коштів (карбованці та гривні не були конвертовані) їм було понад силу [16, арк. 20]. Ситуація могла вирішитися за рахунок внутрішніх можливостей. Ще на початку 1919 р., напередодні приходу до міста Червоної армії, кам'янецьке видавництво «Дністер» вирішило віддати в оренду університету свою друкарню, щоб запобігти її конфіскації [5, арк. 57]. Завідувати друкарнею призначили приват-до-

цента П. Клепатського, а редактором видань – приват-доцента М. Драй-Хмару (1889–1939) [5, арк. 6]. Але незабаром друкарню реквізували представники радянської влади для видавничого відділу при Кам'янецькому виконкомі [5, арк. 14]. Потім у місто повернулася Директорія УНР, і вже Міністерство фінансів реквізувало цю друкарню для власних потреб – друку грошових знаків [5, арк. 18]. Водночас видавництво «Дністер» висунуло претензії щодо неї, тому в жовтні 1919 р. після тривалих судових позовів університету запропонували вінницьку друкарню Р. Вайсберга [5, арк. 18(зв.)], бо вільних друкарень у Кам'янці не залишилось. Вінниця в умовах військових дій була задалеко. Тому університет вимушений був випускати більшість видань у власній літографії (завідував приват-доцент С. Бачинський (1879–1941)), а також орендувати з березня 1920 р. друкарню Свято-Троїцького братства [16, арк. 20]. Відповідно в 1919 р. вдалося надрукувати лише 3 праці: тексти курсів лекцій «Вступ до вивчення літератури» В. Перетця (1870–1935), «Історія української мови» І. Огієнка, «Короткий курс загальної гістології» П. Бучинського (1852–1927).

Науковці університету брали участь у реалізації кількох важливих державних проєктів: зокрема працювали в комісіях з перекладу українською мовою чинних в Україні цивільних та карних законів [17, арк. 26], опікувалися створенням словників – правничого [18], мови Т. Шевченка і біографічного (діячів Поділля) [19, арк. 1], а також їх залучали до діяльності видавництв не лише як авторів, а й як перекладачів, редакторів, укладачів та упорядників видань.

Столичними силами було підкріплено й місцеві видавництва. За формою власності вони здебільшого були кооперативними. Їхній капітал складався з членських внесків. Так, членський внесок для товариства «Правобережна філія» становив 100 крб, дозволяли виплату внесків на 2 строки, також приймали вклади й позики від приватних осіб та інституцій: на півроку – 5 %, на рік – 6 % [20]. Як уже згадувалося, подільським видавництвом «Дністер» та «Правобережна філія» вдалося отримати державну фінансову допомогу.

«Дністер», перше подільське видавництво, засноване у 1911 р., у грудні 1918 р. придбало друкарню в Кам'янці [5, арк. 14]

і завдяки реорганізації у видавництво на паях (серпень) та отриманню державної фінансової підтримки (2 млн грн у вересні) під керівництвом В. Сочинського почало працювати. Всього за 1919 р. воно надрукувало 6 назв видань. Серед них були книги англійського філософа Г. Бокля (1821–1862) «Природа та цивілізація», французького теоретика кооперативного руху Ш. Жіда (1847–1932), підручники для школи, художні твори С. Руданського (1834–1873). На 1 квітня 1920 р. у видавничому плані було 74 позиції [21].

Ще в 1918 р. І. Огієнко, ректор КПДУУ, використовуючи свої добрі контакти з «Українським видавництвом у Катеринославі», де друкували його праці, домовився про відкриття в Кам'янці-Подільському філії, щоб видавати університетську продукцію [22, с. 53], але незабаром добув для цього власну друкарню. І все ж у березні 1919 р. було оголошено про відкриття в місті «Правобережної філії» цього видавництва [20]. Її очолив С. Мигалевський. Хоча філія ставила своїм завданням обслуговувати потреби школи [23, с. 6], підручників серед її видань було небагато. У 1919 р. з друку вийшло 15 назв. Це були твори з історії України («На руїнах Січі», «Запорожська слава», «Над Кодацьким порогом», «Славні побратими» А. Кашенка (1858–1921), «Що читати по історії України» В. Біднова (1874–1935), художні твори, підручники з математики й української літератури.

Вінницькі видавництва також були кооперативними, їхню автуру представляли переважно місцеві автори. Найпродуктивнішим стало видавниче товариство «Наука», завдяки якому світ побачило 11 назв видань: підручники з історії українського письменства, української мови, хімії, геометрії, а також художня література (І. Франко, М. Старицький, А. Чехов, П. Бомарше, Г. Сенкевич).

Громадські організації в складних економічних і фінансових умовах 1919 р. практично не мали можливості друкувати книги. Знаковою діяльністю вирізнялося кам'янецьке Кирило-Мефодіївське товариство, яке боролось за автокефальну українську православну церкву. Зокрема, коли подільський архієрей Пімен заборонив священникам правити українською, член товариства

Ю. Сіцінський видав брошуру «В чому моя провина?», де міркував про можливість спілкування з Богом рідною мовою. Брошура мала великий резонанс серед подолян.

У цілому, як не дивно, важкий 1919 р. залишив добрий результат у подільському книговидаванні. Перебування українських урядів та Армії на теренах Поділля у 1919 р. позитивно відбилося на книговидавничому репертуарі регіону як кількісно, так і якісно. Зросла не просто кількість видань, принципово змінилася мовна та тематико-типологічна структура репертуару. Основними стали навчальні, художні та громадсько-політичні видання. Приїжджі автори ініціювали щонайменше 142 видання (67,3 % репертуару). Основною мовою друку стала українська – 89,1 % всього репертуару.

Примітки:

1. Меженко Ю. Українська книга часу великої революції // Життя і революція. 1927. № 10. С. 107–121.

2. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923) : іст.-бібліогр. етюд / Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1926. 112 с.

3. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923). Київ : Логос, 1996. 344 с.

4. Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля (1852–1923) : бібліогр. посіб. / уклад. Т. Р. Соломонова. Вінниця, 2006. 352 с.

5. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). Ф. Р-582. Оп. 1. Спр. 21. 84 арк.

6. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). Ф. Р-198. Оп. 1. Спр. 6. 397 арк.

7. Хроніка // Життя Поділля. 1919. 25 квіт.

8. Оголошення // Стрілець. 1919. 7 жовт.

9. Проект кошторису видатків і прибутків Подільської губернської народної управи на 1919 р. / Поділ. губерн. нар. управа. Кам'янець на Поділлі, 1918. 134 с.

10. Русова С. [Рецензія] // Освіта. 1918. № 2. С. 26–27.

11. ДАВіО. Ф. Д-255. Оп. 1. Спр. 124. 227 арк.

12. Сохацька Є. І. Олімпіада Пашенко – діячка освітянського руху початку ХХ ст. // І Могилів-Поділ. красзнав. конф. : матеріали та доп. Могилів-Подільський, 1996. С. 137–140.

13. Місцева хроніка // Наш шлях. 1920. 3 берез.
14. Третяк Л. До історії видавничої діяльності Кам'янець-Подільського університету (1920) // Духовна і наук.-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в контексті укр. нац. відродження : тези доп. наук.-теор. конф. Кам'янець-Подільський, 1992. С. 68–69.
15. Вісник УНР. 1919. Вип. XI. С. 86.
16. ДАХмО. Ф. Р-582. Оп. 1. Спр. 44. 142 арк.
17. Там само. Спр. 30. 186 арк.
18. Університетське життя // Наш шлях. 1920. 20 трав.
19. ДАХмО. Ф. Р-582. Оп. 1. Спр. 147. 28 арк.
20. Життя Поділля. 1919. 28 берез.
21. Фонди Хмельницького обласного краєзнавчого музею. КП 41526 /ДК 8790. Сіцинський Ю. Начерк подільського книгодрукування. Проскурів, 1934. (Машинопис).
22. Тимошик М. Українські видавництва під орудою Івана Огієнка // Друкарство. 1997. № 2. С. 52–56.
23. Каталог видань кооперативного товариства «Українське видавництво в Катеринославі. Правобережна філія». Кам'янець на Поділлі, 1920. 8 с.

З КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ БІБЛІОТЕК ПОДІЛЛЯ (за фондами Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва)

Про ще один унікальний – лоцманський путівник Іоанна Лютца «Het eerste deel Van de Nieuwe Groote Lootsmans Zee-spiegel» (Амстердам, 1714)

О. В. Сафронова

XVI–XVII ст. – це період Великих географічних відкриттів. Мореплавці, колонізатори й торговці активно допомагали складати карти раніше не звіданих куточків землі. Цим ілюстративним матеріалом користувалися практично повсюдно, а накопичені відомості докорінно змінювали уявлення людей про нашу планету. Найбільші торговельні компанії (в тому числі Ост-Індійська) в середині XVII ст. відкривали великі бюро, на базі яких створювали цілі картографічні комплекси, обладнані великоформатними верстатами, ливарнями для шрифтів, коректорськими відділеннями й іншими службами. З цього моменту картографія вийшла на рівень масового комерційного виробництва.

Тривалий час активний ареал плавання голландських моряків обмежувався європейськими узбережжями, але з другої чверті XVII ст., після відкриття нових земель, він поширився на Африку, Америку, Азію та Океанію.

Зростання торгівлі та судноплавства на північному заході Європи, зосереджене на фламандських портах та ганзейських містах, вимагало морських посібників. Морські традиції та практики, закладені ще в Середземномор'ї, з XV ст. були розвинуті на північному заході. За прикладом італійських портоланів (високоточних середньовічних навігаційних морських карт) для судноплавства Середземним морем були створені лоцманські путівники (морські навігаційні посібники) для Північного та Балтійського морів.

У XVII ст. морські карти виконувалися методом морського опису (зйомки) з судна, що йшло вздовж берега. Шлях корабля,

який проводив зйомку, визначався навігаційними способами. Винайдення секстанта, хронометра та інших навігаційних інструментів дозволило уточнити шлях корабля і таким чином зробило можливим отримання при гідрографічних зйомках більш точних результатів. Під час спеціальних гідрографічних промірних робіт, коли при вимірюванні глибини визначалися також планові координати проміру, карти поповнювалися великою кількістю відміток глибин. Голландські шкіпери вивчили узбережжя й гавані, переважаючи вітри й течії, рифи й мілини Західної Європи так, як ніхто й ніколи не робив раніше. Карти та лоції були важливими інструментами їхнього ремесла, і закономірно, що саме голландці видали перший систематизований комплект карт, переплетений у єдиний том. Цей атлас називався «*Spieghel der Zeevaerdt*». Його підготував до друку Вагенар Лукас Янсон (1533–1606), а видав відомий нідерландський друкар Крістофер Плантен (1514–1589). Ще сто років після першої публікації атласу по всій Європі виходили «вагонери» різних сортів і розмірів. Оригінальне творіння Вагенара витримало безліч видань; крім того, траплялися й імітації його робіт різноманітної якості [1, с. 127].

Поява перших атласів також пов'язана з іменами видатних західноєвропейських картографів Герарда Меркатора (1512–1594) і Абрахама Ортелія (1527–1598). Винайдення рівнокутної циліндричної проєкції Меркатора (яка зберігає кути між напрямками), зручної для прокладання курсів корабля, завоювало у моряків загальне визнання. Проєкцію досі використовують для побудови морських навігаційних і аеронавігаційних карт у всьому світі. Наступники Меркатора – спочатку Генріх Гондіус (1571–1651), а потім Ян Янсон (1588–1664) та їхній конкурент Віллем Янзон Блау (1571–1638) – друкували в Амстердамі видання, порівняно з якими великі атласи наших днів, якщо зіставити розміри, мають більш ніж скромний вигляд. У 1660-х рр. атлас Блау, який друкували паралельно п'ятьма мовами (голландською, латинською, французькою, іспанською та німецькою), розрісся у французькому варіанті до дванадцяти томів, що містили 209 карт (55х66 см) і 420 сторінок тексту географічного та історичного змісту [1, с. 208].

На початку XVII ст. Нідерланди були найбільш економічно розвинутою країною та володіли потужним морським флотом,

що дозволяло голландцям подорожувати й торгувати з країнами Близького і Далекого Сходу, Африки та Америки, тому вони потребували карт. З 1620 по 1700 рр. торгівля лоцманськими путівниками та морськими атласами зростала непередбаченими темпами, що супроводжувалося посиленням конкуренції, починаючи приблизно з 1630 р., особливо у виданні лоцманських путівників серед амстердамських видавців Блау, Янсона та Якоба Ертса Колома (1600–1673). Звичною тодішньою практикою друку географічних карт було перевидання тих же карт без змін. Мідні кліше, з яких передруковували карти, переходили від видавця-батька до сина, від видавця-господаря до його учня і т. д. Лише конкуренція, яка виникала внаслідок виходу у світ нових, кращих карт, змушувала потурбуватися про виправлення та доповнення старих матеріалів.

У фонді відділу РіЦ зберігається лоцманський путівник «Het eerste deel Van de Nieuwe Groote Lootsmans Zee-spiegel», який вийшов друком у 1714 р. в Амстердамі. Його підготував голландський друкар Іоанн Лоотс (1665–1726), який народився в Амстердамі в сім'ї Яна Якобса, виробника шогл, що проживав на вулиці Zeedijk. Майбутній видавець займався виробництвом математичних і морських приладів та навчався друкарства в Хенріка Донкера (1626–1699). У 1691 р. одружився з Сарою Свігтерс (1668–1743). Після чотирирічного навчання в Донкера в 1693 р. Лоотс був прийнятий до Гільдії книгопродавців, придбав будинок та відкрив власний магазин і друкарню під назвою «de Jonge Lootsman» в районі Nieuwebrugsteeg. З 1696 р. упродовж 30 років на ринку з'явилася велика кількість видань під маркою Іоанна Лоотса.

У 1695 р. Лоотс уклав письмову угоду про співпрацю спочатку з художником і гравером Ентоні де Вінтером (1652–1717), а у 1698 р. – з Клаесом де Фрізом (1662–1750), геодезистом-картографом. Вони планували виготовити 200 морських карт за проєкцією Меркатора та видати морський атлас. Про свої наміри оголосили в газеті «Amsterdamsche Courant» у серпні та жовтні 1698 р. Однак вони створили лише 120 карт і в 1707 р. через невідомі причини підприємство припинило своє існування. Атлас так і не був опублікований. Однак упродовж 1698–1707 рр. друкарня випустила велику кількість карт, які продавалися збірками, складеними на замовлення та без реального титульного аркуша [2].

Незважаючи на жорстку конкуренцію – особливо з боку Герарда ван Кюлена (1678–1726) – друкарня Іоанна Лоотса та двох його соратників вела плідну діяльність. Значна частина доходів підприємства надійшла від продажу відомого навігаційного посібника Клаеса де Фріза «Schatkamer ofte Konst der Stuurlieden», написаного Авраамом де Графом (1635–1717), нідерландським математиком. Також приблизно в 1707 р. Лоотс видав найбільший з усіх морських атласів, опублікованих в Амстердамі. Атлас містив 124 карти, з них 79 – за проєкцією Меркатора. Це були карти, призначені для морського атласу, а не відбитки з кліше, які використовувались для лоцманських путівників.

Після припинення співпраці 24 вересня 1707 р. Клаес де Фріз продав щонайменше 17 кліше Герарду ван Кюлену за 374 гульдени. А Лоотс продав 100 кліше за проєкцією Меркатора тому ж ван Кюлену, але натомість придбав кліше Якоба Робейна (1649–1707), серед яких були карти, вигравірувані Арентом Роггевеном (16??–1679), нідерландським картографом, батьком відомого мореплавця Якоба Роггевена, який відкрив острів Пасхи.

Свого часу Якоб Робейн придбав права на друк «Spiegel» у вдови Пітера Гооса (1616–1675) та використав кліше для виготовлення власного лоцманського путівника й морського атласу. Пітер Гоос став відомим завдяки публікації атласу морських карт після того, як придбав у Ентоні Якобса (1606–1650) мідні гравюри знаменитого лоцманського путівника «De lichtende columne ofte Zeespiegel», що вперше вийшов друком 1644 р. Кількість карт у його книзі була більшою, ніж у будь-якому попередньому лоцманському путівнику: 32, 30 та 20 карт, відповідно, у першій,

другій та третій частинах. Крім того, розмір карт був збільшений до 43 x 55 см. Нічого подібного ніколи не було створено ні у Великобританії, ні у Франції. Текст «Zeespiegel» Якобса друкували багато разів між 1643 та 1715 рр., ряд видань було перекладено англійською та французькою мовами синами видавця. Оскільки він помер у порівняно ранньому віці, більшість численних видань творів Якобса були опубліковані після його смерті синами Якобом і Каспаром. Саме вони взяли собі прізвище Лоотсман. Гоос опублікував карти з цього атласу на різних мовах, додавши при цьому свої власні роботи. Його морські карти домінували на голландському ринку аж до 1680-х рр. [3]. Спільно з Колом, Донкером та Якобом Лоотсманом він опублікував «Zeespiegel», засновуючи його на мідних дошках, отриманих від Якобса. «Zeespiegel» мав чимало перевидань різними мовами з різними назвами.

Іоанн Лоотс використав доробок граверів для друкування свого лоцманського путівника. «Zeespiegel» вміщує карти Європи, Великобританії та Ірландії, Північного моря, Скандинавського та Балтійського узбережжя, а також морських берегів Ісландії, Гренландії, західного та південного узбережжя Нідерландів, Франції, Іспанії та Португалії. По суті це видання Пітера Гооса «De nieuwen en groote Loots-mans zee-spiegel» [4]. На титульному аркуші є видавнича марка, на якій зображено моряка з лотом в руках (прилад для вимірювання глибини моря), навігаційними інструментами на передньому плані (астролябія, компас, посох Якова) та кількома кораблями на задньому плані. У примірнику путівника відсутній вступ та повідомлення для читачів, що зазвичай входили до складу видання. Путівник вміщує першу частину «Zeespiegel», яка розділена на дві книги (глави) з окремою нумерацією. Перша книга містить описи морських шляхів Північного моря, узбережжя Голландії, Ютландії, Фрисландії, Англії, Шотландії, друга книга – описи морських берегів Норвегії, Лапландії, Фінляндії, Росії та морські шляхи Білого моря. Кому належав наявний примірник нам невідомо. З огляду на особливості формування фонду відділу РіЦ можна припустити, що видання походить з родової бібліотеки графів Гейденів, відомих російських військових і цивільних діячів, династії морських офіцерів, які володіли на подільських землях кількома мастками.

Отже, лоцманський путівник Іонна Лоотса містить такі 34 гравіровані та частково пронумеровані морські карти (розміри гравюр приблизно 43 x 53 см), які вміщені між сторінками з текстом (в дужках вказано номер карти, друкований у правому нижньому кутку):

1. (2) «*Pascaarte van de Noort zee Vertonende van Caliz tot Dronten, als oock tusschen Doeveren en Hitlandt*».

2. (3) «*Pascaarte vande Zuyder-Zee, Texel, ende Vlie-stroom, als mede 't*».

3. (4) «*Pascaarte vande Eemsen, Als de oude ofte wester Eems en ooster Eems / Pascaarte van 't Vlie, Als mede een gedeelt van*».

4. (5) «*Pascaerte Vande Eems, Elve, Weser, Eyder, en de Hever: als mede hoe die selvighe gaten van Heylighe landt gelegen syn*».

5. (без номера) «*Nieuwe Paskaart vande WestKust van Jutland Van Busen tot aen t Jutsche Riff met alle zyn Eylanden Daer onder begrepen seer Naeuwkerich opghestelt en op syn Waare hoochte geleydt*».

6. (7) «*Pascaarte vant Schager-rack vande Pater-nosters aen Kol, als mede du Sondt, oock hoe dese landen van Schagen gelegen zyn / De Sondt met alle Syn gelegentheyt int groot*».

7. (без номера) «*Pascaert Vant Schager-Rack en de Belt. van d'Paternoster tetin de Oest Zee*».

8. (8) «*Custen van Noorwegen; van Der Neus tot aen de Pater noster oock hoe de selvige Landen van Iutlant gelegen zyn*».

9. (9) «*De Custen van Noorwegen Tusschen Der Neus en Schuitenes*».

10. (10) «*Pascaerte van 't Liedt van Bergen, beginnende van Schuitenes tot aen Bergen*».

11. (11) «*De Cust van Noorwegen Verdoonde van Bergen tot aen de hoeck van Horrel*».

12. (12) «*Caarte van Noorwegen vande hoeck van Horrel tot aen Momendael, waer in begrepen wort het Liet van Dronten*».

13. (13) «*Pascaarte van Engelant Van t'Voorlandt tot aen Blakeney waer in te sien is de mont vande Teemse / Met inzet: Rivier van Londen*».

14. (15) «*De Custen van Schotlant met de Eylanden van Orcaness; van eylandt Coket tot I. Sande*».

15. (16) «Eylanden van Hitlandt ofte Schetlandt Fayer hill en Fulo / Eylanden van Hebrides gelegen achter de noord-west hoeck van Schotlant / Eylanden van Fero ofte Farre».

16. (17) «Pascaart Vande zeeusten van Ruslant, Laplant, Finmarcken, en Spitzbergen».

17. (18) «De Custen van Finmarcken tusschen Dronten en Sanien».

18. (19) «Caarte van Finmarcken van 't Eylandt Sanien tot Noordkyn».

19. (20) «De Custen van Noorwegen en Laplandt, vande Noordkyn tot aen: de Rivier van Kola / Het Eylandt Wardhuys».

20. (21) «Het eylandt Kilduyn met de Reede nae 't leven ontworpen leggende op de hoochte van 69 graden 40 minuten / De Rivier van Kola in 'tgroot besteck / De Custe van Laplandt tusschen de Rivier van Kola en de eylanden van Swetenoes».

21. (XXIII) «Caerte van Archangel om 't Nieuwe-diep op en of te Zeylen».

22. (22) «Pascaarte Van de Mont van de Witte zee, tot aende Rivier Dwina al: Archangel toe / De Eylanden van Lombascho na 't leven ontworpen / Swetenoes, met de Eylandekens daer ontrent gelegen nae 't leven ontworpen».

23. (23) «Pascaarte vande Witte-Zee begrypende de custen van Laplandt, van Warsiga tot aen Kandalox en de cust van Corelia tot aen de Riviere Dwina».

24. (23 ½ – 24) «Pas-caert van Ian Mayen Eylant. Verthoonde alle de ghelegentheyten van alle bayen, inbochten, diepten en drooghten / Pas-caerte van Spitsbergen met alle haer Rivieren, havens, bayen, sanden en drooghten. als mede Hoemen C. de Uytkyck op Spits-bergen van de Noord Caap en Beeren Eylandt bezeylen sal».

25. (24 ½) «Pascaerte van Groen-Landt, Yslandt, Straet Davids en Ian Mayen eylandt; hoemen de selvige van Hitlandt en de Noortcusten van Schotlandt en Yrlandt beseylen mach».

26. (24 ½) «Yslandt» (без карты).

27. (22 ½) «Hollandsche ofte Mauritius Bay» (в мекми).

28. (25) «Pascaarte vande Oost-Zee Van 't Eylandt Rugen, ofte Bornholm tot aen Wyborg».

29. (26) «*De Custen van Denemarcken en Sweden, van Valsterbon tot Schenckenes, als meede de Custen van Pomeran, van 't Eijlandt Rugen tot Rijgshoof*».

30. (27) «*Caarte van Pruyssen en Coerlandt van Rygshoof tot der Winda*».

31. (28) «*Pascaarte van Lijflandt ende Oost-Finlandt, van der Winda tot aende hoeck van Alandt ende voort tot Revel*».

32. (29) «*De Zeecusten van Lijflandt, ende Oost Finlandt, van Wolfs-oort tot aen Wyborgh*».

33. (30) «*Caarte van Sweden Van Oelandt tot aen Stocholm*».

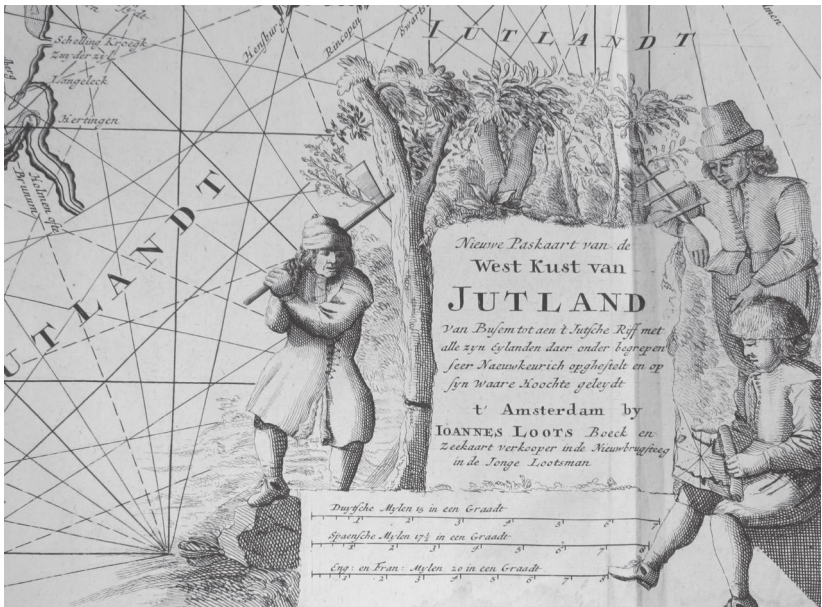
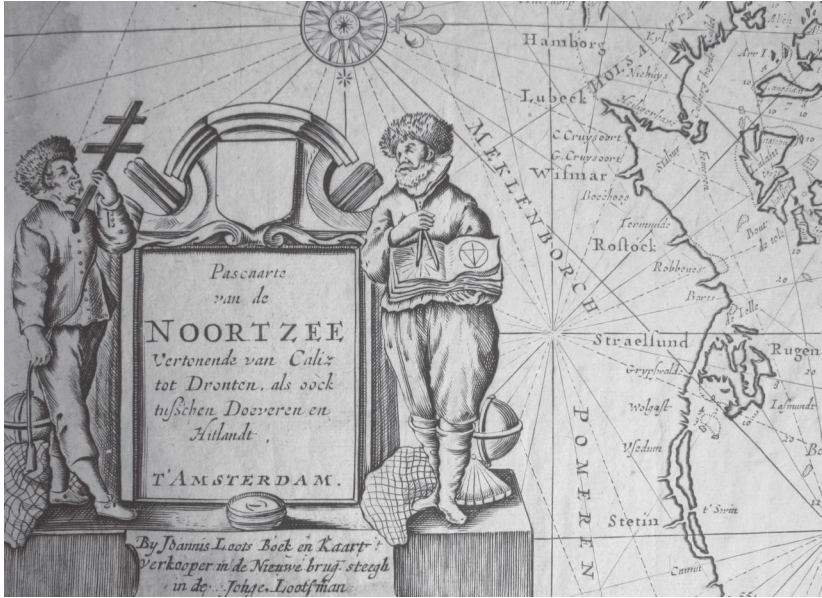
34. (31) «*Caarte van 't gat van Abbo, ofte Uttoy / Caarte van Stocholmse Liet*».

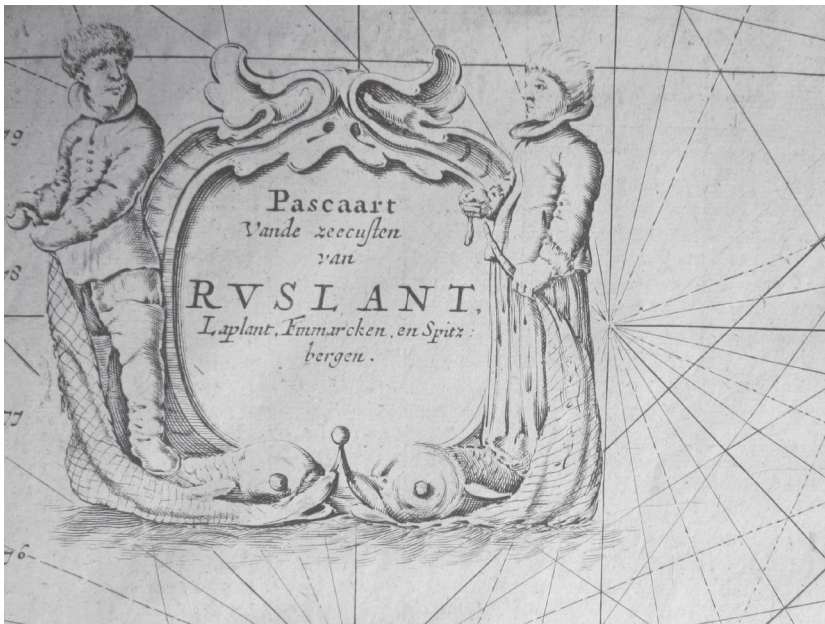
Як було зазначено вище, більшість карт надруковано з кліше Пітера Гооса, але походження деяких з них потребує додаткового коментаря.

Карта Північного моря – «*Pascaarte van de Noort zee Vertonende van Caliz tot Dronten, als oock tusschen Doeveren en Hitlandt*» – зображує узбережжя Нідерландів від острова Тесел у Нідерландах до Кале у Франції та частину англійського південно-східного узбережжя між містами Веллс та Дувр. Заголовок у художньому картуші із зображенням двох моряків, які стоять на п'єдесталах і тримають навігаційні інструменти, внизу картуша – ім'я Іоанна Лоотса, адреса і назва його друкарні. У правому нижньому куті – лінійний масштаб у художньому картуші. Над ним – номер карти «2». У нашому путівнику ця карта розміщена першою. Не відомо, чи існувала від самого початку карта під номером «1». В інших подібних виданнях «*Zeespiegel*» починається з карти Європи або світу. Вперше цю карту опублікував Ентоні Якобс у «*De Lichtende Columne Ofte Zee-Spiegel*» (1644), потім Хендрік Донкер (1658 та 1664 pp.) та сини Ентоні Якобса – Якоб (близько 1662 p.) та Каспар (1687 p.) Лоотсмани [5].

Другою є карта Південного моря – «*Pascaarte vande Zuyder-Zee, Texel, ende Vlie-stroom, als mede 't*», яка має 2 художні картуші з рослинним орнаментом: один – з назвою карти, інший – з лінійним масштабом. У нижньому лівому куті – номер карти «3», у правому верхньому – номер «5». Пітер Гоос опублікував цю карту в 1657 p., а Якоб Робейн – у 1694 і 1695 pp. Внизу картуша

з назвою зазначено місце друку та ім'я Іоанна Лоотса. Це єдина карта, на якій є дата друку «1706» та інформація про привілей.

Карта «Pascaerte Vande Eems, Elve, Weser, Eyder, en de Hever: als mede hoe die selvighe gaten van Heylighe landt gelegen syn» містить списки морських знаків та інших важливих точок на річках Яде, Везері, Ельбі та Айдері (вгорі ліворуч), Остері та Вестермі (верхній центр) та деяких голландських річках (вгорі праворуч). Заголовок у художньому картуші. Внизу праворуч – номер карти «5». Вперше карта була опублікована у Донкера (1664 р.) та Гооса (1669 р.).

П'ятою в нашому примірнику «Zeespiegel» є карта «Nieuwe Paskaart vande WestKust van Jutland Van Busen tot aen t Jutsche Riff met alle zyn Eylanden Daer onder begrepen seer Naeuwkerich opghestelt en op syn Waare hoochte geleydt». Поки що в доступних джерелах з історії картографії Нідерландів інформації про цю карту не виявлено. Карта без номера, її розміри 53 x 63 см. Чудовий художній картуш з назвою розташований у правому нижньому куті. Праворуч від назви зображено два моряки – один сидить з картою, інший над ним з посохом Якова, ліворуч – лісоруб з сокирою, на задньому плані – ліс. Внизу картуша – ім'я Іоанна Лоотса, адреса й назва друкарні. На жаль, встановити походження карти не вдалося, можна припустити, що її гравірував Ентоні де Вінтер під час співпраці з Лоотсом.

«Pascaerte vant Schager-rack vande Pater-nosters aen Kol, als mede du Sondt, oock hoe dese landen van Schagen gelegen zyn/ De Sondt met alle Syn gelegentheynt int groot» – рідкісний варіант морської карти протоки між Швецією та Данією, що веде до Балтійського моря. Вперше була опублікована Пітером Гоосом. Заголовок містить примітку, якої немає в жодному іншому примірнику цієї карти. Окремо на карті за допомогою декоративного канта відокремлено карту «De Sondt met alle Syn gelegentheynt int groot» [6].

«Pascaert Vant Schager-Rack en de Belt. van d'Paternoster tetin de Oest Zee» – чудова за оформленням карта, що показує протоки між Східною Ютландією, Фюном, Зеландією, Лолланом і Фальстером, Південною Швецією, Борнгольмом, Північною Німеччиною тощо. Карта орієнтована на схід. У нижньому правому куті – герб Данії та присвята Корнелісу Тромпу (1629–1691), адміралу

данського та голландського флотів. Великий художній картуш у верхньому лівому куті демонструє сцени з народного життя та видобутку вапняку в Мьоні чи Стевнсі. Карта не має номера. Вперше її опублікував Робейн у 1696 р. [7].

Коли в 1726 р. помер Іоанн Лоотс, його дружина Сара Свігтерс продовжила справу чоловіка, взявши в партнери свого брата Ісаака. На картах з тих пір позначався видавець «Сара Свігтерс, вдова Іоанна Лоотса, та Ісаак Свігтерс». Після закриття друкарні в 1750 р. книги продали ван Кюлену, а кліше морських атласів – Йоахіму Гасеброкку (1682–1756), наступнику Якоба Робейна. Інвентар магазину Іоанна Лоотса становив 464 мідних пластини, але кількість морських атласів, лоцманських путівників та карт, що були опубліковані ним, значно менша, найімовірніше, цей інвентар містив багатопланові кліше та некартографічний матеріал [2].

Картографічні знання були надзвичайно важливими для мореплавання та торгівлі. Карти мали величезний попит. Усі верстви суспільства захоплювалися географією, подорожами й мореплаванням. Карти вішали на стіну як витвір мистецтва. Розкішні антикварні нідерландські атласи та карти протягом всієї історії свого існування були предметами колекціонування. Повні атласи є рідкістю, оскільки їх в XIX і XX ст. досить часто розбирали на окремі листи. Мистецтво оформлення атласів і карт нідерландськими картографами Золотого століття залишилося неперевершеним.

Примітки:

1. Багров Л. История картографии : пер. с англ. Москва : Центрполиграф, 2004. 319 с. : ил.

2. Henriëtte van Eeghen I. De Amsterdamse boekhandel 1680–1725. Deel 3. Gegevens over de vervaardigers, hun internationale relaties en de uitgaven A–M // Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren. URL: <https://bit.ly/2IgxJlm> (дата звернення: 18.02.2020).

3. Schilder G. Maritime Cartography in the Low Countries during the Renaissance // The History of Cartography. Vol. 3: Cartography in the European Renaissance. P. 2 / Günter Schilder, Marco van Egmond. URL: <https://bit.ly/38nqC52> (дата звернення: 25.01.2020).

4. Goos P. De lichtende Columne ofte Zee-Spiegel... Amsterdam, 1654 // ALVIN. Platform for digital collections and digitized cultural heritage. URL: <https://bit.ly/2W55I8w> (дата звернення: 06.02.2020).

5. Sea Charts of Norway, 1585–1812. Appendix 2: North Sea Charts // Septentrionalium Press. URL: <https://bit.ly/2IryQ1v> (дата звернення: 16.02.2020).

6. Pascaarte vant Schager-Rack vande Pater-nosters. // Barry Lawrence Ruderman. Antique Maps Inc. URL: <https://bit.ly/38jhY7X> (дата звернення: 12.01.2020).

7. Pascaert Vant Schager-Rack en de Belt. van d'Paternoster tetin de Oest Zee // Biblio. URL: <https://bit.ly/2TqjHEf> (дата звернення: 03.03.2020).

Нотні видання подільських композиторів у відділі рідкісних і цінних видань

Т. О. Марчук

Колекція нотної літератури, що зберігається у фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва (далі – РіЦ), кількісно невелика, але за змістом – унікальна. Вона представлена творами європейських, російських та українських композиторів XIX – початку XX ст. Серед них – прижиттєві видання клавирів опер та оперет Дж. Россіні, К. Сен-Санса, Е. Хумпердинка, Ф. Легара, Л. Фалля; музичні праці К. Вебера, А. Рубінштейна, П. Чайковського, Е. Гріга та ін.

Родзинкою колекції є нотні друки творів вітчизняних композиторів, які жили та працювали на Поділлі. Це широковідомі «Вечорниці» П. Ніщинського, фантазія для фортепіано «Ще не вмерла Україна» Н. Артемовського, хорові твори «Бандура» та «Кобза» Г. Давидовського, кантата «Шевченкові» К. Стеценка, «Ukrainky z nutoju» («Українки з нотою») Тимка Падури. Ці видання, крім останнього, є продукцією друкарських закладів «Леон Ідзіковський» та «Вернигора», що відіграли значну роль у

пропаганді української музичної культури, справі музичного виховання, формування музичних смаків широких верств населення, музичної фахової освіти

У кінці XIX – на початку XX ст. на території України проживала численна польська громада. Для задоволення її культурних потреб засновувалися національні заклади, серед них особливо виділявся Книжково-музичний магазин Леона Ідзіковського, відкритий 28 грудня 1858 р.

Польський підприємець Леон Вікентійович Ідзіковський (1827–1865) вів справу лише перші шість років. Після його смерті цим зайнялася його дружина. Опинившись у чужій країні в складних умовах, мужня жінка Герсилія Гнатівна Ідзіковська (уродж. Бухаревич, лікар за фахом, член Київської спілки швидкої медичної допомоги) виявилася спроможною не тільки продовжити справу свого чоловіка, але й розширити підприємство, зробити його надзвичайно успішним. У середині 1890-х рр. вже їхній син Владислав (1864–1944) очолив підприємство. Протягом своєї 85-річної історії фірма не змінила свою назву і мала ім'я її засновника.

До моменту націоналізації компанії більшовиками в 1919 р. вона відігравала важливу роль не тільки на видавничому ринку. Фірма Ідзіковських стала багатофункціональною культурно-просвітницькою установою, що мала нотне видавництво, склад готової продукції, найбільші в Києві музичні магазини, бібліотеку та салон з концертним бюро.

Плідна комерційна діяльність фірми Ідзіковських, що існувала з 1858 по 1919 рр. у Києві, а з 1911 по 1944 рр. – у Варшаві, перетворила її на одну із найпотужніших у Європі. Нотні видання поширювалися переважно через мережу книжкових крамниць, музичних магазинів великих міст Варшави, Вільно, Владивостока, Воронежа, Катеринослава, Кракова, Львова, Москви, Одеси, Ростова-на-Дону, Санкт-Петербурга, Харкова та ін.

Видавничий репертуар фірми «Леон Ідзіковський» був різноманітним за напрямками та читацьким призначенням. Це театральні праці, повні видання понад 20 опер і балетів, оркестрові, хорові, вокальні твори європейських композиторів, духовна музика, нотні друки для різних інструментів, ансамблів, репертуар

для дітей, народної музики тощо. Завдяки видавництву вперше побачили світ і збереглися до нашого часу численні твори українських композиторів XIX – початку XX ст. – М. Аркаса, Д. Бонковського, С. Гулака-Артемівського, О. Кошиця, М. Лисенка, В. Пахульського, П. Ніщинського, К. Стеценка, М. Тутковського та ін. Нотні друки творів Петра Ніщинського та Миколи Тутковського фірми «Леон Ідзіковський» є на збереженні у відділі РіЦ.

Петра Івановича Ніщинського (1832–1896) представник канадської діаспори літературознавець Іван Стех назвав Прометеем української культури. Доля композитора, поета-перекладача, педагога, видатного громадського діяча, істинного патріота П. Ніщинського (літературний псевдонім Петро Байда) була нелегкою. Багато страждань переніс він за своє життя, гостро відчував чужий біль, несправедливість. Митець жив у часи, коли українська культура, мова були заборонені імперськими указами. Але він належав до тих кіл української інтелігенції другої половини XIX ст., яка, всупереч переслідуванням царського уряду, відстоювала розвиток національної культури. В основі діяльності Ніщинського – сприйняте з дитинства прихильне ставлення до народної художньої культури. Це проявилось в його громадянській позиції, особливо в галузі музичної творчості, органічно поєднаній з історією та побутом, музичною культурою українського народу.

Петро Іванович Ніщинський родом зі Східного Поділля. Народився майбутній митець 21 вересня 1832 р. в с. Неменка тодішньої Київської губернії (тепер Іллінецький р-н Вінницької обл.) в бідній сім'ї сільського дяка. З десяти років Петро почав освоювати «науки»: за державний кошт навчався в київських духовних училищах – Софійському та Києво-Подільському. Успіхи в навчанні й велика жага до знань дозволили йому 1849 р. вступити до Київської духовної семінарії. Старанний хлопчина, відмінник у навчанні, з малих літ проявив хист до музики. Співав у семінарському, академічному і митрополичому хорах. Музичні здібності семінариста привернули увагу Київського архимандрита Антоніна – настоятеля російської посольської церкви в Афінах. Піклуючись про зміцнення церковного хору, він викликав Петра до Греції.

В Афінах Ніщинський не обмежувався церковним співом, а й вивчав грецьку культуру, мистецтво, удосконалював знання

грецької мови. Після закінчення філологічного й богословського факультетів Афіньського університету захистив дисертацію на ступінь магістра наук, працював викладачем грецької мови в гімназії. Окрім того, брав уроки гри на фортепіано у свого майбутнього тестя, капельмейстера афіньського військового оркестру М. Мангеля. Відмова стати священником призвела до втрати прихильності архимандрита Антоніна і скорої відставки.

1857 р. митець разом з сім'єю виїхав до Петербурга, де працював у духовній семінарії викладачем грецької мови, підтримував дружні стосунки із С. Руданським, який у той час навчався в медико-хірургічній академії.

1860-й – рік переїзду Ніщинського до Одеси, де він займався музично-педагогічною діяльністю, багато уваги приділяв літературі, науковій роботі. В Одесі митець створив хоровий і драматичний гуртки, брав участь у діяльності Одеського музичного товариства, організованого композитором і фольклористом П. Сокальським.

Мав тісні творчі зв'язки з майбутнім фундатором українського професійного театру М. Кропивницьким, родиною Тобілевичів. Особливо теплі дружні стосунки склалися між П. Ніщинським і М. Кропивницьким – актором, режисером, драматургом, хормейстером, автором музики до власних п'єс.

У 1875 р. матеріальний стан примусив П. Ніщинського переїхати до Ананьєва (нині Одеської обл.), де для нього знайшлася робота викладача грецької і співів у чоловічій і жіночій гімназіях. Стараннями Петра Івановича було організовано хор, що виступав на учнівських вечорах і міських концертах. Там написані найкращі його твори – солоспіви «Дівчинонько-голубонько», «У діброві чорна галка», що фольклоризувалися ще за життя автора. 1875 р. Ніщинський написав музичну картину «Вечорниці» як вставну сцену до драми «Назар Стодоля» Т. Шевченка, продемонструвавши знання української народної пісні, показавши її мелодику. Вперше твір виконав у тому ж році артистичний гурток М. Кропивницького в Єлисаветграді (нині Кропивницький). У творчих планах митця постає задум опери «Назар Стодоля».

У 1880-х рр. П. Ніщинський повернувся до Одеси, де працював викладачем Одеської другої гімназії, організував хоровий

гурток, займався літературною та перекладацькою діяльністю. Зокрема, брав участь у складанні російсько-українського словника, склав «Путеводитель по Константинополю» і «Путеводитель по святой земле с 16-ю рисунками, новейшим планом Иерусалима и картой Палестины».

У перекладах грецькою мовою «Слова о полку Ігоревім», українською – творів «Антигона» Софокла, частини «Іліади» та «Одіссеї» Гомера розкрився безсумнівний літературний талант П. Ніщинського. У роботу над великомасштабною «Одіссеєю» поет вклав увесь свій хист і сили. Але російська цензура не допустила її до друку на підставі Емського указу (1876), спрямованого на витіснення української мови з культурної сфери. Це стало початком службових цькувань: після ревізії Одеської другої гімназії йому закинули незнання грецької мови й перевели на посаду вчителя до Бердянської гімназії.

Морально травмований, хворий Петро Іванович не полишав клопотання про опублікування свого перекладу. 1892 р. українська література все ж таки збагатилася коштовним надбанням. Завдяки допомозі І. Франка «Одіссея» у перекладі Ніщинського була надрукована.

Останні роки життя П. Ніщинського були важкими. Матеріальна скрута, пошуки підробітку забирали час і сили. 1890 р. він вийшов у відставку і жив або в Одесі, або блукав по родичах. Хворий, знесилений навесні 1896 р. Ніщинський виїхав на Поділля. У дорозі зовсім знемігся, у надзвичайно важкому стані його привезли до Ворошилівки (нині Тиврівського р-ну Вінницької обл.), де мешкала його донька. Там 4 березня 1896 р. і закінчилася життєва «одіссея» Петра Івановича Ніщинського.

Ім'я композитора відоме широкому загалу любителів мистецтва насамперед його «Вечорницями», що стали в один ряд з творами «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Чорноморцями» М. Лисенка, прикрасили репертуар хорових і театральних колективів, збагатили українську музичну скарбницю.

Відділ РіЦ має на зберіганні клавир «Вечорниць» – унікальне нотне видання 1887 р. друку. На обкладинці, що слугує одночасно й титульним аркушем, окрім автора і назви, подано перелік музичних номерів: 1. Письня хозяйки «Зоря с мисяцем»: про аль-

та; 2. «Добрий вечирь, пани-матко»: дивочый гурть; 3. «Віють витры шей буйнесеньки»: гуртова письня парубківъ; 4. «А мы коляды недамо»: хор дивчат и парубківъ; 5. «Закувала та сыва зозуля»: хор парубківъ; 6. «Ой, хто пье, тому нальвайте и пьйте гуляйте добрії люде»: писня хозяйкы съ хором; 7. Гадания, «Ой вже не рано». Український текст, що міститься на 38 сторінках, друкований за тодішніми вимогами ярижкою (російськими літерами).

У нижній частині обкладинки надруковано текст: «Собственность издателя. Киев. Изданіе книжнаго и музыкальнаго магазина Леона Идзиковскаго, Коммисіонера Кіевскаго Отделенія Императорскаго Русскаго Музыкальнаго Общества». Твір композитора був надрукований у типографії Карла Готліба Рьодера – німецького підприємця, засновника і глави нотодрукарні й гравірувальні в Лейпцигу.

У нижній частині нашого примірника ліворуч розміщено овалну печатку синього кольору з написом: «Книжный и музыкальн. магазинъ С. М. Гольденберга бывш. Ф. Шарагова въ Каменце Под.»; у верхній – власницький напис «7-го сентября 1907 г. Елены Шпотаковской». Сторінки клавiру зшиті чорними нитками, папір цупкий, жовтуватого кольору, по краях обірваний.

Наступне видання з нотної колекції – «Ще не вмерла Україна: фантазія для фортепіано» – презентує творчий доробок піаніста, педагога, диригента, композитора, музичного критика Миколи Аполлоновича Тутковського (1857–1931), який видавав свої твори під псевдонімом Н. А. Артемовський.

Народився майбутній митець 17 лютого 1857 року в Липовці Київської губернії (нині Вінницької обл.) в родині службовця. Прадід був запорізьким козаком, на прізвище Тутко. Батько, Аполлон Лукич, випускник юридичного факультету Київського університету, працював суддею місцевого повітового суду. Дитинство Миколи, молодшого брата Павла та сестри Софії пройшло під пильним доглядом надзвичайно культурної та музично обдарованої матері Юлії Антонівни (уродж. Ліпоман, доньки французенки та офіцера-італійця, який брав участь у наполеонівських війнах). Саме вона розгледіла схильність старшого сина до музики й почала його навчати гри на фортепіано.

Початкову освіту хлопець здобув удома завдяки старанням матері. Закінчивши Житомирську чоловічу гімназію зі срібною медаллю, вступив до музичного училища Київського відділення Російського музичного товариства (1879–1880). Талановитий студент Микола Тутковський демонстрував значні успіхи в навчанні, брав участь у численних учнівських концертах, часто виступав як соліст-піаніст у симфонічних зібраннях. Його наставником був Володимир Володимирович Пухальський – педагог, виконавець, композитор, директор училища, який пізніше став ректором Київської консерваторії. З ім'ям цього чудового музиканта та вдумливого організатора пов'язаний підйом і розквіт тогочасного культурно-музичного життя столиці [3].

1 червня 1880 р. на урочистому випускному Акті Микола Тутковський майстерно виконав 1-шу частину «Симфонічного концерту» надзвичайно популярного в той час французького композитора Г. Літольфа. Чудова гра молодого піаніста справила приємне враження на членів екзаменаційної комісії. З метою вдосконалення професійної майстерності того ж року Тутковський екстерном склав іспити до Петербурзької консерваторії, а наступного – отримав диплом «Вільного художника».

Повернувшись 1881 р. до Києва, Тутковський протягом десяти років викладав історію музики та мистецтво гри на фортепіано у своїй рідній альма-матер – Київському музичному училищі. У той же час, як піаніст, брав участь у численних симфонічних та камерних концертах місцевого музичного товариства, за що був удостоєний атестата 1-го ступеня.

1893 р. Микола Аполлонович організував у Києві приватну музичну школу, яка стала однією з найкращих й найпотужніших у місті. Навчання в елітному закладі коштувало 100 руб. на рік, у класі співу – 120. Рівень підготовки учнів був надзвичайно високим, заняття в ньому проводили за програмою консерваторії. До складу педагогічного колективу входили уславлені музичні педагоги та відомі музиканти Києва. Так, наприклад, клас фортепіано вели композитор М. Лисенко, В. Пухальський, М. Тутковський і його майбутня дружина Л. Парашенко; клас співів – майстри оперної сцени баронеса О. Сантагано-Горчакова і Є. Ряднов; по класу скрипки заняття проводили В. Коханський та професор

Д. Бертьє [14]; мистецтву гри на віолончелі навчали чеські музиканти Я. Шебелик і М. Шквор.

Крім професійного навчання, студенти й педагоги школи М. Тутковського брали участь у концертно-виконавській діяльності, впливаючи на музично-естетичні смаки киян. Анонси про «учнівські вечори» друкувалися в мистецькій періодиці поряд з оголошеннями про виступи професійних виконавців у театрах та концертних залах Києва. Так, приміром, перша сторінка газети «Жизнь и искусство» за 7 березня 1896 р. повідомляла: «В воскресенье, 10 марта, в зале Людвиковскаго 2-й музыкальный вечер музыкальной школы Н. А. Тутковскаго». Або ще один анонс: «Оперный спектакль учеников г-жи О. Сантагано-Горчаковой музыкальной школы г-на Тутковскаго. Исп. отрывки из оп.: «Опричник» Чайковскаго, «Аида» Верди, «Ромео и Джульетта» Гуно. Уч.: Янса (меццо-сопрано), Штильман (тенор), Невадовская (драматическое сопрано), Глинский (бас-баритон), г-жа Менцер (Киев, 1899)» [5, с. 50].

За час своєї діяльності (1893–1931) школа М. Тутковського виховала цілу плеяду яскравих, талановитих особистостей. Серед них – композитор Л. Ревуцький, піаніст В. Горовиць; оперні виконавці М. Донець, Л. Улуханова, М. Литвиненко-Вольгемут, М. Янса [15]. І це зовсім не повний перелік видатних митців, які уславили ім'я її засновника – Миколи Тутковського.

Окрім педагогічної діяльності, Микола Аполлонович чимало часу відводив громадсько-культурній роботі. Брав участь у діяльності Київського товариства сприяння початковій освіті. Певний час був членом правління та ревізійної комісії Київського літературно-артистичного товариства – громадського об'єднання артистів, художників, літераторів. Його метою була організація творчого спілкування і взаємодопомоги представникам усіх артистичних і літературних професій у Києві. Тутковський займався організацією різноманітних заходів, які влаштовувало товариство. Як музикант виступав на численних концертах, музично-артистичних вечорах, творчих конкурсах, за що отримав спеціальну відзнаку товариства – «Золотий жетон» [1, с. 150].

Впродовж 1920–1929 рр. Тутковський працював викладачем музично-теоретичних дисциплін у Київській консерваторії

та Державному музичному технікумі, віддаючи сили, знання та світло своєї душі молодому поколінню.

Після смерті Миколи Аполлоновича (28 лютого 1931 р.) його традиції продовжувала дружина Людмила Семенівна Парашенко-Тутковська. Людина великої внутрішньої культури (талановита піаністка, яка вільно володіла кількома мовами, після закриття 1931 р. музичної школи свого чоловіка не втрачала зв'язків з учнями, багатьох навчала безкоштовно.

Творча діяльність М. А. Тутковського відзначалася різноманітністю та багатоплановістю. Свідченням його композиторської майстерності є симфонії «Pensee elegiaque», «Vaschanale bohemienne» та опера «Буйний вітер»; твори для фортепіано, скрипки, віолончелі; хорові та вокальні композиції, обробки українських народних пісень. Особливу популярність серед слухачів мали романси Миколи Аполлоновича на слова О. Пушкіна, О. Толстого, О. Апухтіна, О. Жемчужникова, а також на власні слова. Він автор підручника «Руководство к изучению гармонии» (1905).

Більшість музичних творів Миколи Тутковського видавала фірма Ідзіковського. Один з таких друків наявний у нотному фонді відділу РіЦ. Це фантазія для фортепіано та чотириголосного хору «Ще не вмерла Україна», написана композитором Н. А. Артемовським на слова П. Чубинського. Збільшеного формату видання має обкладинку, прикрашену жовтувато-червоним графічним орнаментом.

Є припущення, що ноти надруковано до 1915 р. в «нотопечатне» І. І. Чоколова – одного з представників відомої родини київських підприємців. З лівого боку обкладинки стоїть штамп «Книжный и музыкальн. магазин С. М. Гольденберга бывш. Ф. Шарагова в Каменец. Под.», над ним – власницький підпис: «7-го сентября 1907 года Елены Шпотаковской».

З історією вітчизняного хорового мистецтва тісно пов'язане ім'я видатного хормейстера, композитора, фольклориста, педагога Григорія Митрофановича Давидовського (1866–1952). Своє натхнення, теми, образи для музичних творів митець черпав з українського пісенного фольклору. У багатьох його творах звучить нев'яуча краса народної пісні, любов до якої була прищеплена ще з раннього дитинства.

Народився Г. Давидовський 18 січня 1866 р. в с. Мельня на Чернігівщині (нині Конотопського р-ну Сумської обл.) у багатодітній родині священника. Перший музичний досвід юнак здобув у колі родини. За допомоги батька та старшого брата, скрипаль-самоука Івана, він опанував нотну грамоту. У 1888 р. Григорій у своєму рідному селі організував перший хоровий колектив із сільської молоді, який проіснував до 1949 р.

Професійну музичну освіту як диригент і соліст-вокаліст здобув у Петербурзькій консерваторії – одному з кращих музичних навчальних закладів того часу. Під час навчання (1891–1904) брав участь в оперних виставах, керував консерваторськими пісенними колективами. Найбільший успіх мала організована Давидовським хорова капела, до якої входили студенти двадцяти вищих шкіл столиці імперії. У її репертуарі були духовні твори, обробки українських та російських пісень, світова класика. Концерти колективу завжди проходили в переповнених аудиторіях.

Неабияке враження справила хорова капела під керівництвом українця Г. Давидовського на французьку делегацію, очолювану президентом країни Емілем Франсуа Лубе. 15 травня 1902 р., згідно з рішенням міської Думи Санкт-Петербурга, капела мала взяти участь у концертній програмі на честь іменитих гостей. Виконання хором української фантазії «Бандура» викликало бурхливі овації в залі та захоплені відгуки преси.

Як одному з кращих випускників консерваторії, Давидовському запропонували організувати російсько-український хор при російському посольстві у Франції. Невдовзі паризька газета «Figaro» за 23 березня 1903 р. писала: «Відбувся концерт російського хору під управлінням Г. Давидовського, лауреата Петербурзької консерваторії. Хор дуже сподобався слухачам. Особливе враження справили малоросійські пісні. Цей концерт треба назвати справді артистичним». А через тиждень інша газета про виступ хору помістила такий відгук: «30 березня відбувся чудовий концерт... Месьє Давидовський диригував з незаперечною силою. Хор досконалий щодо гармонії звуків. Усі розійшлися з приємною згадкою про це свято...» [8].

Та, незважаючи на успіх, «...нудьга по Батьківщині в гострій формі (я втратив сон і апетит), примусила мене... поверну-

тися додому, хоч французи пропонували мені подвійну зарплату», – згадував митець [12, с. 213].

Після повернення з чужих країв Давидовський займався педагогічною діяльністю, що тісно переплелася з хормейстерською та композиторською. У музичних навчальних закладах Російської імперії викладав вокал та хоровий спів, готував на курсах нові диригентські кадри, радо створював хорові колективи, з якими гастролював країною. Загалом за своє життя маєстро створив 35 хорів, підготував близько 500 хорових диригентів, дав понад 3 тисячі концертів не тільки на батьківщині, а й у багатьох європейських країнах.

1919–1923 рр. – час перебування Григорія Давидовського у Вінниці. У місті над Бугом він написав ряд оригінальних хорових творів, організував хорову капелу. Перший концерт вінницького колективу під орудою Давидовського відбувся в серпні 1919 р. в міському театрі. На ньому прозвучали твори (як зазначалося в афішах) «вільного художника Давидовського»: поема «Україна», сюїти «Бандура», «Кобза», сцени з опери «Під звуки рідної пісні» тощо. Віртуозний виступ хорової капели мав величезний успіх у слухачів, а місцева преса назвала його «перемогою духовної культури». Микола Садовський, Головноуповноважений у справах мистецтв уряду УНР, запропонував Давидовському здійснити турне Україною для «зміцнення свідомості українського народу і підвищення культури за допомогою пісні» [8, с. 69]. Така мандрівна капела одночасно здобувала статус «мандрівної консерваторії», при якій планувалося готувати нові професійні кадри. Поїздка мала фінансуватися з коштів українського уряду. Після виконання такого завдання планували відрядити капелу і в закордонне турне. У жовтні 1919 р. колектив активно розпочав підготовку до гастролей. А вже наступного року хорова капела Давидовського своїми виступами радувала українську публіку.

У цей період композитор пише нові твори, зокрема романс «Моїй чарівниці» та оперу «Перемога пісні», що побудовані на подільському фольклорі. Опера відзначалася мелодійністю, ніжністю, простотою гармонії, ефектною хоровою звучністю. Особливо чудовими були обробки пісень «Ніч яка місячна», написаної на слова М. Старицького, «Вальс кохання», полька «Жарти

Амура», марш «Смуток». За життя композитора його опери виконували лише на початку 1920-х рр., а потім вони були під таємною заборонаю, оскільки в написаних до революції лібрето часто траплялося слово «Бог». Зазнали такої ж долі й релігійні твори – «Милість миру», «Тобі співаємо», «Святий Боже», «Хвалить ім'я Господнє», «Світе тихий» та ін.

У січні 1921 р. капела Давидовського повернулася з гастрольного турне до Вінниці. Але після одного з виступів колектив та його керівник потрапили під різку критику та нарікання з боку місцевої радянської преси. Критикували репертуар та техніку виконання. Додаткових труднощів додав Давидовському й конфлікт з місцевими музичними діячами, які гуртувалися навколо новоствореного Комітету вшанування пам'яті Леонтовича. Крім того, капела відчувала матеріальну скруту. Тож у жовтні 1922 р. Г. Давидовський змушений був залишити Поділля та переїхати до Києва. Але період цькування та шельмування творчості композитора не закінчився. Найкращі його твори «Кобза» і «Бандура» трактувалися як вияв «куркульської» ідеології в музиці, лірика Давидовського оголошувалася «малоросійщиною». «В журналі “Музика масам”», – згадував про ті часи Григорій Давидовський, – 16 сторінок (майже весь номер журналу) присвятили гавканню і обливанню мене брудними поміями з метою «знищити давидовщину» [12, с. 225].

Однак, незважаючи на критику, хорові колективи Давидовського продовжували виступати у всіх куточках Радянського Союзу, маючи шалений успіх у слухачів.

Останні роки життя Григорія Митрофановича були пов'язані з Полтавою. 1945 р. він став керівником хорової капели Полтавської обласної філармонії. А в 1949 р. 83-річного композитора було звільнено з посади та відправлено на пенсію з 660 карбованцями на місяць. Однак жодні удари долі не могли зломити талант митця, і він продовжував творити. У 1950–1952 рр. написав п'єсу «Закарпатська Україна», польку «Полтавчанка» і низку вокальних творів. У 1951 р. Г. М. Давидовському було присвоєно звання заслуженого артиста України, а в 1952 р. його не стало.

Ім'я Григорія Митрофановича Давидовського в історії української музики стоїть поряд з іменами видатних майстрів

хорового мистецтва. Консерваторська освіта й обізнаність з кращими зразками класичного хорового співу не завадили йому все своє життя присвятити збиранню, обробці та популяризації української народної пісні, створенню на її основі творів, які нині сприймаються як унікальне фольклорне надбання. Серед них особливо вирізняються хорові сюїти «Бандура» (1896) та «Кобза» (1910), побудовані на матеріалах українських народних пісень і міського побутового романсу. Слід зазначити, що ці твори здобули світове визнання, їх неодноразово виконували і видавали не лише в Україні, а й у країнах Західної Європи та США.

Відділ РіЦ має на зберіганні ці нотні друки, що вийшли за життя їхнього автора. Альбомного типу видання надруковане на папері кольору слонової кістки. Складається з двох частин, що мають різні титульні аркуші, але об'єднані однією саморобною паперовою оправою. Перша – «Бандура: фантазія на українські теми для хора á capella вільного художника Гр. Давидовського». На звороті титульного аркуша вміщено невелику передмову автора. Перед нотним текстом партій присвята: «Посвящаю моему хору».

Назву другої частини видання – «Кобза (продолжение «Бандуры»): фантазія на українські теми для хора á capella вільного художника Гр. Давидовського» – обрамляє кольоровий квітковий орнамент. «Значення українських слів» подано з другого боку обкладинки; перед нотним текстом: «Посвящается народным учителям». На звороті видання міститься інформація про вихід з друку 5-го видання «Бандури» Г. Давидовського. Обидва збірники вийшли друком у Ростові-на-Дону з друкарні Г. М. Пухова 1917–1918 рр.

Серед видатних музичних діячів, життя і творчість яких пов'язана з Поділлям, – Кирило Григорович Стеценко (1882–1922) – талановитий композитор, хоровий диригент, педагог, критик, громадський діяч, протоієрей УАПЦ.

Народився майбутній композитор 24 травня 1882 р. в с. Квітки (нині Черкаської обл.) в сім'ї маляра. З дитинства помітним був його потяг до музики та малювання. У дев'ятирічному віці відбулося початкове ознайомлення з нотною грамотою та співом у хорі. Першим учителем хлопця став дяк П. Старжевський.

Материн брат Данило Горянський, випускник Київської духовної академії, помітив мистецькі здібності Кирила та поцілувався про його вступ до художньої школи М. І. Мурашка, що у 1880–1890-х рр. переживала період розквіту. Її керівник дбав про всебічне виховання своїх учнів, розвиток їхнього світогляду та художнього смаку. Окрім практичних занять, у школі викладали перспективу, анатомію, загальну історію мистецтв, проводили виставки. Паралельно з художнім навчанням Стеценко здобував освіту в Софійському духовному училищі. Саме там ще виразніше проявилися його музикальність, абсолютний слух і прекрасна музична пам'ять. Любов до музики перемогла, відсунувши живопис на другий план. Учився хлопець гарно, був ретельним хористом, уперше випробував себе в ролі диригента учнівського хору. Для нього написав свій перший хоровий твір – «Благословлю Господа повсякчас».

З 1897 р. Кирило Стеценко навчався в Київській духовній семінарії, працював помічником регента Михайлівського Золотоверхого монастиря І. Аполлонова. Монастир мав розкішну нотозбірню з творами Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя, І. Лаврівського та інших духовних композиторів. Саме там Кирило познайомився з вітчизняною хоровою класикою.

1899 р. Кирило Григорович знайомиться з М. Лисенком, який помітив непересічний талант юнака й запросив його до свого хору, що складався зі студентів Київського університету та Київської духовної семінарії. З Лисенківським хором відбув концертні мандрівки Україною, під час яких збирав музичний фольклор і, опрацьовуючи його, впроваджував до хорового репертуару.

Після закінчення 1903 р. семінарії Стеценко працював учителем музики й співу в Київській церковно-учительській школі. Через рік продовжив навчання в Київському музичному училищі в класі Є. Рибка – українського композитора, скрипаля і диригента польського походження. Вдосконалював свої знання з теорії, гармонії й контрапункту в професора Г. Любомирського у відкритій М. Лисенком приватній музично-драматичній школі (1904). У ці роки з-під пера К. Стеценка вийшли оригінальні музичні композиції «Бурлака» та «Вночі на могилі», духовні хори «Хвалить ім'я Господнє», «Херувимська», «Милість спокою» та ін. Компози-

тор почав освоювати масштабні музичні форми: створив кантати «Слава Лисенку», «Рано-вранці новобранці», опери «Полонянка», «Кармелюк», хор «Прометей» тощо.

1906 р. К. Стеценко видав друком одну з перших у Наддніпрянській Україні репертуарну шкільну збірку «Луна», до якої увійшли народні та його власні пісні, а також твори для дітей інших авторів. Цей посібник дістав позитивні відгуки преси, але мав несхвальні оцінки синодських чиновників, оскільки містив «малоросійські пісні з творів Лисенка» і сприяв «українофільській агітації».

У листопаді 1907 р. за пропаганду української народної пісні та творів М. Лисенка серед студентської молоді Стеценка висилають на Донщину в маленьке місто Олександрівськ-Грушевський (нині Шахти Ростовської обл., Росія). Пізніше завдяки допомозі друзів, зокрема О. Кошиця, йому вдалося переїхати до Білої Церкви та працювати вчителем співів у гімназії. У 1909 р. повернувся до Києва, де протягом року викладав в учительському інституті й фельдшерській школі, а також у місцевих гімназіях. Через матеріальну скруту приватно виконував обов'язки регента в кількох закладах (у цей час на його утриманні були дружина з трьома дітьми, хворий батько і брат з сім'єю). Таке величезне навантаження Кирило Григорович поєднував з просвітницькою діяльністю: виступав як музичний критик, публікував рецензії в газеті «Рада», був одним із засновників видавництва «Кобза».

Наприкінці літа 1910 р. К. Г. Стеценко, хворий, перевтомлений надмірно напруженим життям у Києві, на вимогу лікарів залишив місто і переїхав на Поділля до Тиврова (нині Вінницької обл.), де вчителював у духовному училищі.

Перебування в Тиврові справило на Стеценка приємне враження. Композитор захопився багатою природою Поділля, спокоєм тихого містечка, відпочивав від безперервної біганини по заробітках. В одному з листів розповідав: «Тиврів стоїть на горі, під якою тече, звиваючись красивими лініями, Буг. Кругом ліс. Моя садиба межує до цього лісу. Училище, де я учителюю, мешкає в бувшому поміщицькому будинкові-палаці, який вистроєний серед розкішного парку. Парк цей від моєї хати через дорогу. Взагалі природа тут надзвичайно красива і розкішна. Осінню, коли

дерева і все одяглося «в ризу золотую», тут було так гарно, а що то буде весною та літом – я боюся і увяйти собі. Кажуть, що... чудово. Почуваю я себе дуже гарно. Уроків у мене всього тільки 9 на тиждень, часу вільного я маю багато. Настрій увесь час бадьорий, бойовий – хочеться щось здорове, велике утворити. Почуваю себе розв'язаним, вільним, хазяїном самого себе. Робиться багато і з великою охотою і задоволенням – так я себе ніколи не почував» [6, с. 25].

У Тиврові Кирило Стеценко познайомився з відомими композиторами М. Леонтовичем та Я. Степовим. Радісними та теплими були зустрічі талановитих українських митців, їх єднала щира дружба і взаємна моральна підтримка. Саме К. Стеценко вислав О. Кошицю «Щедрика» М. Леонтовича. Цей твір уперше виконав 1916 р. студентський хор Київського університету, керівником якого був легендарний Олександр Кошиць. «Композиція мала тріумфальний успіх і привернула до Леонтовича зацікавлення та симпатії мистецької громади Києва» [6, с. 35].

На Поділлі за порівняно короткий час митець написав: «Другу літургію Св. Іоана Золотоустого», драматичну сцену «Іфігенія в Тавриді», дитячі опери «Лисичка, Котик і Півник» та «Івасик-Телесик», а також хоріві кантати «Єднаймося» на слова І. Франка, «Шевченкові» на слова К. Малицької, велику кількість солоспівів, понад 50 колядок та щедрівок.

1911 р. Кирило Стеценко прийняв сан священника й одержав свою першу парафію в с. Голово-Русава Ямпільського повіту Подільської губернії (нині північна частина с. Олександрівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.). Крім того, завідував місцевою парафіяльною школою, керував шкільним і сільським хором, збирав матеріал до «Шкільного співаника», працював над «Методикою шкільного співу», інколи писав нові твори. Протягом 1915–1916 рр. охоче читав лекції з методики співу на вчительських курсах у Ямпільському повіті.

У 1917 р., за часів Центральної Ради, композитор повернувся до Києва і з великим ентузіазмом поринув у творчу й громадську роботу. Очолив музичну секцію видавництва «Вернигора». Змістом його діяльності в кооперативній культурно-просвітницькій спілці «Дніпросоюз» (1918) стало подальше сприяння ство-

ренню хорів, оркестрів, видавництв, бібліотек, музичних товариств, допомога колективам художньої самодіяльності.

1918 р. з «Вернигори» виходять друком Стеценкові «Початковий курс навчання дітей нотного співу» і «Шкільний співаник» у трьох частинах. Поява посібників, що стали музичним хрестоматійним матеріалом до підручника, мала велике значення для розгортання процесу українізації школи, оскільки саме таких навчальних книжок не вистачало вчителям для роботи на місцях.

Для демонстрації та пропагування здобутків українського національного мистецтва на Заході за дорученням голови Директорії УНР Симона Петлюри Кирило Стеценко спільно з Олександром Кошицем організували «Українську республіканську капелу». Хорова капела з 1919 по 1923 рр. з тріумфом презентувала перед світом високу музичну культуру України й була живим свідченням окремішності українського народу, його мови, історії та культури.

Після гастрольного турне Стеценко повернувся до Києва. Організував при «Дніпросоюзі» хорову капелу, з якою активно концертував по містах та селах України. До репертуару колективу зазвичай входили твори українських композиторів-сучасників – М. Лисенка, М. Леонтовича, Я. Степового, О. Кошиця та його власні. Нерідко «базою» цих популяризаторських акцій був ентузіазм хористів та творче натхнення їхнього керівника. Сучасники згадували про неймовірний диригентський хист Кирила Григоровича. «Співати у Стеценка – просто насолода», – такою думкою пройняті спогади тих, кому пощастило співпрацювати з композитором. «Диригував Стеценко дуже просто, м'яко, без усяких викрутасів і афектацій, але його великі сіро-сині очі виразно випромінювали настрої і нюанси, яких він хотів надати пісні, що виконував хор чи солісти. Співаки дивились на свого диригента і легко знаходили потрібні відтінки виконання», – згадував хорист Прохор Коваленко [11].

У 1921 р. Кирила Григоровича обрали професором класу хорового співу Музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка. Проте скрутні життєві обставини змусили композитора повернутися до сану священника. У с. Веприк, що біля Фастова, він отримав парафію, водночас організував сільський хор, який

з успіхом гастролював теренами Київщини. У репертуарі колективу панував культ М. Леонтовича. Звучали також опрацювання народних пісень М. Лисенка, О. Кошиця, Я. Яциневича і власні Стеценкові. Одна із веприківських хористок писала: «Кирило Григорович був невтомним пропагандистом народної пісні. Пішки водив нас з села в село співати пісні, ставити концерти... виступати доводилось на майданах, селянських дворах або в церковноприходських школах. Рідше – в панських будинках, які пустували» [6, с. 105–106]. Виконуючи з цим колективом «Реквієм: світлій пам'яті М. Лисенка», написаний до річниці його смерті, ні хористи, ні композитор-диригент не могли передбачити, що через рік цей твір лунатиме над його могилою. Життя К. Г. Стеценка обірвалося у розквіті сил 29 квітня 1922 р. через важку хворобу.

Митець великого оригінального таланту Кирило Стеценко – автор значної кількості творів у багатьох музичних жанрах. У фонді відділу РіЦ зберігається нотне видання, на обкладинці якого зазначено: «Шевченкові: кантата на мішаний хор з супроводом фортеп'яна. Музика К. Стеценка. Видання автора». Вихідні відомості видання обрамляє графічна рамка синього кольору на жовтуватому папері, що по краях обірваний. Перед нотним текстом: «З приводу юбілея 100 ліття народження Т. Шевченка (26 II 1814–26 II 1914)». Ноти побачили світ 1917 р. в друкарні І. Чоколова. Їх реалізували через книгарню «Українська республіка», що належала Київському видавничому товариству «Вернигора» (1916–1921). Ініціатором і організатором його створення 1916 р. виступила група київських студентів «Братство самостійників». Ідея незалежності, яку пропагувало братство, зумовила вибір назви – на честь козака-лірника Мусія Вернигори, який, за легендою, був наділений даром віщування і передбачав самостійність України в майбутньому.

Фундатором та керівником «Вернигори» був видавець, журналіст, педагог Павло Кашинський, душею й ідеологічним керівником – український історик, теоретик бібліографії, краєзнавець, громадський і політичний діяч В. Отамановський. Він не лише добирав і редагував, але й сам перекладав та писав для видавництва. Майже жодна книжка не вийшла без його участі.

Видавництво спеціалізувалося на випуску різноматематичної літератури національного спрямування. У його репертуарі були

науково-популярні видання, орієнтовані на українське життя, потреби українського суспільства; окрім підручників, друкували дитячі книжки, ноти, мапи, агітаційні брошури, листівки та інше.

Родзинкою нотної колекції відділу РіЦ є славнозвісні «Ukrainky z nutoju» («Українки з нотою») Томаша Падури (1801–1871).

Збірку «Ukrainky z nutoju Tymka Padurgy» автор присвятив одному зі своїх героїв, що підтверджує напис: «Na cześć Romanowi z Koszygu i pamjatku naszym lit młodych prypysuji. T. Padurga» («На честь Романові з Кошири і пам'яті наших молодих років присвячую. Т. Падура»). Вона містить дванадцять україномовних поезій, написаних латиницею, до яких додаються музичні партитури, виготовлені у варшавській літографії Гірсла. Серед них – низка «українок» поета: «Kozak» («Козак»), «Koszowyi» («Кошовий»), «Nyzoweć» («Низовець»), «Lissowczyk» («Лісовчик»), «Siczowuj» («Січовий»), «Czajka» («Чайка»), «Weślari» («Весляри»), «Hańdzia z Samary» («Гандзя з Самари»), «Piśń kosaćka» («Пісня козацька») та думи: «Hostyna u Iwoni» («Гостина у Івоні»), «Roman z Koszygu» («Роман з Кошири») та «Daszkiewicz» («Дашкович»). Наприкінці книги вміщені «Przypisy» («Приписи»), що детально описують події, які лягли в основу цих творів. Підґрунтям для написання «Приписів» стали праці польських істориків, архівні та фольклорні матеріали. До кожного твору Т. Падура, В. Жевуський та К. Ліпінський написали мелодії.

Зібрана та підготовлена до друку самим автором книга побачила світ 1844 р. у Варшаві в друкарні Густава Глюксберга. Зовнішньо вона має дуже скромний і водночас ошатний вигляд. Заголовні букви в тексті та нотний матеріал прикрашені гравійованим рослинним орнаментом. На титульному аркуші, під гравійованим сюжетним малюнком, стоїть власницький підпис-автограф Артура Руссановського – подільського поміщика з Якушинців, власника родової бібліотеки. У верхньому лівому куті форзаца розміщений екслібрис його племінника Александра.

Нотні видання минулих часів, що репрезентують творчість подільських композиторів, відзначаються не тільки бібліографічною рідкістю, а й зберігають і передають художні цінності музичного мистецтва як нинішнім, так і майбутнім поколінням.

Примітки:

1. Ботьботенко І. Д. До історії Київського літературно-артистичного товариства 1895–1905 рр. // Наук. вісн. Нац. музею історії України : зб. наук. пр. / відп. ред. Б. К. Патриляк. Київ, 2017. Вип. 2. С. 148–152. URL: <https://bit.ly/2TuojrF> (дата звернення: 14.01.2020).

2. Завальнюк К. Микола Аполлонович Тутковський // Земле моя, запашна, барвінкова. Календар знаменних і пам'ятних дат Вінниччини 2007 року. Вінниця, 2006. С. 89–92.

3. Зільберман Ю. Київське музичне училище. Нарис діяльності 1868–1924 роки. Київ : [Б. в.], 2012. 479 с. URL: <https://bit.ly/38eKuYn> (дата звернення: 27.01.2020).

4. Зінченко Л. П. Композитор Давидовський на Поділлі // Культура Поділля: історія і сучасність : матеріали II наук.-практ. конф., присвяч. 500-річчю м. Хмельницького. Хмельницький, 1993. С. 261–263.

5. История русской музыки : в 10 т. Т. 10 : 1890–1917. Хронограф. Кн. 2 / под. общ. науч. ред. Е. М. Левашева. Москва : Языки славянских культур, 2011. 1232 с.

6. Кирило Стеценко: спогади, листи, матеріали / упоряд., вступ. ст. та прим. Є. Федотова. Київ : Муз. Україна, 1981. 480 с.

7. Михайлов М. Композитор і хоровий диригент Г. М. Давидовський: нарис про життя і творчість. Київ : Сов. композитор, 1962. 102 с.

8. Москвічова Ю. О. Творча діяльність Григорія Давидовського у контексті розвитку музичної культури Вінниччини // Хорове мистецтво України та його подвижники : матеріали VI Міжнар. науково-практ. інтернет-конф. Дрогобич, 2017. С. 65–72. URL: <https://bit.ly/38d3Rkn> (дата звернення: 23.01.2020).

9. Муха А. І. Давидовський Григорій Митрофанович // Енциклопедія сучасної України. URL: <https://bit.ly/32H7sG6> (дата звернення: 04.02.2020).

10. Пархоменко Л. О. Петро Ніщинський. Київ : Муз. Україна, 1989. 64 с.

11. Сас Л. Кирило Григорович Стеценко. На шляху до формування українського музичного мистецтва. URL: <https://bit.ly/39fUC4k> (дата звернення: 04.02.2020).

12. Семенко Л. І. Життєвий і творчий шлях хормейстера Григорія Давидовського // Семенко Л. І. Їх поєднала пісня Леонтовича... : нариси з історії муз. життя в Україні 1910–1930-х рр. Вінниця, 2007. С. 209–226.

13. Черкашина Л. В. Становлення хорового виконавства на Поділлі у міжвоєнний період (1919–1937). URL: <https://bit.ly/3стукQj> (дата звернення: 04.02.2020).

14. Бертьє Давид Соломонович (справж. Ліфшиць, 1882–1950) – український радянський скрипаль, диригент, педагог, народився в м. Літин Подільської губ. (нині Вінницька обл.).

15. Янса Марія Антонівна (бл. 1880–1956) – українська і російська оперна співачка чеського походження, сестра Володимира Янса – завідувача Вінницької церковно-вчительської школи.

Подільські автори на сторінках українських газет і літературно-мистецьких часописів 1920-х років

І. М. Валігура

Особливе місце в історії та культурі України загалом і Поділля зокрема посідають 20-ті роки минулого століття. За глибиною потрясінь та руйнувань вони помітно виділяються на історичному фоні і, безперечно, мали значний вплив на літературне середовище та становлення нової генерації письменників. Дуже влучно тоді охарактеризував добу 1920-х академік О. Білецький: «Україна кипіла, як величезний казан на безперестанному шаленому вогні, і в цім казані виварювались думки й почуття, наново перетворювались світогляди, дивно змінювались люди. Тим-то літературні явища цієї доби становлять надзвичайно строкату картину» [1, с. 21–22]. Пристосовуючись до нової дійсності, українські митці мусили перейти на радянські позиції. І хоча їхня творчість мала наповнюватися революційним пафосом, вона несла в собі передусім здобутки національної культури. Ілюстрацією цього служить спадщина таких письменників і літературних критиків – вихідців з Поділля, як О. Кундзіч, М. Трублаїні, К. Андрій-

чук, М. Годованець, Ю. Назаренко тощо. Значний вплив на розвиток літературного життя краю мали відвідування його провідними українськими письменниками, їхні виступи перед широкою аудиторією, бесіди, поради тощо. У 1920-х рр. на наших теренах побували М. Рильський, П. Тичина, В. Сосюра, І. Микитенко, Остап Вишня, М. Зеров й інші метри вітчизняної літератури [2, с. 149].

Пролетарське літературно-мистецьке життя цього періоду відзеркалювалося на сторінках періодичних видань, для яких настав час відродження українського слова. На сьогодні періодика тих років є невичерпним джерелом для дослідження творчості українських письменників – їхніх новаторських пошуків, тематики, стилю, напрямів. У фондах Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва тему репрезентують періодичні видання – вінницькі газети «Червоне село», «Червоний край» та республіканські журнали: «Авангард», «Всесвіт», «Гарт», «Життя і революція», «Молодий більшовик», «Молодняк», «Наше слово», «Плуг», «Плужанин», «Плужник», «Червоний шлях».

Центрами подільського письменства розглядуваного десятиліття були Кам'янець-Подільський та Вінниця, де існували філії українських літературних угруповань «Плуг» та «Молодняк». Спілку селянських письменників «Плуг» було засновано в Харкові у квітні 1922 р., і досить швидко створили її осередки, які мали розгалуження в місцевих окружних центрах. Тому автори свої твори вміщували як на шпальтах регіональної періодики, так і на сторінках республіканських літературно-мистецьких часописів. Подільські плужани нараховували близько сотні членів, серед яких найбільш помітними були С. Божко (1901–1947), М. Годованець (1893–1974), Д. Копиця (1906–1965), Т. Огневик (1904–1940). У 1926 р. багато плужанських письменників-початківців з появою можливості фахового навчання (або з інших причин) виїхали з Поділля, і літературне життя на деякий час занепало. Але в листопаді цього ж року в Харкові виникла нова літературна організація комсомольських письменників «Молодняк», яка для координації роботи молодих літераторів в усіх регіонах України мала філії. У Кам'янці-Подільському активними її членами були Т. Масенко (1903–1970), Л. Дмитерко (1911–1985), В. Беляєв (1907–1990) та інші, які стали в майбутньому відомими радянськими письменниками [3, с. 44].

До ініціативної групи «Молодняк» входив Олексій Леонардович Кундзіч (1904–1964), який народився в с. Павлівка Вінницького повіту (нині Калинівський р-н) в селянській родині. В автобіографічному нарисі він писав, що трудову діяльність розпочав з семи років: був пастушком, працював на полях, в дев'ять років пішов до сільської школи. З 1921 р. навчався на Вищих 3-річних педкурсах у Вінниці, у 1924–1925 рр. – в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти, потім перевівся до Харківського інституту [5, с. 180]. У Харкові О. Кундзіч навчання припинив тому, що захопився літературною діяльністю. З часом, згадуючи ці роки, він написав: «...з 1925 року літературна праця стала моєю професією». У 1923 р. під псевдонімом у вінницькій газеті було вміщено його першу публікацію – фейлетон, у якому висміювались церковники [4, с. 7]. Сам автор назву фейлетону та псевдоніма не пам'ятав і своїми першими творами вважав оповідання «Червоною дорогою» і вірш «На район», які були надруковані в 1925 р. і вміщені в харківському журналі для селянської молоді «Молодий більшовик». Того ж року опублікував оповідання «На ярах», а в наступному – «Село Вовче» та «Залізний гість». У № 1 за 1927 р. «Молодого більшовика» літературний критик Іван Момот надрукував схвальну рецензію на оповідання «Село Вовче», «Лена – безпартійний елемент» і відзначив, що письменник «...уже має засоби як переконати читача».

У другій половині 1920-х рр. Олексій Кундзіч друкувався досить активно. Оповідання в часописах «Селянка України» (1925, № 11) – «Восьме березня»; «Всесвіт» (1926, № 10) – «Сколопендра»; «Червоний шлях» (1927, № 2) – «Гіпс»; «Гарт» (1927, № 2–3) – «Дуже просто» та уривок із кінороману «На Хотинщині» в «Плузі» (1927, № 2). Найбільше він публікувався в 1927 р. на сторінках журналу «Молодняк»: новела «Морська хвороба» (№ 3), етюд «Іманентна властивість ритму» (№ 4) та роман «Де-факто» (№ 5–11). У газеті «Комсомолец України» (1927, № 154) з'явилися оповідання «Філософ», уривки з вищезгаданого роману (№ 188, 224, 270), а також вірші «Буйне свято» – в часописі «Знання» (1925, № 42) і «По шефству» – в молодіжному журналі «Студент революції» (1925, № 7).

На сторінках «Молодого більшовика» видрукував свої перші вірші «Молодий я» і «Йду» (1926, № 22, 23) Ярослав Васи-

льович Гримайло (1906–1984). Він народився в сім'ї робітника в с. Рогинці Вінницької округи (нині Хмільницький р-н). Навчався в Уманській сільськогосподарській школі та педтехнікумі. У 1926–1930 рр. продовжив навчання в Харківському інституті народної освіти на літературному факультеті, працював в редакції журналу «Молодняк», входив до однойменної літературної організації та Всеукраїнської спілки пролетарських письменників. Автор поетичних збірок, віршів, нарисів, оповідань, повістей та історико-біографічних романів. Він до кінця свого життя мешкав у Харкові [5, с. 82].

До харківського осередку «Молодняка» належав також подолянин Микола Петрович Трублаїні (справж. Трублаєвський; 1907–1941). Він народився в с. Вільшанка Ольгопільського повіту (нині Крижопільський р-н) у небагатій сім'ї лісоруба та сільської вчительки. Навчався в Немирівській гімназії, потім у Проскурівському реальному училищі. З 1924 р. проживав у с. М'ястківка Тульчинської округи (нині с. Городківка Крижопільського р-ну), де працював секретарем, замісником завідувача сільбудинку та очолював гурток сільських кореспондентів. За дорученням райкому комсомолу заснував у с. Черепівка комсомольський осередок, організував хату-читальню, бібліотеку, гурток з ліквідації неписьменності, проводив просвітницьку роботу серед селян. Того ж року став штатним співробітником вінницької газети «Червоний край». 24 квітня 1924 р. на першій шпальті було вміщено статтю на честь Володимира Леніна за підписом: «Селянин села Черепівки Микола Трублаєвський». Талановитого юнака редакція газети направила до Харкова на курси журналістики, після закінчення яких продовжив у місті літературну та журналістську діяльність [6, с. 140–141].

Засновником і секретарем Вінницької філії Всеукраїнської спілки селянських письменників «Плуг» у 1924 р. став Трохим Огневик (справж. Трохим Петрович Блажчук). Народився в с. Дзвониха Брацлавського повіту (нині Тиврівський р-н) у родині селян. Після навчання в Тиврівському духовному училищі в 1922 р. вступив у Вінницю на Вищі 3-річні педагогічні курси ім. І. Франка. Через рік перевівся до Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, далі навчався в Одеському інституті на-

родної освіти, який закінчив у 1926 р., і повернувся до Тиврова вчителювати. В обох інститутах був організатором і очільником філій «Плуга», в 1924 і 1926 рр. брав участь у I та III з'їздах Спільки селянських письменників. Писав ліричні поезії, байки, гуморески, фейлетони, переклади, статті. Провідна тема творчості – соціальні перетворення в Україні та участь молоді в них. Перші поетичні публікації Т. Огневіка з'явилися в харківських часописах «Сільськогосподарський пролетар» (1924, № 3, 4, 17), «Плужанин» (1926, № 4–5, 6, 8–9) і періодично друкувалися в місцевій газеті «Червоний край» [7, с. 339].

На початку 1920-х років найдосвідченішим літератором серед вінницького осередку «Плуг» був Прохор Данилович Воронін (1885–1940). Народився в с. Цвіжин Вінницького повіту (нині Вінницький р-н) у сім'ї дяка та наймички. У 1904 р. за членство в революційному гуртку був виключений з Подільської духовної семінарії. До революції вчителював у школах Брацлавського та Ольгопільського повітів. На шпальтах вінницьких газет «Червоне село», а згодом «Червоний край» у рубриці «Постріли пером» друкував фейлетони в 1921–1924 рр. У 1927 р. Прохор Данилович переїхав до Харкова, працював у республіканській газеті «Вісті», і того ж року видавництво «Рух» чотирьохтисячними накладами видрукувало збірки його оповідань – «На зажинках», «Родивонка», «Щасливий день Флора».

Серед вінницьких плужан був поет-байкар Микита Павлович Годованець, який народився в с. Вікнина Гайсинського повіту (нині Гайворонський р-н Кіровоградської обл.) в селянській родині. У 1909 р. закінчив у с. Степашки Гайсинського повіту дворічну вчительську школу, працював в школах сіл Орлівка Брацлавського повіту та Бубнівка Гайсинського повіту, в 1914–1918 рр. перебував на військовій службі. Після повернення деякий час вчителював у с. Голосківка Кам'янецького повіту, а з 1924 р. почав працювати в редакції газети «Червоний край» [6, с. 23]. Хоча М. Годованець писав переважно байки та вірші, але в газеті є його замітки на актуальні господарчі теми, наприклад: «Чи вигідно заставляти хліб на позику» від 8 липня 1925 р. У республіканському часописі «Нова Громада» надруковані байки «Лебідь, рак і щука» (1923, № 7–8), «Сором» (1924, № 25), «Режим» (1927, № 19) та

вірш «Шлях до кращого» (1924, № 28–29). У «Молодому більшовику» (1927, № 3) – байка «Трактор»; місячник «Плужанин» (1927, № 5, 8) на шпальтах умістив вірші «Над Бугом», «До міста»; в жіночому журналі «Селянка України» надрукували вірш «Привіт Дніпрельстану» (1927, № 5).

Микита Павлович мав талановитого племінника Панька Педа (справж. Пантелеймон Михайлович Педа; 1907–1937), життя якого було перерване сталінськими репресіями. Він народився в с. Жванець Кам'янецького повіту (нині Кам'янець-Подільський р-н Хмельницької обл.). Його батько був ковалем, а мати, коли чоловіка забрали на фронт у 1914 р., залишила хлопчика на бабусю, котра згодом відправила його до Вінницького дитячого будинку. Він співав у хорі, захопився літературою та почав писати вірші. У 1922 р. нарком освіти УСРР Володимир Затонський відвідав дитбудинок і посприям, аби вірш «Дитячий рух» Панька надрукували в новоствореному харківському дитячому журналі «Червоні квіти» (1923, № 1). Ще один вірш – «Безпритульний» – був опублікований у журналі «Всесвіт» (1925, № 22–23) [7, с. 365]. Наприкінці 1920-х рр. Панько Педа за порадою М. Годованця вступив до Одеського інституту народної освіти.

У лютому 1924 р., надрукувавши оповідання «Петро Іванович» на сторінках губернської газети «Червоне село», розпочав літературну діяльність педагог і письменник Петро Степанович Крижанівський (1885–?). Народився в родині незаможного селянина в с. Михайлівка Балтського повіту (нині Ямпільський р-н). Після шести років навчання в гімназії вчителював у 1909–1914 рр. Був учасником Першої світової війни, мав чин прапорщика. У 1918 р. після поранення та австрійського полону повернувся на Поділля та продовжив викладати в школах сіл Качківка, Клембівка Ямпільського повіту, Михайлівка Балтського повіту. З 1924 р. П. Крижанівський став кореспондентом газети «Червоний край», що прийшла на зміну «Червоному селу». Окрім того, до 1928 р. він опублікував 32 нариси, замальовки, оповідання, фейлетони в журналах «Нова громада», «Селянка України», «Селянський будинок», газетах «Культура і побут», «Народній учитель» та ін. [7, с. 262–263]. З 1926 р. Крижанівського починають переслідувати як колишнього петлюрівського офіцера. Після судового процесу

був виправданий за недоведеністю провини. Йому вдалося влаштуватися вчителем у с. Дяківці Літинського повіту [5, с. 173]. Подальші життєві сліди талановитого літератора губляться. У списках репресованих на Вінниччині його імені немає.

Серед вінницьких плужан був уродженець с. Багринівці Літинського повіту (нині Літинський р-н) Василь Васильович Максимець (1894–1941). Він працював у кооперації ще з 1919 р., друкував вірші у вінницьких газетах «Шлях» і «Селянська громада». У газеті «Червоне село» в 1921 р. за серпень – жовтень і лютий – березень 1924 р. є також його віршовані твори. Згодом Василь Васильович переїхав до Харкова, де був безпідставно заарештований у 1937 р. і засуджений на десять років [5, с. 210].

Недовго тривала літературна діяльність кам'янецького плужанина Карого Каштана (1897–?). Його справжнє ім'я – Андрій Володимирович Розенкранц. Народився в с. Гринчук Кам'янецького повіту (нині Кам'янець-Подільський р-н Хмельницької обл.) в сім'ї вчителя. Закінчив у Кам'янці-Подільському чоловічу гімназію та математичний факультет місцевого Інституту народної освіти. З 1923 р. працював там же викладачем підготовчих курсів та на інших посадах. А. Розенкранц писав фейлетони, естрадно-театральні комедії, що виходили окремими книжками в Державному видавництві України. У 1918–1924 рр. працював у місцевих газетах, зокрема в 1924 р. був керівником сількорів в окружній газеті «Червоний кордон». У часописі «Плужанин» (1925, № 3) опубліковано його драматичний етюд «З'їзд». 1926 року переїхав до Маріуполя, де обійняв посаду заступника педтехнікуму, 1931-го повернувся до Кам'янця і через два роки був ув'язнений за міфічну контрреволюційну діяльність. Подальша доля А. Розенкранца невідома [8, с. 86–94].

З великою любов'ю до України в період національного відродження розпочав свою творчість у газеті «Шлях» (1919) вінницької «Просвіти» сімнадцятилітній Микола Нарушевич (1902–1937). Микола Ферапонтович був селянським сином з с. Василівка Балтського повіту (нині Теофіпольський р-н Хмельницької обл.). 1920 р. закінчив Вінницьку гімназію, вчителював у сільських школах, у 1924–1926 рр. служив у лавах Червоної армії. Після служби працював інструктором образотворчих мистецтв у

Вінницькій трудовій школі, згодом обіймав посаду заступника директора Вінницького краєзнавчого музею. У поезіях і прозових творах оспівував принади колгоспного життя та інші досягнення більшовицької влади [5, с. 237]. Протягом 1925–1927 рр. у радянській періодиці було надруковано три його оповідання – «В касарні», «Лист», (Культура і побут», 1925, № 14, 40), «Андрієва революція» («Молодий більшовик», 1925, № 11) і сім віршів у часописах «Нова громада» (1925, № 20); «Молодий більшовик» (1926, № 2–3, 15); «Плужанин» (1926, № 1, 4–5; 1927, № 6, 11–12). Життя Миколи Ферапонтовича закінчилося розстрілом у соловецьких таборах за «небезпечну контрреволюційну діяльність» 8 грудня 1937 р. [5, с. 237].

Не оминула сталінських репресій 1930-х років сім'я письменниці, члена літературної організації «Плуг» Олександри Федорівни Свекли (1902–1966). Українська літературознавиця Ярина Цимбал вважає її найзагадковішою письменницею 1920-х. Олександра Федорівна народилася в містечку Валегоцулове Балтського повіту Подільської губернії (нині с. Долинське Ананьївського р-ну Одеської обл.) в родині молдавських селян. Закінчила шість класів семирічної трудової школи, брала участь у військових діях 1918–1921 рр. Почала друкуватися в 1924 р. з нарису «Серед степів» у республіканській газеті «Селянська правда» [7, с. 428–429]. У прозових творах О. Свекла змальовує життя бессарабських селян, криваві історії червоноармійських буднів та жіночу долю. Систематично друкувалася як окремими виданнями, так і на сторінках української періодики впродовж 1925–1927 рр. Журнал «Селянка України» двічі в 1925 р. (№ 1, 12) друкував її оповідання «Байстря» та уривок з повісті «На комуну йшли»; часопис «Сільськогосподарський пролетар» опублікував оповідання «По той бік Дністра» (1925, № 1–2) і «Чужинець» (1926, № 29); газета радянських учителів «Народний учитель» в № 37 за 1926 р. розмістила оповідання «Двоє і одна». Найбільше творів надруковано в журналі «Плужанин»: оповідання «За гріхи батьків» (1926, № 8–9), «Сліпа Марійка» (1927, № 3), «Скрута» (1927, № 9–10) та повість «На комуну йшли» (1927, № 6, 7). До кінця 1920-х років інших публікацій у періодичних виданнях не виявлено, а після 1930 років письменниця взагалі перестала писати. Можливо, причиною був арешт і розстріл її чоловіка – прозаїка Якова Охрімо-

вича Ковальчука (1889–1937), уродженця с. Городнища Брацлавського повіту (нині Немирівський р-н) [9, с. 310–312].

Підсумовуючи досліджений матеріал, можна сказати, що не всі подільські автори потрапили в канон української літератури. Майже всі пробували свої літературні сили спочатку на сторінках місцевої періодики, а з часом, доки це було можливо, в республіканських часописах. Тематика їхніх творів беззаперечно свідчить про те, що вони перебували в ідеологічному полоні більшовицької влади. Проте ці публікації розширюють наше уявлення про український літературний процес 20-х років минулого століття на Поділлі.

Примітки:

1. Білецький О. Двадцять років нової української літератури (1903–1923). Харків : ДВУ, 1924. 39 с.

2. Григорчук П. С. Деякі аспекти культурно-національного процесу на Поділлі на початку 20-х рр. ХХ ст. // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2003. Вип. 6. С. 145–149.

3. Нестеренко В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-х роках ХХ сторіччя : основні напрями, наслідки, недоліки та особливості. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. 68 с.

4. Живий Олексій Кундзіч : записи в щоденнику, листи, спогади про письменника. Київ : Рад. письменник, 1977. 311 с.

5. З-над Божої ріки : літ. біобібліогр. слов. Вінниччини / упоряд. і заг. ред. А. М. Подолинного. Вінниця : Континент-ПРИМ, 2001. 408 с.

6. Письменники радянської Вінниччини / упоряд. : Г. Г. Подруцька, В. Ф. Погуть, Г. К. Смагло. Вінниця : Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, 1971. 156 с.

7. Лейтес А., Яшек М. Десять років української літератури (1917–1927) / за ред. С. Пилипенка ; Ін-т Тараса Шевченка. Київ : Держвидав України, 1928. 672 с.

8. Горбатюк Василь. З-під трави забуття. Подільські шляхи українських письменників. Хмельницький : Поліграфіст-2, 2011. 221 с.

9. Моя кар'єра. Жіноча проза 20-х років / упоряд. Ярина Цимбал. Київ : Темпора, 2017. 464 с.

БИБЛИОТЕКИ І БІБЛЮФЛІ

Родовая библиотека Потоцких из Печеры (по фондам Гродненского государственного историко-археологического музея, Беларусь)

О. И. Савчук

В фондах Гродненского государственного историко-археологического музея (Беларусь) хранятся книги из родовой библиотеки Потоцких, которую представители этого рода собирали на протяжении более 150 лет. Многочисленные владельческие знаки позволяют проследить, как переходили книги от одного владельца к следующему и как библиотека путешествовала из одного имения в другое.

История формирования книжного собрания Потоцких из Тульчина описана достаточно подробно [1]. О гродненской коллекции тульчинского собрания Потоцких, которое послужило основой библиотеки в Печере (ныне Тульчинского р-на Винницкой обл.), уже писали сотрудники отдела редкой книги нашего музея [2], поэтому повторим её историю в общих чертах.

Первым из Потоцких начал собирать книжную коллекцию Станислав Щенский (1752–1805), воевода русский, генерал коронной артиллерии, владелец Тульчина на Подолье. О принадлежности книг к его библиотеке свидетельствуют печати и подписи самого Станислава Щенского [3], а также тиснение на корешках «В. TUL.» (изрядка «В. Т.») и штамп «Biblioteka tulczynska» (вариант «Bibliotheka tulczynska»). Большой любительницей книг была его вторая жена Юзефина Амелия из Мнишков (1752–1798), которая перевезла в Тульчин часть библиотеки своих родителей Ежи Августа Вандалина Мнишека (1715–1778) и Амелии Брюль, их книги украшают экслибрисы с соединенными гербами Мнишеков и Брюлей. Сама Юзефина подписывала книги по-польски и по-французски, ставила печати. Третья жена Станислава Щенского Потоцкого – Софья де Витт (?–1822) привезла с собой книги первого мужа Юзефа де Витта и его отца Яна де Витта и сама собирала книги. Ее подписи

**IDÉE
DU MONDE,**

Ouvrage curieux & intéressant, orné de
neuf Planches en taille-douce, &
contenant un Système nouveau &
très-simple.

Par M. A. T. CHEVIGNARD DE LA PALLUE, Ecuyer,
TROISIÈME ÉDITION,
revue & augmentée.

TOME SECOND.

MUZEUM
w GRODNIE
L. Inw: 1244

BIBLIOTEKA PEŁSKA

Stanislasz Potocki
A PARIS,
Chez BRIAND, Libraire, quai des Augustins,
N°. 50.
M. DCC. LXXXVIII.
Avec Approbation, & Privilège du Roi

**PRAWO
CYWILNE
ALBO
SZCZEGOLNE
NARODU POLSKIEGO**

Z STATUTOW I KONSTYTUCYI KORON-
NYCH I LITEWSKICH ZEBRANE: REZOLU-
CYAMI RADY NIEUSTAJĄCEJ OBLASNO-
NE: DODATKAMI, Z PRAW KANONICZNE-
GO, MAGDEBURSKIEGO, I CHEŁMINSKIE-
GO POMNOŻONE: A PORZĄDKIEM PRAW
RZYMSKICH

UŁOŻONE
Przez X. Teodora Ostrowskiego S. P.

TOM II.

MUZEUM
w GRODNIE
L. Inw: 1457

BIBLIOTEKA PEŁSKA

W WARSZAWIE
w Drukarni J. K. Mei y Rzeczypospolitej,
u X. X. Sokołarum Piarm.
M DCC LXXXIV.

TRAGEDIES-OPERA,

De l'Abbé **METASTASIO,**

Traduites en François,
Par M. ....

TOME NEUVIÈME:

..... Ego, cur acquirere pauca
Si possum invidiosus?
Hor. de arte Poët. v. 55.

Josefax Mistrchow

MUZEUM
w GRODNIE
L. Inw: 1204

BIBLIOTEKA PEŁSKA

A VIENNE.
M. DCC. LVI.

ГРОДНЕСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕН. МУЗЕЙ
Фонд № 803

**LES POÉSIES
D'HORACE,**

AVEC LA TRADUCTION FRANÇOISE
Du R. P. SANADON, de la Compagnie de Jesus.

*Nouvelle Edition, revue sur les corrections de l'Auteur &
& enrichie de Notes tirées de tous les meilleurs Inter-
prètes d'Horace.*

TOME SECOND.

de M. de Malesherbes

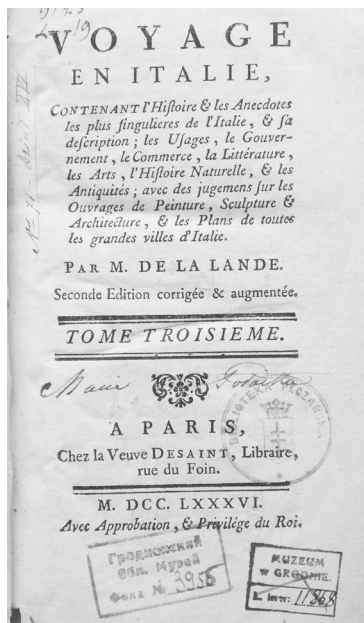
MUZEUM
w GRODNIE
L. Inw: 10367

BIBLIOTEKA PEŁSKA

A PARIS,
Par la Compagnie des Libraires.
M. DCC. LVI.
AVEC APPROBATION ET PRIVILEGE DU ROI.
w GRODNIE

встречаются на гродненских экземплярах часто, на нескольких томах стоят подписи Яна де Витта (1709–1785) – генерал-майора польских войск.

Из одиннадцати детей Станислава Щенсного четверо унаследовали не только любовь родителей к книгам, но и родительскую библиотеку: старшая из дочерей Пелагея (1775–1846) и младшая Констанция (1781–1862), сыновья Станислав Септим (1782–1831) и Ярослав (1784–1838).

Судя по владельческим знакам, гродненский фрагмент прошел через коллекцию Ярослава Потоцкого (1784–1838), генерал-майора русской армии, гофмаршала российского двора, почетного мальтийского командора, который перевез часть родительского собрания из Тульчина в Ситковцы (ныне Немировского р-на Винницкой обл.). На гродненских книгах часто встречается экслибрис «Biblioteka Komendoriy Sitkowieckey» (вариант «Biblioteka Komendoriy Sitkowieckiy») и редко – экслибрис «De la Bibliotheque du Comte Jeroslas Potocki» с изображением музы, которая в одной руке держит книгу, в другой – якорь, иногда – подписи Ярослава на польском и французском языках; на корешках части книг – тиснение «BIB.Sit.» или «B.K.Sit». Изредка в одной книге можно увидеть оба экслибриса Ярослава Потоцкого (094/05612 [4]). Его жена Ма-

рия Жевуская (1786–1848) привнесла в ситковецкую библиотеку книги из собрания своей матери, Констанции из Любомирских

(1761–1840), сама собирала книги, привозила их из путешествий. На экземплярах гродненского музея встречаются подписи и печати самой Марии Потоцкой и подписи ее матери.

У Ярослава и Марии Потоцких было два сына – Венчислав (Вацлав) (1812–1869) и Константин (1816–1857). Ситковцы в 1853 г. перешли Венчиславу [5, с. 25]. В научной литературе Венчислав не упоминается среди библиофилов, но его имя встречается на нескольких книгах. На трех экземплярах есть дарственные подписи о том, что это награда за учебу. Например, надпись «Wienczyślas Potocki prix de l'examen des langues grecques et latines a Sitkowiec a 2 Mai 1820» на книге Ж. Ф. Дрё дю Радье «L'Europe illustre, contenant l'histoire abrégée des souverains, des princes, des prélats, des ministres, des grands capitaines...» (т. 1; Париж, 1777; 094/14133). Это роскошное издание с многочисленными гравюрами, в кожаном переплёте с золотым обрезаем. На четырех книгах есть подпись Венчислава на польском или французском языках, а тома сочинения К. Мальт-Брюна «Précis de la géographie universelle» (т. 2–4; Париж, 1812–1813; 096/15498,

096/15499, 096/15540) украшает золочёное тиснение «Więczyślaw Potocki» на верхней переплётной крышке. На некоторых из этих книг также встречается экслибрис библиотеки Ситковецкой командории. Позже вместе со всеми книгами Ярослава Потоцкого они перешли в печерскую библиотеку.

Константин Потоцкий в 1842 г. стал владельцем Печеры, купив имение у Яна Свейковского. Печера первоначально принадлежала Станиславу Щенскому Потоцкому и была обеспечением приданого его дочери Октавии, которая вышла замуж за Яна Свейковского. Поскольку Станислав Щенский не выплатил приданое дочери, имение перешло к ее мужу, у которого Константин выкупил его [5, с. 26]. Новый хозяин перенёс в Печеру свою резиденцию и забрал с собой многое из имущества, в том числе собранного его матерью Марией Потоцкой [6, с. 227]. Была ли тогда вывезена в Печеру ситковецкая библиотека, или она осталась в имении Венчиславу, точно неизвестно.

Рядом с Ситковцами находилось имение Теплик, доставшееся в наследство брату Ярослава Потоцкого Станиславу Септиму, который участвовал во всех войнах с Наполеоном, сделал карьеру в Санкт-Петербурге, получил чин генерал-майора, генерал-адъютанта, тайного советника, собрал в Санкт-Петербурге прекрасную библиотеку [7]. Он был женат на Екатерине Браницкой, их единственная дочь Александра (1818–1892) вышла замуж за Августа Потоцкого. Библиотеку отца из Санкт-Петербурга она перевезла в имение мужа Виланов под Варшавой.

В 1860 г. Александра Потоцкая выкупила у Венчислава, который не имел детей, Ситковцы и в 1875 г. основала Тепликско-Ситковецкую ординацию [5, с. 25–26]. Первым ординатом в 1892 г., после ее смерти, стал сын Константина Потоцкого – Константин Юзеф Потоцкий (1846–1909) [6, с. 244]. Возможно, только тогда ситковецкая библиотека была перевезена в Печеру.

В Теплике, по воспоминаниям Марии Малгожаты Потоцкой, жены Франтишека Салезия Потоцкого (о них см. ниже), в салоне были полки для книг из красного дерева [8]. Вероятно, именно из Теплика к Константину Юзефу Потоцкому перешли книги Станислава Септима. В гродненском музее выявлено 21 из-

дание в 68 томах, которые украшают экслибрисы «Bibliothèque du Comte Stanislas Septime Potocki».

В 1908 г. вторым тепликско-ситковецким ординатом и владельцем Печеры стал Франтишек Салезий (1877–1949), старший сын Константина Юзефа Потоцкого [9]. В историю он вошёл как известный политический деятель и журналист. В 1917 г. Франтишек Салезий в Киеве занимался общественной деятельностью, был одним

из организаторов польского научно-образовательного центра. В 1918 г. он состоял в Центральном гражданском комитете в Украине (Одесса), созданном для опеки над семьями поляков. В межвоенное время жил в Кракове и выступал со статьями по политическим, культурным и общественно-экономическим проблемам, входил в Синдикат краковских журналистов и некоторое время возглавлял его. В 1928 г. стал главой департамента вероисповеданий Министерства вероисповеданий и общественного просвещения, вёл переговоры с Автокефальной православной церковью в Польше, выступал за создание духовной семинарии для православных священников. Политика окатоличивания православного населения правительства Польши стала причиной выхода в 1938 г. Франтишека Салезия в отставку.

Но это будет позже, а пока, став ординатом, он занялся делами имения, в том числе перепланировкой дома и упорядочением книжной коллекции. В 1911 г. пригласил в Печеру известного библиотекаря Альфреда Пёттуха-Кублицкого привести в порядок библиотеку и архив [8; 9]. Для библиотеки была сделана перепланировка на первом этаже. В мае 1915 г., уже во время Первой мировой войны, в Печеру прибыли книжные шкафы и монтеры для их монтажа [10, s. 39]. И 10 июня Потоцкий записал, что шкафы, которые высились до потолка, уже стояли на месте,

оставалось поставить остальную мебель и можно было расставлять книги [10, s. 41].

Вот как описал Франтишек Салезий зал библиотеки в своих воспоминаниях: «Библиотека была основана мной. В двух старых комнатах, которые называли суконными (потому что на полу лежало сукно, и из сукна были сделаны альковы на кроватях), я сделал один большой зал с четырьмя окнами. Потолок сделали новый, а библиотечные шкафы заказали в Варшаве, эскизы проектировал Хеурих, нынешний министр культуры и искусства. Шкафы были из красного дерева, в стиле жакоб – совершенно гладкие, без какой-либо резьбы и без бронзы, внизу закрывались на глухие дверцы, а выше книги закрывала только сетка из бронзовой проволоки, вставленная в латунную подвижную раму. Эта сетка еще больше подчеркивала позолоченные корешки книг. Всего книг там было примерно 150 000 (!) [11], которые пан Пёттух только начал каталогизировать. В нижних шкафах библиотеки размещался архив, уже каталогизированный паном Пёттухом, и прекрасная коллекция гравюр. (Архив, гравюры и несколько сотен самых лучших томов и сочинений я вывез и спас). Напротив дверей был камин, также из красного дерева, украшенный двумя красивейшими бронзовыми медальонами и прекрасной римской урной (оригинальной), привезенной из Тульчина. Над камином вмуровали на высоте плюс-минус трех с половиной метров от пола медную капсулу, а в ней планы, монеты и документ об основании этого зала. Интересно, найдет ли кто-то из “наших” или “людей” когда-либо эту капсулу» [10, s. 136–137].

Кроме самой библиотеки, книги хранились в первой комнате левой анфилады на втором этаже. В комнате вдоль всех стен стояли книжные шкафы. Между окнами стояла витрина, в которой хранились самые ценные издания: старинные иллюминированные молитвенники, королевские автографы и книги в красивых старинных переплётках. На столе лежали свежие газеты и журналы: «Kurier Warszawski», «Słowo», «Tygodnik ilustrowany», петербургский «Kraj», «Misje katolickie», «Wiadomości katolickie», «Ogrodnik polski», «Jeździec i Myśliwy», «Wieś i Dwór», заграничные издания: «La revue», «L'illustration», «Le Matin», «Le Figaro», «London News» и др. Старые переплетённые журналы, начиная

с 1875 г., стояли в шкафу. Тут же были современные подручные издания: словари, научные учебники, атласы и художественная литература на польском, французском и английском языках [6, s. 234].

Книги также хранились в покоях Франтишека Салезия. Тут была подручная библиотека из нескольких сотен томов: различные энциклопедии, книги по истории, экономике, философии. Потоцкий тут же держал книги, к которым хотел ограничить доступ остальных домочадцев: книги по медицине, оккультизму [10, s. 143]. Его дети с четырнадцати лет могли собирать свои собственные библиотеки [12].

20 июня ксёндз Орачевский освятил библиотечный зал [10, s. 42]. Однако приближающийся фронт нарушил мирное течение жизни в Печере. 22 сентября во дворце начали паковать самые ценные вещи, которые в начале октября были вывезены в Одессу [10, s. 43–44]. Печера была дважды разгромлена: в конце 1917 г., на католическое Рождество, и в марте 1918 г. Потоцкий при возможности продолжал вывозить вещи, которые еще можно было найти в имении или у крестьян, участвовавших в грабеже. В 1920 г. все, что удалось собрать, было перевезено в Польшу [10, s. 154–155]. Как вспоминает Константин Ян Потоцкий (1910–1988), сын Франтишека Салезия, во время революции было уничтожено 12 тысяч книг [10, s. 326].

Потоцкие переехали в Краков и привезли сюда сохранившуюся часть печерской библиотеки. Часть её в первой половине 1920-х гг. была перевезена в доставшееся по наследству Потоцкому имение Рудка на Подлясье (Польша). Часть книг из оставшихся в Кракове после войны оказалась на антикварном рынке. В 1949 г. книги из коллекции Потоцких были куплены библиотекой Университета Николая Коперника в Торунь, где ныне выявлено 90 томов [13, s. 165], одно издание, приобретенное в краковском антикварном магазине, обнаружено в собрании Научной библиотеки Польской академии знаний и Польской академии наук в Кракове [14]. В 1956 г. Пелагея Потоцкая, дочь Франтишека Салезия, продала Национальному центру имени Оссолинских во Вроцлаве несколько десятков книг [15]. Как писала Мария Малгожата Потоцкая, в основном это были разрозненные тома французских

изданий XVIII в. [8, s. 180]. Польская исследовательница Гражина Роляк выявила во вроцлавской библиотеке 141 издание в 245 томах [15]. Отдельные книги с печатью «Biblioteka rzezarska» встречаются во многих польских библиотеках [16], периодически книги с этой печатью появляются на антикварном рынке [17].

В настоящее время в Кракове, во дворце Потоцких на улице Братской, живет внук Франтишека Салезия Ян Потоцкий. В 2018 г. автору довелось познакомиться с ним и побывать в гостях. Ян Потоцкий показал немногочисленные книги из родовой библиотеки, которые сохранились в семье.

Книги, которые были перевезены из Кракова в Рудку, положили начало рудской библиотеке. Она определяется экслибрисом «Ex libris Rudka». В 1926 г. Франтишек Салезий основал в Рудке регионально-исторический музей, куда передал часть книг. На них появились печати «Muzeum Historyczno-Regionalne w Rudce» и «Muzeum Historyczno-Regionalne w Rudce powiat Bielsk Podlaski założone przez Fr. Hr. Potockiegow 1926 г.». Для музея Потоцкий собирал издания, связанные с историей Польши, на них стоят только печати музея в Рудке.

Имение Рудка повторило судьбу Печеры. Не ожидая прихода Красной армии, 20 сентября 1939 г. Потоцкий покинул имение. Когда осенью 1941 г. его дочке Пелагее довелось побывать в имении, от музея и книжек не было и следа [10, s. 214]. Константин Потоцкий, сын Франтишека Салезия, писал, что большевики сожгли книги и архив, но, как он слышал, несколько картин и экспонатов из Рудки находятся в гродненском музее [10, s. 291].

Поместье было разграблено и сожжено. Однако книги были вывезены в гродненский музей, который был определён местом сбора культурных ценностей из конфискованных имений и учреждений. В каком количестве поступили книги из Рудки, по каким документам, неизвестно, музейная документация того времени не сохранилась. В фондах Гродненского государственного историко-археологического музея в настоящее время выявлено 2760 томов, а одна книга из библиотеки Потоцких находится в научной библиотеке Национального государственного архива Беларуси в Гродно. Почему книжное собрание Потоцких, также как и еще несколько национализированных библиотек из поместий

Гродненщины, оказалось поделенным между двумя учреждениями, неизвестно. О том, что часть книжной коллекции Потоцких из Тульчина сохранилась и находится в Гродно, до 1990-х гг. никто не писал [18]. Только с созданием в музее в 1991 г. отдела редкой книги началось изучение книжной коллекции, описание книг и введение их в научный оборот.

В воспоминаниях Франтишека Салезия Потоцкого [10, s. 137] размер библиотеки определен в 150 тысяч томов. Вероятно, опечатка, в противном случае цифра значительно преувеличена. Это слишком большое количество книг для родовой библиотеки, которая не только собиралась десятилетиями, но и делилась между наследниками. Польский историк Антони Урбанский, подольнин, еще в межвоенное время описывавший поместья на территории Подолья, Волыни и Украины, охарактеризовал размер печерской библиотеки как состоящей из более 10 тысяч томов [19]. Роман Афтаназы, который составил подробное описание резиденции Потоцких в Печере, называет 15 тысяч томов [6, s. 232]. Польская исследовательница Гражина Роляк также указывает цифру в 15 тысяч томов [15]. Это же количество книг – около 15 тысяч – приводит и украинская исследовательница Татьяна Каролева [20].

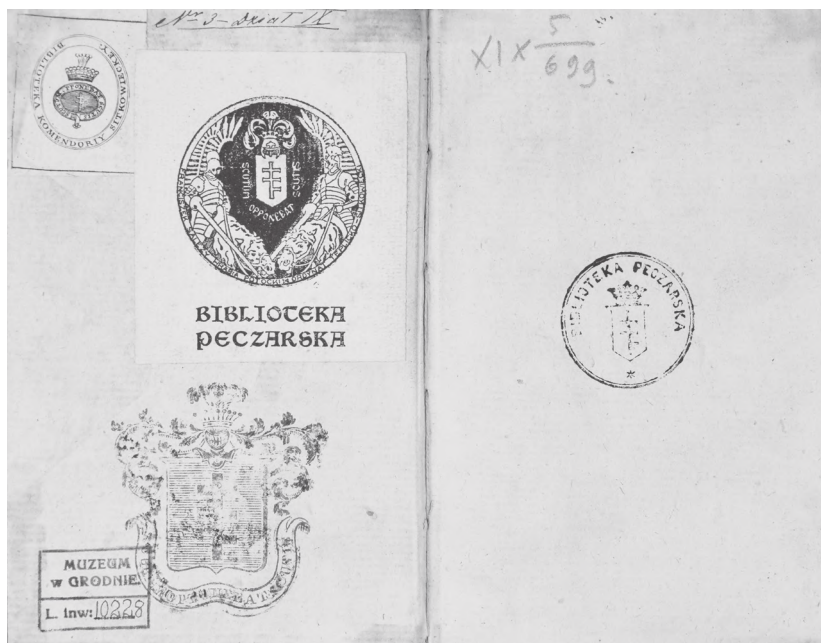
Франтишек Салезий, как отмечено выше, писал, что спасли только несколько сотен книг. Однако количество книг из печерской библиотеки, которые были вывезены в Краков и теперь хранятся в Гродно и в других библиотеках, составляет более трех тысяч томов. Константин Потоцкий, как уже отмечалось, вспоминал, что было уничтожено 12 тысяч томов. Эти две цифры вместе подтверждают, что печерская библиотека могла насчитывать около 15 тысяч томов.

Книги в Печере отмечались экслибрисами и печатями. На большинстве книг стоит оттиск печати обычно голубого,

иногда фиолетового цвета, размещенный на титульном листе. Это круглая печать диаметром 29 мм, в центре которой – щит с гербом Пилява, над щитом – графская корона и надпись по кругу: «Biblioteka Peczarska».

На книгах, которые хранятся в Гродно, выявлено три варианта экслибриса. Все они печатались с одной пластины. В центре экслибриса – симметричное изображение в круге диаметром 40 мм: щит с гербом Потоцких Пилява, над гербом – гусарский шлем с перьями, с трех сторон щита девиз: «Scutum opponebat scutis», по бокам от щита – два летучих гусара верхом, в руках держат по копыто, которые опущены вниз. По кругу изображения текст: «Peczara [вверху] Franciszek Salezy Hrabia Potocki Ordynat Terlicko-sitkowiecki [в нижней половине]». Под изображением текст: «Biblioteka Peczarska». На большинстве гродненских томов встречаются экслибрисы с надписью под изображением обычным шрифтом в один ряд, размер 72 x 71 мм. Более редкие варианты с надписью готическим шрифтом в два ряда, в одном варианте изображение полностью повторяется, 64 x 44 мм (096/10872), в

другом отсутствует слово «Peczaga» (срезано с пластины, на этом месте заметны верхние фрагменты букв), надпись «Biblioteka Peczarska» напечатана на большем расстоянии от изображения, 66 x 57 мм (094/007955). Экслибрисы встречаются на небольшом количестве книг. Есть вариант экслибриса, в котором слово «Peczaga» в круговом тексте отсутствует, нижняя часть бумажного листа отрезана, 59 x 57 мм (094/01354), возможно его использовали, когда библиотека уже была вывезена из Печеры.

Позже, когда спасённая часть библиотеки была перевезена в Рудку, использовали эту же пластину (без слова «Peczaga»), для печати нового экслибриса, под изображением появляется текст: «Ex libris Rudki» в два ряда готическим шрифтом, 81 x 57 мм (094/13286).

Подписей Франтишека Салезия не выявлено. Изредка на одной книге присутствуют и экслибрис, и печать печерской библиотеки. Франтишеку Салезию также приписывают печать с изображением герба Пилява [15]: на печати изображен щит с гербом Пилява, над щитом – шлем, украшенный короной и страусовыми перьями, внизу – бандероль с родовым девизом: «Scutum orronebat scutis», 48 x 45 мм. Печать всегда черного цвета, ставилась в разных местах: на титульном листе, на его обороте, иногда – на авантитуле, на переднем форзаце и даже на последних страницах.

Эта печать на книгах из гродненского музея почти всегда в комплексе с экслибрисом Ситковецкой командории и знаками печерской библиотеки. А книги с

печатами или экслибрисами печерской библиотеки встречаются и без печати с гербом Пилява (таких томов не более 100). Также отсутствует эта печать на книгах, которые принадлежали Станиславу Септиму Потоцкому. Похоже, что её ставили на книгах раньше, чем знаки печерской библиотеки. Она могла принадлежать Венчиславу Потоцкому, который мог отметить книги из отцовской библиотеки, когда стал владельцем Ситковцев. Вместе с тем эта печать могла принадлежать и Константину или Константину Юзефу, которые не имели именного книжного знака. Печать «Biblioteka Peczarska» могла принадлежать как Константину Юзефу, если он, получив Ситковцы и библиотеку, решил проштамповать все книги, так и Франтишеку Салезию. Однако всё это только предположения.

Следует отметить, что владельческие знаки на книгах Потоцких ставились не всегда регулярно. На одном томе многотомного издания с одинаковыми переплётами могут быть только печать или экслибрис печерской библиотеки, а на других томах – знаки

и тульчинской библиотеки, и Ярослава, и Франтишека Салезия Потоцких.

Жена Франтишека Салезия Мария Малгожата Потоцкая из Радивиллов (1875–1962) в своих воспоминаниях писала, что в Печере были собраны остатки разных библиотек: часть тульчинского книжного собрания Станислава Щенсного Потоцкого и второй его жены Юзефы из Мнишеков, собрание Ярослава Потоцкого и его жены Марии из Жевуских. Среди печатных изданий, как отмечала Мария Малгожата, были и рукописные книги на пергаменте, с богатой иллюминацией, в роскошных переплетах: средневековая Библия, книги XVI в. для богослужения и книга XIII в. «*Live d'heures*». Часть самых ценных книг в межвоенное время была вывезена в Лондон [8, s. 237–238].

По сведениям Романа Афтаназы, в Печере были собраны в основном издания XVIII–XIX вв., но были и более ранние. Это сочинения по естественной истории, истории архитектуры, военного дела, политической истории, описание путешествий, старые издания польских и иностранных классиков, французские энциклопедии, французские иллюстрированные библиофильские издания, из польской литературы наиболее ценными были дневники сеймов. Преобладали сочинения на французском, итальянском, немецком и английском языках [6, s. 232–233]. Почти все книги были переплетены, книги XVIII в. и более ранние издания были в кожаных переплётках с богатым золочением, а некоторые украшены вытиснутыми гербовыми суперэклибрисами [6, s. 233].

Константин Юзеф и Франтишек Салезий также пополняли книжную коллекцию [6, s. 233]. Польская исследовательница М. Струтинская пишет, что Франтишек Салезий приобретал книги как современные, так и старопечатные [13, s. 166]. Изданий середины XIX в. в гродненской коллекции только несколько, самые поздние книги датируются 1858 г.: Фишер «*Drawing room scrap-book 1840*» (Лондон, 1840; 096/11222), Стюарт Уортли Э. «*The keepsake for 1840*» (Лондон, 1840; 096/11170), де Жанлис «*Theatre d'éducation*» (т. 1, 2, 4; Брюссель, 1840; 096/11638, 096/15143, 096/15711), Блессингтон «*The Keepsake for 1841*» (Лондон, 1841; 096/11198), Жорж Санд «*Le Piccinino*» (Брюссель, 1847; 096/11630), Блессингтон «*The Keepsake for 1849*» (Лондон,

1849; 096/11169), Порбахер Р. Ф. «Vies des Saints pour tous les jours de l'année» (2 т.; Париж, 1853; 096/15660, 096/15636).

Следует также упомянуть двухтомный «Карманный французско-русский и русско-французский словарь, составленный И. А. Е. Шмидтом» (Санкт-Петербург, 1847–1848; 096/00333, 096/03424), на титульных листах которого стоит подпись «Konstanty Potocki». Правда, кто подписал книги: Константин или его сын Константин Юзеф, сказать трудно. Еще одна книга принадлежала жене Константина Юзефа Янине Софье из Потоцких (1851–1928). Это книга А. Ж. М. Амона «Vie du Cardinal de Cheverus archevêque de Bordeaux» (Париж, 1858; 096/15273), на её форзаце написано: «Prix de récitation donné à Jeanne Potocka par M. de Guerry, curé de la Madeliene Catechisme de la Madeleine 1861. première année de Catéchisme». Эту книгу Янина Софья получила еще в детстве в награду за декламацию. Она воспитывалась во Франции, а книгу подарил кюре прихода, в котором она проходила катехизацию.

Всего изданий второй половины XIX – начала XX вв. в гродненской коллекции библиотеки Потоцких несколько. Возможно, современные книги были не самыми ценными, и их просто не успели вывезти из Печеры, где они и погибли.

Потоцкие дарили книги друг другу. В научной библиотеке Национального исторического архива Беларуси в Гродно хранится изданная в 1815 г. в Вене поэма Станислава Трембецкого «Софиевка» [21], в которой поэт описывает парк, заложенный Станиславом Щенским Потоцким для своей жены Софьи де Витт. Это издание сначала находилось в библиотеке польского писателя и переводчика Юлиана Адольфа Свентицкого, печать которого «Z biblioteki J. A. Świącickiego» стоит на титульном листе. Франтишек Салезий получил эту книгу в подарок от своей жены на Рождество. На переднем форзаце написано: «Od Agi na Gwiazdkę 1918», под записью – инициалы «Fr. P.», между которыми нарисован герб Пилява. Для Франтишека Салезия эта поэма была свидетельством одной из страниц истории его рода.

Франтишек Салезий сам дарил книги, о чём свидетельствует печать «Dar Franciszka Hr. Potockiego z Peczary». Такой печатью были отмечены подаренные Потоцким во львовскую библиотеку

Оссолинских книги, четыре из которых сейчас хранятся во Вроцлаве, в Национальном центре имени Оссолинских [15]. Перед Второй мировой войной часть книг из Рудки было подарено Публичной библиотеке города Варшавы [13, s. 164].

В гродненской коллекции собрания Потоцких представлены в основном западноевропейские издания XVI – первой половины XIX вв. на французском языке, есть также в небольшом количестве книги на английском, немецком, итальянском, испанском языках. Полоники (не считая книг, которые приобретались для музея в Рудке) немногочисленны. Многие издания некомплектны, часть из них дошла только в отдельных томах. Издания XVIII в. в основном имеют кожаные переплётыв, издания XIX в. как в кожаных, так и полукожаных переплетах. Обрезы часто окрашены в красный, желтый или иной цвет, встречаются и золоченные. Форзацы или из мраморной бумаги, или из простой. На корешках, как уже отмечалось выше, часто встречается тиснение тульчинской библиотеки «B.TUL.» («B.T.») или ситковецкой «BIB.Sit.» («B.K.Sit») или даже «B.S.»), сами корешки украшены золочеными растительными орнаментами. Тематика изданий – самая разнообразная.

Библиотекарь Пётгух-Кублицкий, который систематизировал печерскую библиотеку, ставил на книгах надпись «Nr... – Dział...», где первая часть – номер книги в разделе, вторая – раздел. Все тома одного издания записывались под одним номером. Разные издания одного сочинения были записаны под разными номерами, например, в разделе V сочинение «L'état de la France» (т. 1; Париж, 1669), изданное Cardin Besongne, записано под № 498 (094/13479), экземпляр того же года, изданный тоже парижским типографом, но Jean Guignard – записан под № 516 (094/17453), хотя второй том этого издания записан под № 498 (094/17460), более позднее издание «L'état de la France» (Париж, 1682) записано под № 499 (094/17385). Судя по надписям библиотекаря на томах, систематизирована была только часть книг.

Книги из гродненской коллекции Потоцких описаны еще не полностью. Поэтому можно представить только предварительные наблюдения о структуре печерского собрания. Разделов было как минимум 35.

Раздел I включал книги религиозной тематики: Библия, жития святых, жизнеописания служителей церкви, проповеди, история церкви и т. д., например: «La Sainte Bible» (т. 6, 7; Антверпен, 1755; 094/17077, 094/17076) записана под № 6; Рорбахер Р. Ф. «Vies des Saints pour tous les jours de l'année» (т. 1, 2; Париж, 1853; 096/15660, 096/15636) – № 18; Хуртер Ф. «Histoire du Pape Innocent III et de ses contemporains» (т. 1, 2; Париж, 1838; 096/15665, 096/15656) – № 44; Годо А. «Histoire de l'église» (т. 1–3, 5, 6; Б. м., 1696; 094/10402, 094/10416, 094/10415, 094/10910, 094/10401) – № 9.

Раздел II – это произведения античных авторов, а также, по-видимому, сочинения, которые по содержанию связаны с античностью: Овидий «Nasonis quae supersunt» (т. 2, 3; Лейпциг, 1820; 096/09195, 096/09194) записан под № 4; Гомер «The Iliad» (т. 6; Лондон, 1743; 094/10100) – № 10; Макферсон Дж. «Fingal, an ancient epic poem» (Лондон, 1762; 094/10078) – № 18. В этот же раздел включены Данте «La Commedia» (Венеция, 1751; 094/10311) – № 12; Юнг Э. «Klagen, oder Nachtgedanken über Leben, Tod, und Unsterblichkeit» (т. 2; Брауншвейг, 1763; 094/09965) – № 41. Встречаются записи под одним номером второй книги. Так под № 4, кроме приведенного выше издания Овидия, записана поэма Франческо Реди «Вассо in Toscana», (Флоренция, 1818; 096/09913); под № 10, кроме «The Iliad» Гомера, – коллекция античных и современных авторов Ангело Маццолени «Rime Oneste de' Migliori Poeti antichi e moderni scelte ad uso delle scuole» (т. 1, 2; Бассано, 1816; 096/09877, 096/09878).

Разделы IV и V – это сочинения по истории. В них можно встретить работы, посвященные истории отдельных правителей, истории отдельных стран, труды по общей истории. В чём различие этих разделов, пока выяснить не удалось. Из раздела IV можно назвать: запись № 1 – Пигнотти «Storia della Toscana» (т. 3; Пиза, 1815; 096/09862); № 2 – Полибий «Historiarum quae supersunt» (т. 3, 4; Лейпциг, 1816; 096/09881, 096/09882); № 5 – Юм Д. «The history of England» (т. 3, 5, 7; Базель, 1789; 094/10087, 094/10089, 094/10088); № 42 – Ришелье «Journal de monsieur le cardinal duc de Richelieu» (т. 1; Париж, 1665; 094/17467).

В раздел V включены: под № 83 – Коер Г. Ф. «Histoire de

Jean Sobieski, Roi de Pologne» (т. 1; Амстердам, 1762; 094/17375); № 3 – «The life and reign of that Excellent Princess Queen Elizabeth...» (Лондон, 1738; 094/10079) и под этим же номером Денина К. «Delle rivoluzioni d'Italia» (т. 2, 4, 5; Венеция, 1816; 096/09903, 096/09901, 096/09902); № 30 – Ламберти Г. «Mémoires pour servir a l'Histoire du XVIII siècle» (т. 13; Амстердам, 1740; 094/05612); № 341 – Раббе А. «Histoire d'Alexandre Ier» (т. 1, 2; Париж, 1826; 096/15623, 096/15622).

Раздел IX – это юридическая литература. Под № 3 записана книга Чарадзкий Г. «Processus iudicarii pragmatic in iure civili et Saxonico recepti...» (Краков, 1612; 094/07955); № 6 – Монте-ссье Ш. «Duch czyli Trześć Praw» (т. 1; Лейпциг, Дрезден, 1777; 094/05714). В этом же разделе были конституции сеймов и другие издания юридического характера, которые хранятся в библиотеке Университета Николая Коперника в Торуня [13].

Раздел XIV охватывает художественные произведения, сюда были записаны исторический роман польского писателя Фридерика Скарбека «Tarło» (т. 3; Варшава, 1827; 096/09346); Эсхила «Tragoediae» (Лейпциг, 1819; 096/09864), обе книги записаны под одним № 5; немецкие народные сказки Науберта К. «Neue Volksmärchen der Deutschen» (т. 1; Лейпциг, 1789; 094/10249) – запись № 29.

Раздел XV – это драматические произведения, как пример, книги итальянских авторов Винченцо Монти (№ 3 – 096/09876), Витторио Альфьери (№ 5 – 096/09879, 096/09880), английских авторов Коли Сибера (повторно записано под № 3 – 094/10076, 094/10099), Томаса Шедвела (№ 4 – 094/10117), пьесы французского драматурга Пьера Корнеля (№ 51 – 094/17119, 094/17120).

В XVI разделе представлены сочинения как античных авторов, например: № 10 – Элиан «Variae historiae libri IV» (Страсбург, 1662; 094/07033); № 21 – Демосфен «Орега» (т. 1, 4; Лейпциг, 1812–1818; 096/09872, 096/09871); № 27 – Цицерон «Orationum volumen secundum» (Париж, 1543; 094/07052); № 25 – Плутарх «Varia scripta quae moralia vulgo vocantur» (т. 2, 4; Лейпциг, 1820; 096/09868, 096/09867), так и путешествия авторов XVII–XVIII вв.: № 113 – немецкого учёного Петера Симона Палласа «Voyages ..., en différentes provinces de l'empire de Russie, et dans

l'Asie septentrionale» (т. 1, 2, 4; Париж, 1789–1793; 094/05557, 094/05548, 094/05556); № 3 – монаха-доминиканца Жана Баптиста Лаба «Dominicanerordens Reisen nach Spanien und Welschland» (т. 2, 4; Франкфурт, Лейпциг, 1759; 094/10006, 094/10055); № 1 – итальянского историка аббата Доменика Романелли «Viaggio a Pompei a Pesto» (т. 1, 2; Неаполь, 1817; 096/09888, 096/09889); № 71 – французского астронома Ла Ланда «Voyage en Italie» (т. 1–8; Париж, 1786; 094/13259–13265).

Принцип, по которому были включены книги в XVII раздел, трудно определить, здесь встречаются разные авторы, так под № 1 – И. А. Фабрициус «Bibliothecae Graecae» (т. 17; Гамбург, 1726; 094/07711); № 22 – Дж. Боккаччо «Delleopere» (т. 4; Флоренция, 1723; 094/10312); № 31 – Ян Кохановский «Dzieła» (т. 2; Вроцлав, 1825; 096/09348); № 69 – Цицерон «Oeuvres» (т. 1–6; Париж, 1783–1786; 094/13397–13401, 094/14913); № 291 – Б. Паскаль «Pensées ... sur la religion et sur quelques autres sujets» (Б. м., 1679; 094/17491).

В XXI отделе были многотомное издание «Annales des arts et manufactures, ou Mémoires technologiques sur les découvertes modernes concernant les arts, les manufactures, l'agriculture et le commerce» (Париж, 1800–1814), которое записано под № 5 (096/15426–096/15459), а № 13 – руководство для краснодеревщика Носбана «Manuel du menuisier en meubles et en batimens, suivi de l'Art de l'ébéniste» (т. 1; Париж, 1829; 096/15023).

К XXIV разделу относились книги по сельскому хозяйству и садоводству: № 7 – сочинение французского ботаника Анри Луи Дюамеля дю Монсо, переведенное на польский язык «Dzieło o rolnictwie» (т. 1; Вильно, 1770; 094/07957); № 19 – словарь французского литератора и составителя справочников Франсуа-Александра Обера де Ла-Шене де Буа «Dictionnaire universel d'agriculture et de jardinage» (т. 1; Париж, 1751; 094/13007).

XXVI раздел включал книги, касающиеся разных производств: под № 2 записано сочинение итальянского медика и алхимика Гратароло Г. «Alchemiae, quam vocant artisque metallicaе, doctrina...» (Базель, 1572; 094/10258); № 12 – руководство по металлам Лоней Ж. Б. «Manuel du fondeur sur tous métaux» (т. 1; Париж, 1827; 096/15685); № 14 – руководство по фарфору и фа-

янсу Бюер Дж. «Manuel du porcelainier, du faïencier et du potier de terre» (т. 1, 2; Париж, 1827; 096/15682, 096/11634); № 16 – руководство для мясника Бейль-Мюлярд Э.-Ф. «Manuel du charcutier, ou L'Art de préparer et conserver les différentes parties du cochon, d'après les plus nouveaux procédés» (Париж, 1827; 096/15371); № 17 – руководство по изготовлению крахмала и вермишели Морен Ж. «Manuel de l'amidonnier et du vermicellier» (Париж, 1830; 096/15246); № 25 – словарь по механике, содержащий описание различных машин и инструментов Коте Л. «Vocabulaire portatif des mécaniques ou Définition, description abrégée et usage des machines, instrumens et outils employés dans les sciences, les arts et les métiers...» (Париж, 1801; 096/11360); № 48 – руководство для кулинера французского шеф-повара Ф. П. де Ла Варенна «Le parfait confiturier» (Париж, 1667; 094/03123).

В XXVIII разделе были издания по географии: № 5 – Роббе Ж. «Methode pou rapprendre facilement la geographie» (Париж, 1685; 094/10872); № 25 – Мальт-Брун К. «Précis de la géographie universelle» (т. 1, 3, 4; Париж, 1812–1813; 096/15498, 096/15499, 096/15540).

Раздел XXIX включал книги по математике, химии, физике, архитектуре: № 3 – Заборовский И. «Geometrya praktyczna» (Варшава, 1806; 096/08543); № 88 – Эльций «De l'arithmétique compose de plusieurs inventions et problemes nouveaux» (Антверпен, 1582; 094/04658); № 90 – Бургава Г. «Élémens de chymie» (т. 2; Париж, 1754; 094/16938); № 12 – Ла Перьер Ж. Ш. Ф. «Mécanismes de l'électricité et de l'univers» (т. 1; Париж, 1756; 094/16918); № 71 – Белидор Б. Ф. «De Architecture hydraulique» (т. 2; Париж, 1790; 094/14146).

Раздел XXX предназначался для трудов по медицине: № 1 – Бургава Г. «Institutions de médecine» (т. 2; Париж, 1750; 094/17370); № 4 – Луи А. «Oeuvres diverses de chirurgie» (т. 2; Париж, 1788; 094/16980); № 13 – Жилибер Ж. Э. «L'anarchie médicinale, ou, La médecine considérée comme nuisible à la société» (т. 3; Невшатель, 1772; 094/16954).

В XXXI раздел вошли грамматики, словари, сочинения по риторике. Например, № 49 – Уден С. «Grammaire espagnolle, expliquée en françois» (Париж, 1659; 094/10810); № 50 – Ренье-Де-

маре Ф.-С. «Traité de la grammaire françoise» (Брюссель, 1706; 094/10873); № 30 – Аристотель «La rhétorique» (Париж, 1675; 094/10884); № 10 – Гецель И. В. Ф. «Anweisung zum Hebräischen, bey Ermangelung alles mündlichen Unterrichts» (Веймар, 1781; 094/10247).

Раздел XXXIII включал сочинения по военной истории и искусству войны, например: № 7 – записки австрийского фельдмаршала Шарля-Жозефа де Линя «Préjugés militaires, par un officier autrichien» (т. 1; Вена или Берлин, 1783; 094/17180), № 12 – труд по искусству войны Никола д'Ерикурта «Éléments de l'art militaire» (т. 1, 2, 5, 6; Париж, 1752–1758; 094/16994, 094/16995, 094/17161, 094/14912), № 32 – трактат об учениях верхом на лошадях, написанный итальянским врачом на русской службе Феликсом Бартолоцци «Traité sur l'exercice à cheval envisagé comme remède pour conserver et prolonger la vie de l'homme» (Вильно, 1808; 096/15204).

В XXXV раздел были записаны под № 4 подарочные альманахи с гравюрами «The keepsake» (Лондон, 1840; 096/11170, 1849; 096/11169); № 8 – Фишер «Drawing room. Scrap-book 1840» (Лондон, 1840; 096/10222); № 22 – сатирическое издание знаменитого польского комика и драматического артиста Алоизия Жолкевского «Momus» (Варшава, 1820; 096/08510). В этом же разделе были периодические издания «Journal étranger» (тома за 1754–1758 и 1761 гг.), «Journal littéraire» (представлены тома за разные годы с 1713 по 1736). Комплекты разных годов записаны под разными номерами.

Книги из других разделов в данное время или не выявлены, или представлены единственной позицией. Чтобы реконструировать структуру печерской библиотеки полностью, необходимо проанализировать библиотечные записи на всех томах. Пока описаны не все книги из библиотеки Потоцких, работа затрудняется еще и тем, что тома этой коллекции в гродненском музее, судя по старым музейным номерам, были перемешаны между собой и с другими книжными собраниями еще в 1940–1941 гг., а после войны перемешаны повторно. В будущем, после описания всех томов гродненской коллекции и с учетом хранящихся в других библиотеках книг Потоцких, можно будет сделать виртуальную реконструкцию каталога печерской библиотеки.

Примечания:

1. Wiśniowska Z. Katalog starych druków Biblioteki Museum-Zamku w Łańcucie. Łańcut, 1974. 373 s.; Dziecioł A. Książki Potockich z Tulczyna w zbiorach starych druków w zamku Krolewskim // Kronika Zamkowa. Warszawa, 1987. № 4. S. 14–17; Strutyńska M. Stare druki proveniencji Potockich z Tulczyna w zbiorach biblioteki uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruni // Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Warszawa, 1992. T. 14. S. 161–217; Rolak G. W kręgu Potockich z Tulczyna. Fragment kolekcji Biblioteki Tulczyńskiej w zbiorach Działu Starych Druków Zakładu Narodowego im. Ossolińskich // Czasopismo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. 2004. Z. 15. S. 157–181; Ціборовська-Римарович І. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII століття (Вишневецьких – Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан / Нац. б-ка України ім. В. Вернадського НАНУ. Київ, 2006. С. 95–137; Соломонова Т. «Вінницька колекція» з родової бібліотеки Потоцьких у Тульчині // Подільський книжник : альманах. Вінниця, 2009. Вип. 1 (2008 р.). С. 13–54.

2. Коўкель Л. І. Кніжная калекцыя Мнішкаў-Патоцкіх у зборах ГДГАМ // Краязнаўчыя запіскі. 1995. Вып. 3. С. 54–60; Коўкель Л. І. Прыватныя кнігазборы на Гродзеншчыне другой паловы XIX ст. (на прыкладзе калекцыі Пуслоўскіх-Красінскіх) // Этнасацыяльныя і культурныя працэсы ў заходнім рэгіёне Беларусі: гісторыя і сучаснасць : матэрыялы рэсп. навук. канф., 5–6 снеж. 1997 г. Гродна. Гродна, 1998. С. 205–210; Kowkiel L. Prywatny księgozbiór Potockich z Tulczyna w kolekcji Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Grodnie // Ród Potockich w odmęcie historii (XVII–XX w.) / pod red. Z. Janeczka. Katowice, 2007. S. 503–521; Sauczuk A. Wybrane kolekcje książek w zbiorach Grodzieńskiego Państwowego Muzeum Historyczno-Archeologicznego // Z badań nad książką i księgozbiorami historycznymi. Polonika w zbiorach obcych. Warszawa, 2017. Tom specjalny. S. 195–210.

3. Sauczuk A. Proveniencje Stanisława Szczęsnego Potockiego na książkach w kolekcji Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Grodnie // Ród Potockich w odmęcie historii (XVII–XX w.) / pod red. Z. Janeczka. Katowice, 2007. S. 523–536.

4. Здесь и далее указаны сигнатуры отдела редкой книги Гродненского государственного историко-археологического музея.

5. Лобко О. Еволюція маєткового комплексу графів Потоцьких (герб Пилява) у Правобережній Україні 1830–1917 рр. // Дух і Літера. Київ, 2008. № 20. С. 13–46.

6. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Warszawa, 1991. T. Xa. S. 227–233.

7. Wolszczanowa H. Potocki Stanisław Septym // Słownik pracowników książki polskiej. Warszawa ; Łódź, 1972. S. 710.

8. Potocka M. M. Z moich wspomnień (Pamiętnik). London, 1983. 316 s.

9. Kozłowski E. Potocki Franciszek Salezy // Polski Słownik Biograficzny. Wrocław, 1983. T. 27. S. 824–826.

10. Potocki F. Kronika peczarska. Księga peczarska. Potocki K. Wspomnienia rodzinne. Łomianki, 2017. 432 s.

11. Тут, очевидно, опечатка, о размере библиотеки в Печере см. ниже.

12. Potocka J. Dziennik z lat 1914–1919. Wszystko, co kocham / wprowadzenie i opracowanie G. Rolak. Wrocław, 2014. S. 47.

13. Strutyńska M. Stare druki proveniencji Potockich z Tulczyna w zbiorach biblioteki uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruni // Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Warszawa, 1992. T. 14. S. 161–217.

14. Dziewulska J. M. Stare druki z Biblioteki Tulczyńskiej w zbiorach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego // Dawna książka i jej właściciele. Zbiór studiów / red.: D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła. Wrocław, 2017. S. 87.

15. Rolak G. Fragment księgozbioru Józefiny z Mniszchów Potockiej w zbiorach działu starych druków ZNiO // Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. 2002. Z. 13. S. 137–176; Rolak G. W kręgu Potockich... S. 157–181.

16. Например, в отделе библиотеки и старопечатных изданий Музея Николая Коперника во Фромборке есть книга: MF/Sd/333 Любенецкий С. «Theatrum Cometicum. P. 2. Historia universalis omnium cometarum» (Лейден, 1681) см. <http://frombork.art.pl/pl/starodruki-l-w/>; в Музее литературы имени Адама Мицке-

вича в Варшаве хранится рукопись Адама Мицкевича «Dziady» см. Katalog rękopisów Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie. Warszawa, 1996. T. 1. S. 112; Книга с печатью «Biblioteka peczarska» на слайде 75 презентации «Koćwin M. Znaki własnościowe na starych drukach z Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. E. Smółki w Opolu» см. https://ossolineum.pl/wp-content/uploads/2018/03/M_Kocwin_Znaki_Wlasnosciove_WBP_Opole.pdf

17. Например, книга Меховита (Мацея из Мехова) «Chronica Polonorum» (Краков, 1521) см. Lamus. Antykwariaty warszawskie. XLIV aukcja książek i grafiki. Warszawa, 2017. S. 22 (поз. 41); книга Й. Лелевеля «Bibliograficznych ksiąg dwoje» (2 т., Вильно, 1823–1826) см. <http://www.secretera.pl/aukcje/20-48-aukcja-ksiazek-i-grafiki/464-wiedza-o-ksiazce-bibliofilstwo-sztuka/10984-lelewel-joachim-bibliograficznych-ksiag-dwoje-wilno-1823-1826>; книга Помпея Н. «Praecepta Chiromantica. (Гамбург, 1682) см. <https://www.foldvaribooks.com/pages/books/66/nicolaus-pompeius/praecepta-chiromantica-clarissimi-nicolai-pompei-inferiorum-mathematum-in-alma>.

18. Первым о книжной коллекции музея написал гродненский историк Игорь Трусов (Trusow I. Dzieje księgozbioru. Muzeum Historycznego w Grodnie / tłum. zjęz. ros. B. Kubiak // Białostoczczyzna. 1991. № 1. С. 3). Он упоминает о фрагменте библиотеки Ситковецкой командории и части дворцовой библиотеки из Рудки, не называя владельцев Потоцких; книги, по его мнению, поступили в музей в межвоенное время.

19. Urbański A. Z czarnego szlaku i tamtych rubieży: zabytki polskie przepadłe na Podolu, Wołyniu, Ukrainie. Warszawa, 1928. S. 41.

20. Кароева Т. Р. Провінція у галактиці Гутенберга: книжкова культура подолян другої половини ХІХ – початку ХХ ст. : монографія. Вінниця, 2014. С. 154.

21. Научная библиотека. Национальный исторический архив Беларуси в Гродно, № 2129.

ЕКОЛОГІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ

Вінницька Кулішіана

(до 200-річчя від дня народження письменника)

Т. Р. Каросва

Вінниця ніколи не вважалася бібліофільським центром України, тому її, як і багато інших українських міст, дослідники творчості та спадщини того чи іншого діяча доволі часто обходять увагою, і, як наслідок, можуть залишатися нез'ясованими якісь аспекти життя та творчості цих постатей. Серед них і Пантелеймон Куліш (1819–1897). У Вінниці, яка, здавалось би, жодним чином не пов'язана з ним, є кілька унікальних примірників його прижиттєвих видань. Два з них зберігаються у відділі рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (далі – РіЦ), ще один – у приватної особи.

Найстарішим виданням є російськомовний роман «Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад» (3 ч., Київ, 1843) [1]. У фонді відділу зберігаються 2-й та 3-й томи.

П. Куліш був однією з ключових фігур української історії середини ХІХ ст., мав свої виразні оригінальні ідеї, які доволі часто, перебуваючи в одній світоглядній площині, йшли врозріз з думками тодішньої української національно свідомої громади. Саме у 1840-х він вперше заявив про себе як талановитого письменника та мислителя. Тоді на тлі ідей пізнього романтизму із захопленням історичними подіями розвивалося козакофільство з надзвичайною увагою конструктивної ролі цієї спільноти в українській історії [2, с. 460]. Митець, подібно до інших романтиків, у романі «Михайло Чарнышенко» акцентував увагу на діях героя, на проявах народного духу, прагнув репрезентувати козацьку славу та героїку. Іноді цей твір оцінюють як підготовчий до роману «Чорна рада» (1857). Літературознавці вважають, що його написано під впливом роману Вальтера Скотта «Карл Сміливий» та переказів кобзарів і місцевого населення. Уся підготовча робота здійснювалась у Луцьку, де письменник працював недовгий

час у гімназії. По поверненню в Київ він відразу подав рукопис у цензурний комітет, і 21 вересня 1842 р. цензор Олександр Федотов-Чеховський [3] дозволив друкувати. Наступного року книга побачила світ в університетській друкарні.

Палітурки наявних у відділі РіЦ томів однакові. Шкіра темно-зеленого, майже чорного кольору. На верхній та нижній кришках – рамкове сліпе рослинне тиснення. У верхній частині корінця – прізвище автора, по центру у фігурній рамці – назва та номер тому. Книжковий обріз – золотий. Паперовий муаровий форзац бірюзового кольору. Папір видання окислюється, численні «лисячі» плями. До третього тому додано друковане оголошення, в якому автор звертається до читачів з проханням надсилати сімейні матеріали для книги «Історія малоросійських фамілій».

Примірники походять з бібліотеки відомого українського культурно-освітнього діяча Володимира Науменка (1852–1919). На титульному аркуші кожного тому рукописний напис чорним чорнилом «№ 45 В Науменко» та конгревне тиснення штампа «В. П. / Науменко», зверху корона з 5 зубцями. Літери стилізовані, готичні.

Ще один російськомовний твір П. Куліша – повість «Потомки заднепровских гайдамак» – вперше надруковано в петербурзькому журналі «Народное чтение» у 2-й книзі за 1860 р. Того ж року вона ввійшла до складу 4-го (останнього) тому зібрання російськомовних повістей автора, що друкувалися в попередні роки в російських журналах, а також вийшла окремим виданням.

Літературознавці вказують, що повість є уривком з роману «Искатели счастья», який досі не надрукований і рукопис якого зберігається у фондах Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського [5, с. 50]. У 1868 р. україномовний варіант з назвою «Потомки українського гайдамацтва» автор оприлюднив у львівському журналі «Правда».

У Вінниці виявлено саме окреме видання [4], підготовлене в друкарні П. Куліша. У каталогах Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург), Російської державної бібліотеки (Москва), які отримували обов'язковий примірник видань Російської імперії, ця книга відсутня, тобто вона друкувалася скоріше

як відбиток і обмеженим накладом, ймовірно, за тодішньою практикою до 100 прим. Але не зрозуміло, з якого саме видання. Відомості про цей окремих друк зафіксовано у 1903 р. А. Баликою, укладачем бібліографії творів П. Куліша. За його повідомленням, «Потомки заднепровских гайдамак» у 1860 р. вийшли окремим виданням на 71 с. [6], за інформацією Є. Кирилюка 1929 р. – як відбиток публікації в журналі «Народное чтение» [7]. Оскільки зібрання повістей П. Куліша також побачило світ у його друкарні, логічно припустити, що наявне видання – це відбиток з 4-го тому цього зібрання, але для остаточної відповіді потрібне вивчення *de visu* обох видань.

Примірник має картонну палітурку синього кольору, корінець тканинний. По тексту твору є правки набору простим олівцем, сліди друкарської фарби від пальців. Вочевидь, з цього примірника правили друкарський набір.

На звороті титульного аркуша друкарським способом було набрано відомості про дозвіл до друку петербурзького цензора Павла Новосільського [8] від 25 лютого 1860 р., проте дата й прізвище перекреслені та подано рукописне уточнення про дозвіл цензора Андрія Ярославцева [9] від 25 березня 1860 р. й поставлено «мокру» печатку з державним гербом. Крім виправлень, кожна права сторінка видання позначена складами напису «Цензор Анд/рей Ярос/лав/цев». Напис повторений 5 разів. Отже, виявлено примірник видання, що фізично проходив цензуру і за яким було зроблено правки в кінцевому наборі.

На титульному аркуші примірника є рукописний напис чорним чорнилом «№ 456 В Наум[енко]».

Яким чином ці унікальні примірники потрапили у Вінницю?

Враховуючи історію формування фондів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, можна стверджувати, що ці книги серед інших у 1921 р. були привезені Валентином Отамановським (1893–1964) із Києва для Вінницької філії Всенародної бібліотеки України (нині – Національна бібліотека України ім. В. Вернадського НАНУ), що була створена у 1920 р. для порятунку націоналізованих книжкових зібрань та бібліотек. За книгообміном для поповнення фонду «Ukrainika» головна академічна книгозбірня пе-

редала вінничанам кілька партій літератури [10]. Вочевидь, серед переданих видань опинилися й книги з бібліотеки В. Науменка.

Сам Володимир Науменко як один із лідерів Старої Громади ініціював багато національних культурних подій та брав у них участь, зокрема у 1913 р. подарував Українському науковому товариству, заснованому в Києві в 1906 р., частину своєї бібліотеки та передав у тимчасове користування бібліотеку Старої Громади, засновану на початку 1870-х, що тривалий час знаходилася в його помешканні [11, с. 38]. Досить довго вона містила єдиний у Києві спеціалізований фонд з історії, етнографії та літератури України українською, російською та іншими іноземними мовами [12, с. 58]. Саме книгозбірня Українського наукового товариства стала основою створення української Національної бібліотеки (нині – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) у 1918 р. [13, с. 9]. Так книги з бібліотеки В. Науменка потрапили в академічну бібліотеку, а звідти – у Вінницю.

Шлях 3-го прижиттєвого видання до Вінниці абсолютно інший. Праця «История воссоединения Руси» [14] є переломною у творчості П. Куліша. Повнокомплектний примірник видання вважається рідкісним, оскільки третій том мав малий наклад (600 прим.) і вийшов друком лише через три роки після попередніх. Книгу друкувало товариство «Общественная польза»: 1-й та 2-й томи вийшли друком у Санкт-Петербурзі в 1874 р., 3-й – в Москві в 1877 р.

Наявний примірник походить від одного власника, у всякому разі напівшкіряну обкладинку з тисненням на корінці «протоіерей М. Марковъ» отримав в одному місці. Шкіряний корінець темно-коричневого кольору, верхня та нижня коленкорові кришки мають блінтове рослинне рамкове тиснення, характерне для палітурок 1880–1890-х рр. Ідентифікувати особу М. Маркова не вдалося. Наступний етап життя примірника зафіксовано на правому боці нахзаца першого тому: сліди від книготорговельної наліпки та напис «34⁵⁰» фіолетовим чорнилом; на лівому боці нахзаца – відбиток цифр фіолетового кольору. Судячи з цих позначок, книга у 1960-х – першій половині 1970-х рр. пройшла через बुкіністичний магазин. Ймовірно, тоді вона потрапила до зібрання

львівського колекціонера Ілларія Корнійчука, викладача хімії в місцевих закладах вищої освіти. Після його смерті у 1999 р. видання придбав вінницький збирач старовини Ш. Неатрибутованою залишається позначка «№ 803 / пфр» на авантитулі кожного тому.

Отже, у Вінниці є примірники трьох прижиттєвих видань Пантелеймона Куліша. Кожний з унікальною історією, що ілюструє минувшину української культури, перипетії мандрів українських друків. Крім того, примірник повісті «Потомки заднепровских гайдамак» ще й може стати джерелом текстологічного аналізу творчості письменника.

Примітки:

1. Кулиш П. Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад. Киев : Унив. тип., 1843. Т. 2. 1, 190, 1 с.; Т. 3. 1, 215, 2 с.

2. Ясь О. Історичне письмо Куліша у світлі його інтелектуальних трансформацій // Хроніка 2000. Київ, 2009. Вип. 78: Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. До 190-річчя від дня народження П. О. Куліша. С. 459–528.

3. Федотов-Чеховський Олександр Олександрович (1806–1892) – юрист, професор, декан юридичного факультету Київського університету. Цензор Київського цензурного комітету (1839–1851).

4. Кулиш П. Потомки заднепровских гайдамак. Санкт-Петербург, 1860. 71 с.

5. Похила Л. С. Художня проза П. Куліша як джерело для вивчення його історичних поглядів // Зап. іст. ф-ту Одес. ун-ту. Одеса, 1996. Т. 2. С. 49–59.

6. Балака А. М. Бібліографічний покажчик писаннів П. Куліша // Дубове лысте: альманах на згадку про П. О. Куліша / упоряд.: М. Чернявський, М. Коцюбинський, Б. Гринченко. Київ, 1903. С. 245–276.

7. Кирилюк Є. Бібліографія праць П. О. Куліша та писань про нього / Всеукр. акад. наук, Бібліогр. коміс. У Києві : [б. в.], 1929. 130 с.

8. Новосільський Павло Михайлович (1802–1862) походив з дворянської родини, у Санкт-Петербурзькому цензурному комітеті служив у 1857–1862 рр.

9. Ярославцев Андрій Костянтинович (1809–1884) походив з дворянської родини. Навчався у Санкт-Петербурзькому університеті. З 1850 р. служив у Санкт-Петербурзькому цензурному комітеті.

10. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Архів НБУВ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 15–24, 40–65.

11. Клименко І. В. В. П. Науменко і його роль у розвитку українського просвітництва кінця XIX – початку XX ст. (за матеріалами з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) // Рукописна та книжкова спадщина України. 2000. Вип. 6. С. 36–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2000_6_5. С. С. 38.

12. Науменко В. Староградська бібліотека в м. Києві // Кн. вістник. 1919. № 1. С. 53–58.

13. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941. Київ : НБУВ, 1998. 336 с.

14. Кулиш П. История воссоединения Руси. Санкт-Петербург : Обществ. польза, 1874–1877.

Т. 1 : От начала колонизации опустошенной татарским погромом Киево-Галицкой Руси до начала столетней козацко-шляхетской войны. IV, 363 с.

Т. 2 : От начала столетней козацко-шляхетской войны до восстановления в Киеве православной иерархии, в 1620 году. [4], VIII, IV, 456 с.

Т. 3 : Религиозное, социальное и национальное движение в эпоху Иова Борецкого. [6], IV, 374 с.

Хранителі скарбів книжкових (нариси про колег)

П. І. Цимбалюк

«Наймудріша»

Уперше я познайомилася з Марією Григорівною Спицею (23.02.1937–24.12.2017) наприкінці 1970-х рр., коли вона працювала завідувачкою бібліотеки Будинку офіцерів, а я, старший методист Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, на її запрошення виступала з консультацією на семінарі бібліотечних працівників військових частин. Тема на той час була актуальна – пропаганда матеріалів чергового з'їзду КПРС. Я ж побудувала свій виступ таким чином, що друга частина його була присвячена змісту та формам роботи з морально-етичного виховання молоді. Після завершення виступу Марія Григорівна на загал подякувала за поради щодо пропаганди матеріалів партійного з'їзду, а віч-на-віч – за цікаві рекомендації щодо організації роботи з молоддю.

Тісна співпраця почалася з 1984 р., коли я повернулася в бібліотеку після 5-річного перебування в Чехословаччині, а Марія Григорівна ще 1981 р. перейшла на роботу в «Тімірязєвку». Я змінила її на посаді головного бібліотекаря по координації, коли вона була призначена заступником директора з наукової роботи нашої бібліотеки. Згодом я обійняла посаду в. о. заступника директора з основної діяльності, і ми почали працювати в одному кабінеті. Іноді ми мали різні точки зору на події, стилі керівництва, перспективи подальшого розвитку бібліотечної справи тощо. Але відданість справі, любов до своєї професії, вболівання за зміст роботи бібліотеки, її імідж у спільноті сприяли тому, що ми працювали злагоджено і з повною віддачею. Марія Григорівна стала мудрим порадиником для співробітників бібліотеки, в тому числі й для мене. У багатьох виробничих, технологічних питаннях (формування бібліотечних фондів, наукової, науково-методичної діяльності, роботи з читачами, популяризації книги) ми були одnodумцями.

Марія Григорівна була справжнім науковцем, фахівцем високого рівня. Як заступник директора з наукової роботи, вона по-

новила всю регламентуючу документацію – положення, інструкції, різні технологічні карти, у тому числі «Шлях документів у процесі комплектування, обробки та каталогізації», через її руки проходили всі видання бібліотеки та інші матеріали, підготовлені працівниками книгозбірні. Неодноразово виступала вона з доповідями, консультаціями на заняттях з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників області, очолювала комплексні перевірки бібліотек, була одним із організаторів республіканської наради-семінару, що проходив на базі Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (1991) та дістав високу оцінку учасників з усієї України. Робила все грамотно й фундаментально, за що, попри вимогливість і навіть певну свою прискіпливість, мала повагу й незмінний авторитет у колег обласної бібліотеки та книгозбірень Вінниччини.

У відрядження до районних і сільських бібліотек вона виїздила рідко через сімейні обставини – у неї «на руках» була важкохвора мати й неповнолітня дочка Наталочка. Пригадую, як, незважаючи на втому (були випадки, що через хворобу матері доводилося не спати цілу ніч), вона завжди була «в формі» і повноцінно працювала. Варто сказати і про її людяність та велику повагу до своєї матері. Були «доброзичливіці», які радили здати маму в будинок пристарілих, щоб спокійно жити і працювати, але вона з обуренням відкидала ці поради і доглянула рідну людину до останніх днів, допоки та не відійшла у вічність.

Перейшовши згодом на посаду провідного редактора, Марія Григорівна не просто технічно виконувала свої посадові обов'язки, але й вносила цікаві пропозиції щодо поліпшення змісту, підвищення наукового рівня та якості, а також формату видань бібліотеки. На початку 2000-х рр., коли бібліотеку очолював заслужений працівник культури України В. Ф. Циганюк, проводилися експерименти у видавничій діяльності – запроваджували нові форми видань, від окремих відмовлялися, які себе не виправдовували. Вона виступала не лише редактором, але й членом авторських колективів, співавтором низки наукових видань, зокрема монографії до сторіччя бібліотеки «ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення», науково-допоміжних бібліографічних покажчиків тощо.

Марія Григорівна була неординарною, мудрою й толерантною людиною. На одному із свят, приурочених до Всеукраїнського дня бібліотек, їй присвоїли номінацію «Наймудріша». У той же час вона була досить принциповою – не боялася висловити свою думку не лише колегам, але й керівництву бібліотеки, представникам влади, кандидатам у депутати різного рівня, довіреним особам діячів, які претендували на найвищі посади в державі та проводили зустрічі з майбутніми виборцями в бібліотеці.

Любила стильно одягатися, володіла почуттям гумору, була оптимісткою, обожнювала свою дочку Наталію, яка з 2000 р. очолила редакційно-видавничий сектор, де Марія Григорівна працювала провідним редактором. Мала звичку повторювати, що людей треба сприймати такими, якими вони є, і не намагатися переробити їх на свій лад.

Сувора правда життя така, що люди приходять у цей світ і йдуть із нього, коли настане їхній час, але різниця в тому, що одних ми швидко забуваємо, а інших пам'ятаємо завжди. Марію Григорівну я завжди згадуватиму з повагою й вдячністю, та й не тільки я...

Читачі йдуть у бібліотеку «на Людмилу Василівну»

Заголовок нарису може бути незрозумілим тим, хто не знає Людмилу Василівну Введенську, адже вона не актриса, не письменниця, не художниця. Але колеги та читачі знають, про що йдеться.

Але почнемо все по порядку. 1969-й рік... Тендітна блакитноока дівчина Люся Шитікова – випускниця Вінницької ЗОШ № 17 – вступивши на навчання до Кемеровського інституту культури, прийшла на роботу в бібліотеку ім. К. А. Тімірязєва спочатку на посаду помічника бібліотекаря відділу міського абонементу, причому місяць працювала на громадських засадах як практикантка. Після зарахування в штат стала повноцінним співробітником улюбленої бібліотеки, якій присвятила все своє трудове життя.

За роки роботи Людмила Василівна має чимало трудових здобутків. Як провідний бібліограф готувала численні списки лі-

тератури переважно технічної тематики (довго працювала у відділі технічної літератури, певний час виконувала обов'язки його керівника), бібліографічні покажчики, публікації в періодичну пресу. Займалася інформуванням підприємств, організацій, раціоналізаторів та винахідників, інших фахівців, проводила дні спеціаліста, дні інформації, неодноразово була на промислових підприємствах Вінниці, де популяризувала технічну літературу й здійснювала рекламу бібліотеки та її послуг. Але найбільше їй імпонувала та захоплювала робота з читачами. Вона намагалася вивчати й якнайкраще задовольняти їхні запити, інтереси на книгу та інформацію.

Як успішний керівник Л. В. Введенська розкрилася у 2003 р., очоливши відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури, створений практично з нуля. Можна вважати, що це був своєрідний мініабонемент (потужний міський абонемент ліквідовано 2000 р., після затвердження нової структури). Спочатку він розмістився в переобладнаному гардеробі філії бібліотеки, згодом переведений в основне приміщення, де на другому поверсі займав дві кімнати. За дуже короткий термін було сформовано ядро фонду, розроблена необхідна регламентуюча документація, яка регулювала діяльність підрозділу, вирішені інші організаційні питання. Найбільшим же досягненням цього маленького колективу під керівництвом Людмили Василівни (бібліотекарем I категорії тут працювала Людмила Іванівна Генераленко, на жаль, уже покійна) було залучення до відділу за короткий термін понад 2 тис. користувачів. У цьому підрозділі Людмила Василівна працює й донині провідним фахівцем. Відділ розширив свої функції, збільшилися планові показники, розширився штат, змінилося місцезнаходження, але не змінилося тут ставлення до користувачів. До слова, на сьогодні Л. В. Введенська – «найстарший» працівник бібліотеки, не за віком, а за терміном роботи в «Тімірязєвці».

Користувачі приходять до відділу не лише за книгою, але часто й зі своїми проблемами, бажанням поділитися думками з різних питань, що їх турбують. А це – вияв довіри до співробітників відділу, які зустрічають своїх відвідувачів як близьких людей. Є багато читачів, які бажають, щоб їх обслуговувала Людмила Василівна, особливо в суботу й неділю, телефонують, у який

день буде працювати саме вона. Це заслужене визнання, адже її досконале знання літератури, зокрема художньої, доброзичливе, уважне ставлення до кожного відвідувача й забезпечили їй повагу читачів. Колеги жартують, і не безпідставно, що є читачі, які ходять «на Людмилу Василівну».

Досить плідно працює вона з організаціями та людьми з інвалідністю. Багато років організовує роботу з вихованцями Вінницького обласного центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Обрій». За підтримки Людмили Василівни, всього колективу в бібліотеці успішно працює майже півтора десятка років її дочка Олена Введенська, яка веде блог INVA-гурт, поповнює БД «Аналітика», працює з людьми з інвалідністю, бере участь у науково-практичних конференціях, у тому числі всеукраїнських, готує доповіді, повідомлення, тематичні бібліографічні списки, буклети тощо.

Життя кожної людини, особливо жінки, складається із тривалого й особистого. Отож про Людмилу Василівну як жінку, матір, людину... Працюючи в бібліотеці, вона вийшла за свого коханого Юрка і стала Введенською, народила доньку Олену, потім сина Сашка. Попри сімейні проблеми (рання смерть батька Василя Павловича, хвороба донечки), вона не зневірилася, не озлобилася, залишилася такою ж доброю, дружелюбною, готовою прийти на допомогу. Не одну каденцію Л. В. Введенську колектив обирав членом профкому бібліотеки, де в різні роки вона опікувалася культурно-масовою роботою, в останній період – роботою з ветеранами бібліотеки, які перебувають на заслуженому відпочинку. Їй не позичати оптимізму й життєвої енергії, вона цікавиться не тільки літературою, але й мистецтвом, відвідує театр, філармонію, різні творчі акції. Любить подорожувати – об'їздила не лише багато визначних і пам'ятних місць України, але й чимало країн Європи. Вона – неперевершена господиня, обожнює свою сім'ю, стала другою матір'ю для невістки Даринки. Окрім того, Людмила Василівна – дуже стильна жінка, має гарний смак, модно одягається. У колективі люблять і поважають Людмилу Василівну, багато хто бере з неї приклад. У своїх понад 60 вона має привабливий вигляд і своєю життєвою енергією та працездатністю може дати фору багатьом молодим.

Я вдячна долі, що маю щасливу нагоду працювати з цим професіоналом і прекрасною людиною не один десяток років. Наша дружба і взаємна симпатія ніколи не залежали від посад, які ми обіймали. Ми вміли розділяти роботу й цінувати особисті стосунки. Думаю, що так буде завжди...

Між двох материків

Людмила Мстиславівна Шпильова. При згадці про цю жінку багатьох охоплює хвилювання, адже коли вона приїжджає в рідну Україну з далекої Америки, для тих, хто її знає, це – непересічна подія. Не лише тому, що вона закордонна гостя, а тому, що вона понад три десятиліття працювала в «Тімірязевці» й зробила вагомий внесок у наукову, науково-бібліографічну та краєзнавчу діяльність, працюючи у відділах бібліографії, краєзнавства, а згодом заступником директора з наукової роботи. Знаю Людмилу з 1974 р., коли я прийшла працювати в «Тімірязевку». Нас поєднувала комсомольська робота, де вона була секретарем комсомольської організації бібліотеки, а також наші шляхи перетиналися, коли ми працювали заступниками директора бібліотеки. Стосунки наші були не завжди однозначні, але я завжди цінувала Людмилу як людину неординарну, ерудовану, творчу, з прекрасною пам'яттю, глибокими теоретичними знаннями, широким світоглядом, іскрометним гумором та веселою вдачею.

Але повернемося у далекий 1973-й рік. Л. М. Шпильова – випускниця Київського державного інституту культури – приїхала за направленням до обласної наукової бібліотеки. І хоч мала незалежний характер, власну думку на виробничу діяльність, суспільно-політичні процеси, які відбувалися в країні, особливо в кінці 1980-х – на початку 1990-х рр., поступово робила кар'єру – пройшовши шлях від рядового бібліотекаря до заступника директора. Тодішнє керівництво бібліотеки в особі заслуженого працівника культури А. Й. Лучка та його заступників не могло не віддати належне її діловим якостям та професійним здобуткам. Мала вона авторитет і в керівництва вищого рівня, її залучали до розробки проєктів загальнообласного значення.

За своїми переконаннями і поглядами Людмила Мстиславівна йшла на крок попереду нас усіх, зазобованих комуністичним режимом, вийшла із рядів КПРС, підтримала Народний рух України та діяльність «Меморіалу». Завдяки їй до бібліотеки активніше потягнулися науковці, дослідники рідного краю, українські патріоти. У 1989 р. спільно з представниками товариства «Просвіта» вона ініціювала вечір пам'яті, присвячений поету-земляку, політв'язню В. С. Стусу. Я, працюючи на той час в. о. заступника директора бібліотеки з основної діяльності, підтримала цю ідею, і ми разом переконали директора А. Й. Лучка про важливість проведення такого заходу. Згодом ця акція переросла в Стусівські читання, які стали традиційними й проводяться донині. Вона підтримала незалежність України, стала довіреною особою кандидата в народні депутати України I скликання А. Л. Зінченка, науковця, історика, викладача Вінницького педінституту (нині – відомий громадський діяч, доктор історичних наук, професор).

Людмила Мстиславівна – мужня жінка. Втративши коханого чоловіка Михайла, переживши інші складні життєві обставини, залишившись з двома доньками (студенткою Олею та школяркою Оленкою), вона прийняла непросте рішення – емігрувати до США. Про її становлення в цій чужій країні я знаю лише зі скупих розповідей самої Людмили. Але вона, маючи наполегливий, цілеспрямований характер, змогла себе реалізувати в професії. Отримавши ступінь магістра бібліотечної справи, працює бібліотекарем у Нью-Йоркській публічній бібліотеці та бібліотеці УВАН (Нью-Йорк). Допомогла здобути освіту обом донькам та сприяла їхньому становленню як фахівців, видала їх заміж та дочекалася чотирьох чудових онуків, яких безмежно любить.

Та моя розповідь не про них, а про саму Людмилу. Назву кілька прикладів, які підтверджують мої слова про її талант як краєзнавця, пошуковця, бібліографа від Бога. Нещодавно мені потрапило до рук репринтне видання «Описание Литинского уезда Подольской губернии» (Санкт-Петербург, 1901, уклад. А. А. Швенцон), де у вступній статті Р. М. Зелінський відмітив, що на районному семінарі літинських бібліотекарів у 1994 р. заступник директора ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва Л. М. Шпильова

повідомила про існування такої книги в Російській національній бібліотеці Санкт-Петербурга. Це стало поштоvhом до замовлення копії видання вінницькими краєзнавцями. Пройшло майже чверть століття, а добру справу, яку зробила Людмила, люди не забули.

Проживаючи за кордоном, вона не пориває зв'язків з рідним краєм, продовжує займатися пошуковою роботою і при нагоді передає по міжнародному книгообміну бібліотеці рідкісні краєзнавчі видання, яких немає в наших фондах, а натомість отримує власні видання «Тімірязевки» для бібліотеки УВАН у Нью-Йорку.

Людмила Мстиславівна взяла участь у документальному фільмі (серія II) «Скарби нації. Україна. Повернення своєї історії», де поінформувала журналіста Акіма Галімова про знайдену нею публікацію в журналі «Вільна Кубань», де вміщено повідомлення про те, що на території США є гетьманська булава, яка нібито має стосунок до Богдана Хмельницького. Це стало поштоvhом до подальших пошуків козацьких клейнодів. Проте я не ставлю за мету переповідати зміст фільму, вдаватися в подробиці, а навела приклад лише для того, аби підкреслити роль Л. М. Шпильової як дослідника історії України.

Про неї як краєзнавця і знавця фонду бібліотеки та історії рідного краю є згадка й у книзі «Вінниця – столиця Української Народної Республіки в роки національно-визвольних змагань 1918–1919–1920» (автори В. Вітковський, М. Рябий). Там відмічається, що Л. М. Шпильова знайшла в незалежній демократичній газеті «Життя Поділля» (1919, 1 січ., № 14) статтю «Подорож Директорії з Вінниці до Києва». М. Рябий пише: «...я тій газеті, що видавалася в губернській столиці – Кам'янці-Подільському, утішився, як в дитинстві козацькому коникові, змайстрованому татом з липи...». Це лише окремі епізоди, які оприлюднюються нині. А таких знахідок за період її роботи в обласній науковій бібліотеці було чимало.

Л. М. Шпильова брала також участь у міжнародних науково-практичних конференціях, що проводила ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва у 2010-х рр., де представляла свої нові наукові розвідки.

За висловом Людмили Мстиславівни, вона фізично перебуває в США, але душа її завжди в Україні, де її корені, родина, друзі, могили предків. У всіх, хто її знає, не виникає сумніву, що вона патріот, переймається долею України та її народу. Ми дякуємо їй за співпрацю та чекаємо нових знахідок і зустрічей.

Талант, помножений на працю

Мої спогади про Василя Федоровича Циганюка (15.06.1948–21.07.2006) – педагога, режисера, відомого діяча культури на Вінниччині. Говорити про цього талановитого, неординарного чоловіка непросто. По-перше, через те, що доля відвела йому доволі короткий життєвий шлях (всього 58 років), тому серце й досі щемить від туги. По-друге, він був людиною складною, у ньому таїлася якась загадка, не завжди було зрозуміло, чи він говорить всерйоз, а чи то жартує. На жаль, він не встиг реалізувати свій талант режисера, культуролога повною мірою, знову ж таки через важку хворобу та ранній відхід у вічність.

Я не буду розповідати біографію Василя Федоровича, а лише поділюся своїми враженнями про зустрічі з ним та роки спільної праці. Коли я працювала методистом обласної бібліотеки, а В. Ф. Циганюк очолював Тульчинський районний відділ культури, то його постать навіювала певні побоювання, коли доводилося їхати у відрядження в Тульчин. Він зустрічався з «перевірятьниками» і детально розпитував про мету приїзду та допомогу, яку планується надати бібліотекам району. Тому ми дуже ретельно готувалися, щоб дійсно така ділова поїздка була корисною й ефективною.

На посаді директора Тульчинського училища культури проявилися його найкращі риси як менеджера, викладача, освітянина. За короткий термін навчальний заклад став одним із кращих у тодішньому Радянському Союзі. У 1986 р. В. Ф. Циганюк отримав почесне звання «Заслужений працівник культури УРСР».

Як людині неспокійної вдачі, Василю Федоровичу, мабуть, хотілося освоювати нові «вершини», і він на запрошення керівництва обійняв посаду першого заступника начальника обласного

управління культури. У тандемі з тодішнім очільником управління М. М. Ільчуком нові погляди на розвиток галузі, оновлення й удосконалення змісту та форм роботи намагалися прищепити всім працівникам культури. Були започатковані інноваційні тренінги, які здобули схвальну оцінку серед колег України, досвід вінничан був узагальнений і рекомендований до впровадження. У другій половині 1990-х рр. для культури настали складні часи – скоротилося фінансування, що призвело до погіршення матеріально-технічного забезпечення закладів, переведення працівників культури на неповний робочий день. Були організовані науково-практичні конференції, на яких обговорювалися шляхи виходу із кризової ситуації, та проводили інші заходи, аби зберегти мережу, кадровий потенціал. Незважаючи на труднощі, галузь культури все ж розвивалася.

Прикладом цьому може слугувати триумфальний огляд художніх колективів Вінницької області на столичній сцені в Палаці культури «Україна» в 1999 р., головним режисером якого був Василь Федорович, а художнім керівником – А. І. Левицький, начальник управління культури, заслужений працівник культури України.

Але мені хотілося б розповісти про роботу В. Ф. Циганюка саме на посаді директора Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, яку він обійняв у червні 1999 р. Недарма кажуть, що талановита людина – талановита в усьому. Це повною мірою можна віднести до Василя Федоровича. Він, людина начитана й ерудована, окрім того, що зміг привернути увагу обласного керівництва до потреб бібліотеки, домогтися поліпшення матеріально-технічного забезпечення закладу, ініціював низку цікавих творчих ідей, як тепер заведено говорити – проєктів. В. Ф. Циганюк розробив триєдине завдання – «Бібліотека і влада», «Бібліотека і читач», «Бібліотека і бібліотекар». Для реалізації завдання «Бібліотека і влада» він ініціював низку видань з рекомендаціями до відзначення різних державних свят, а передне слово кожного друку писали представники влади. Була проведена конференція за назвою «Бібліотека і влада». Обласна книгозбірня стала місцем, де гуртувалися провідні художні колективи, керівники культурно-мистецьких закладів, творча еліта міста й області.

Василь Федорович дуже любив видавничу діяльність, тому завдяки йому побачили світ такі потужні видання, як довідник «Вінниччина бібліотечна» (2003), «Інформаційний ресурс бібліотеки: інновації, суспільство» (2004) (аналогів якому немає й донині), та низка інших.

До слова, у творчій біографії В. Ф. Циганюка у 2001–2002 рр. була така яскрава сторінка, як стажування у Всеукраїнському центрі фестивалів та концертних програм під керівництвом професора, заслуженого діяча мистецтв Б. Г. Шарварка, де він брав участь у проведенні престижних творчих акцій. За успішне проведення свята, приуроченого до 950-річчя заснування Києво-Печерської лаври, він отримав орден Святого Нестора Літописця Української православної церкви.

Напикінці 2002 р., коли звільнилося місце заступника директора бібліотеки, Василь Федорович запропонував цю посаду мені. З того часу в нас розпочалася більш тісна співпраця. До слова, на роботу він приходив дуже рано, десь о 7-й, 7.30 ранку. Запропонував, щоб я також приходила о цій порі, щоб вирішувати разом важливі питання життєдіяльності бібліотеки. Він аргументував це тим, що з 9.00 починаються відвідини, дзвінки, у тому числі від керівництва, а це завадить вирішенню внутрішніх питань книгозбірні. Я за сімейними обставинами не могла приходити так рано, і ми зійшлися на тому, що я буду починати свій робочий день не пізніше ніж о 8.30. У В. Ф. Циганюка була маса ідей, якими він зі мною ділився, а я намагалася повертати їх у практичну площину. Він прислухався, і таким чином ми досягли компромісу. Він часто радився і стосовно підбору, розстановки, переміщення кадрів. Бували випадки, коли він, не знаючи того чи іншого працівника, не оцінював належним чином його ділову якість. Після розмови зі мною він не вірив сліпо, а давав людині якесь серйозне завдання і таким чином сам переконувався, чого вартий співробітник.

Василь Федорович ініціював установлення стели Кирилу і Мефодію на фасаді бібліотеки, започаткування Кирило-Мефодіївських читань, а також відкриття меморіальної дошки колишньому директору бібліотеки – Герою Радянського Союзу І. М. Філіповському. У червні 2005 р. з нагоди цієї знакової події відбулися

урочистості за участі громадськості, народних депутатів України, представників влади, ЗМІ, членів родини Героя.

Ми іноді ділилися й своїми сімейними радощами і проблемами. Пам'ятаю, з якою радістю він повідомив, що його онучка, донечка сина Віталія Світланка, вперше сказала «папа». Дуже любив свою старшу доньку Наталю (на жаль, уже покійну). Одного разу попросив мене підійти з нею і підібрати ювелірні прикраси – подарунок на день народження. Цікавився і моїми особистими та сімейними проблемами, намагаючись допомогти. Завдяки такому взаєморозумінню, підтримці я завжди йшла на роботу з великим задоволенням, як на свято. Не можна сказати, що було легко. Під час проведення важливих заходів робочий день іноді тривав аж до 21, а то й до 22 години. Василь Федорович був сам людиною неспокійної вдачі, тому і вимагав творчого неспокою від інших. Але сумлінну працю він цінував.

Запам'ятався 2004 р. – проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історичні витоки козацького роду в Україні», яка стала резонансною, і в Україні згадували про неї ще довго. Солідне представництво форуму – заступник міністра культури України, перші особи області, науковці, представники багатьох регіонів України – додало їй ваги і підняло рейтинг бібліотеки в громаді.

Василь Федорович не боявся конкуренції своїх підлеглих, пропонував здібних і працьовитих людей на відзначення державними нагородами. З подання директора і профкому та за підтримки колективу 2004 р. мені було присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури України». А ще цього ж року під час проведення літературно-мистецького вечора до Дня української писемності та мови В. Ф. Циганюк та Т. М. Марченко (зав. науково-методичного відділу бібліотеки) зробили сюрприз, присвятивши на цьому заході сторінку мені як берегині рідної мови.

Отримували нагороди різного рівня й інші працівники.

Директор делегував заступників, інших провідних фахівців бібліотеки на різні форуми, в Міністерство культури України для вирішення нагальних організаційних питань, рекомендував у члени журі з присудження літературних премій тощо.

Ще хочу згадати один епізод із наших ділових стосунків. Щорічно в Судаку (АР Крим) проводилися міжнародні науко-

во-практичні конференції. У червні 2006 р., а це, як відомо, останні місяці життя Василя Федоровича, він запропонував мені поїхати на конференцію замість себе. Я засумнівалася, тому що він проходив серйозне лікування, у тому числі на стаціонарі, і сказала, що не можу поїхати, адже йому одному буде важко. І я у відповідь почула сакраментальну фразу, яка запам'яталась назавжди: «Поліно Іванівно, я хочу, щоб Ви взяли участь у цьому форумі, як мене не стане, Вас туди ніхто не відпустить». Він мав рацію...

Усвідомлював, що його життя на межі, але намагався потурбуватися не лише про свою сім'ю, але й про інших людей. Він умів «просувати» працівників, які варті уваги й визнання. Таке не забувається... Різницю в стилі керівництва, особливо в ставленні до людей, я відчула на власному досвіді від нового директора, призначеного після Василя Федоровича.

На пам'ять про В. Ф. Циганюка ми з групою працівників бібліотеки 2008 року до 60-річчя від дня його народження підготували збірник матеріалів із символічною назвою «Життя як спалах...» та презентували його на колективі за участю представників влади, керівників закладів культури і мистецтв, членів родини та земляків. До 70-річчя від дня його народження було підготовлено і презентовано електронне видання «У постійному пошуку і горінні».

Василь Федорович запам'ятався як надзвичайно цікавий, ерудований співрозмовник з іскрометним гумором, глибоким знанням народної творчості, багатою мовою, яка пересипана приказками, образними порівняннями. Таких діячів не забувають. Пам'ятаймо й ми...

СТОРИНКАМИ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Наказ Подільського губвиконкому (по відділу управління) «Про порядок видачі дозволу на торгівлю творами періодичного та неперіодичного друку»

18 июля 1922 г.

Согласно временной инструкции Наркомвнудела¹ за № 150² о порядке выдачи разрешения на торговлю произведениями периодической и непериодической печати устанавливается ниже следующий порядок выдачи таковых разрешений и правила торговли по ним:

1. Торговля произведениями периодической и непериодической печати разрешается в губернских и уездных городах государственным учреждениям и частным лицам, а в сельских местностях – только учреждениям ведомства народного комиссариата просвещения и кооперативам, объединенным в государственном масштабе.

2. Разрешение на производство торговли кооперативам и частным лицам выдается исключительно отделом управления губисполкома (г. Винница), по заключению губ- и унаробразов³. Заключение должно быть дано в недельный со дня получения заявления срок. Государственные же учреждения получают такие разрешения непосредственно от губ- и унаробразов по принадлежности.

3. Учреждения, кооперативы и частные лица, при подаче заявления с ходатайством о разрешении торговли книгами, указывают в этих заявлениях: а) точное название, адрес учреждения или кооператива, либо имя, отчество и фамилию частного лица; б) имя, отчество и фамилию лица, стоящего во главе учреждения или кооператива; в) имя, отчество, фамилию и адрес ответственного лица, непосредственно заведующего книжной торговлей; г) адрес книжного магазина и всех запасных складов предприятия, а также прилагают утвержденный устав и именной список членов правления кооператива.

Заявления кооперативов и частных лиц подается непосредственно в губотдуправ⁴ по г. Виннице и в соответствующие уездные отделы управления в прочих местах Подолии. Уездные отделы управления от себя запрашивают отделы народного образования, а затем весь материал по делу с заключениями о допустимости к книжной торговле возбуждавших ходатайство лиц и организаций пересылают в губотдуправ на окончательное разрешение возбужденного ходатайства.

4. Общее наблюдение за торговлей книгами в отношении выполнения требований, как настоящей инструкции, так и вообще всех правил о торговле, возлагается на отделы управления. На политпросветы же, через соответственные органы возлагается наблюдение за содержанием произведений печати, продаваемых книжными торговлями и хранящимися на складах, для чего им присваивается право осмотра последних, изъятие недопустимых к продаже произведений печати привлечением виновных в случае надобности к судебной ответственности.

Лица, виновные в продаже печатных произведений без соблюдения указанного порядка, подлежат строгой судебной или административной ответственности.

Врид. Предгубисполкома   Г. Ракилов

Зам. Завгуботдуправ   М. Вовченко

Секретарь

Примітки:

1. Народный комиссариат внутренних дел.
2. Ця інструкція наслідувала російську від 23 березня 1922 р.
3. Уездный отдел народного образования.
4. Губернский отдел управления

На Поділлі книгарні було націоналізовано наказом від 28 грудня 1920 р. Із запровадженням непу наприкінці 1921 р. було

ухвалено рішення про введення платності неперіодичних видань. Такий крок вимагав нової організації та обміну книжковою продукцією. Центродрук з його апаратом та методами, пристосованими до епохи «військового комунізму», не відповідав завданням нового часу. У березні 1922 р. було створено «Контрагентство друку» (з 1929 р. – «Союздрук») Народного комісаріату пошт і телеграфів, яке займалося поширенням лише періодичних видань, а для розповсюдження книжкової продукції почалося планомірне створення державних книжкових магазинів на чолі з Державним видавництвом України (ДВУ). На місцях перетворювали подгуб-видави в губернські торговельні контори ДВУ. На Поділлі вона діяла у Вінниці на чолі з Є. Яковлевим. Штат агентів ДВУ в повітових містах сприяв поширенню книжкової продукції на селі через мережу споживчої кооперації. Основний канал сільської торгівлі вибудувало Всеукраїнське кооперативне товариство «Книгоспілка», яке у Вінниці відкрило відділення у 1923 р. Щодо приватної книжкової торгівлі на Вінниччині, то поки що відомо про відкриття книгарень С. Рехліса та В. Райхера. Ймовірно, цим все й закінчилося, оскільки в губернському центрі їх контролювати було набагато простіше, ніж у повітах. Після 1925 р. про них відомості зникають, що відповідало загальній тенденції витіснення приватників з книжкового ринку.

Радянський контроль за книгопоширенням, на відміну від імперського, мав не лише політичну, а й економічну мету. Державі важливо було тримати під контролем зміст та структуру книжкової торгівлі в умовах непу. Паралельно для підсилення політичного контролю створювалася також система цензури – Головліт. У Подільській губернії посаду цензора – уповноваженого у справах друку запровадили у серпні 1922 р. Першим її обійняв комуніст К. Підсуха.

Державний архів Вінницької області. Ф. Д-925. Оп. 1. Спр. 161. Арк. 48.

Підготувала Т. Р. Кароєва

ВІННИЦЬКИЙ «THE BEST»

Наші земляки – лауреати літературних премій України 2019 року

Премія Львова – міста літератури ЮНЕСКО

Спеціальною відзнакою за побудування міжкультурних та міжлітературних мостів порозуміння відзначили Катерину Калитко.

Калитко Катерина Олександрівна – поетеса, перекладачка, авторка поетичних збірок і прозових творів. Народилася 8 березня 1982 р. у Вінниці, де й закінчила середню школу. У 1999–2005 рр. студіювала політологію та журналістику в Києво-Могилянській академії. Зараз живе й працює у Вінниці та Сараєві. Її твори друкують у журналах, антологіях, альманахах, вони перекладені англійською, німецькою, польською, вірменською, литовською, словенською, сербською, болгарською, італійською та івритом. Член НСПУ (2000).

У 17-річному віці перемогла в поетичному конкурсі «Гранослов» (1999). Лауреатка премії «Привітання життя» імені Богдана-Ігоря Антонича (2001), конкурсу видавництва «Смолоскип» (2003), фестивалю читаної поезії «Молоде вино» (1999). Відзначена Подільською літературно-мистецькою премією «Кришталеві вишні» (2000), літературною премією «Благовіст» (2001). Володарка премій «ЛітАкцент року» (2014), імені Джозефа Конрада-Коженевського від Польського інституту в Києві (2017), «Культуреванш» (2004), «Книга року ВВС-2017». У 2016 р. отримала The Crystal Vilenica award від міжнародного фестивалю Vilenica International Literary Festival.

Премія імені М. В. Гоголя

Дипломи зі спеціальною відзнакою отримали Наталія Дольак за роман «Шикарне життя у Вупперталі» та Олег Черногуз за роман «Гроші з неба, або Самогубець за покликанням».

Доляк, Н. Шикарне життя у Вупперталі : роман-детектив / Наталка Доляк. – Вінниця : КМ-БУКС, 2017. – 368 с. – (Український детектив).

Чорногуз, О. Ф. Гроші з неба : роман-гротеск / Олег Чорногуз. – Київ : Укр. письменник, 2010. – 420 с.

Чорногуз, О. Ф. Самогубець за покликанням : роман-пересторога / Олег Чорногуз ; авт. передм. В. С. Рабенчук. – Вінниця : Держ. картогр. ф-ка, 2012. – 424 с. : портр.

Доляк Наталія Юрївна – письменниця, драматург, журналіст, акторка. Народилася 4 листопада 1967 р. у Вінниці. Закінчила Вінницький кооперативний технікум та театральний факультет Харківського інституту мистецтв ім. І. Котляревського. Якийсь час жила за кордоном (Фінляндія, Швеція, Німеччина), а після повернення на батьківщину працювала у Вінницькому академічному обласному театрі ляльок «Золотий ключик», потім журналістом на телеканалі «Вінниччина».

Лауреатка конкурсу «Коронація слова-2011», дипломантка «Коронації слова-2012» у номінації «Романи» та лауреатка II премії цього ж конкурсу в номінації «Кіносценарії». Має спеціальну відзнаку «Коронація слова-2013» за кращий гумористичний твір та «Вибір видавця», спеціальну відзнаку «Вибір видавця» конкурсу «Коронація слова-2014». Лауреатка Всеукраїнської літературної премії імені Василя Симоненка (2016), Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (2017). Здобула друге місце у Всеукраїнському літературному конкурсі «Українська революція 1917–1921 років» (2018).

Чорногуз Олег Федорович – письменник, журналіст, сценарист. Народився 15 квітня 1936 р. в с. Іванів Калинівського району Вінницької області. Закінчив Київський університет імені Т. Шевченка, факультет журналістики (1964). Свою творчу діяльність він розпочав у редакціях районних газет на Вінниччині з 1961 р. Довгий час працював у журналі «Перець» – спочатку фейлетоністом, а згодом головним редактором. У 1983–1986 рр. був завідувачем редакції прози, директором видавництва «Радянський письменник».

Автор сатиричних книг, публіцистичних та драматичних творів, сценаріїв, дитячих книжок. Найвідомішими є романи «“Аристократ” із Вапнярки» (1979), «Претенденти на папаху» (1983), «Вавилон на Гудзоні» (1985), «Я хочу до моря» (1989), «Дари пігмеїв» (2005), «Примхи долі» (2006), «Той, що живе зі смертю» (2006), «Золотий скарабей» (2007), «Ремезове болото» (2007), «Воскреслий із мертвих» (2009), «Гроші з неба» (2009). Твори перекладені 22 мовами світу. Член НСЖУ (1960), НСПУ (1963), заслужений діяч мистецтв України (1996).

Нагороджений орденом Князя Ярослава Мудрого V ст. (2006), Хрестом Івана Мазепи (2010).

Лауреат премій імені Остапа Вишні, імені Івана Багряного, імені Євгена Плужника, імені Михайла Стельмаха, імені Олесея Гончара, імені Михайла Коцюбинського, імені Степана Руданського, родини Воскобійників, лауреат відзнаки «Золотий письменник України», конкурсу «Коронація слова».

Був делегатом XXXIX сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від України (1984, Нью-Йорк).

Всеукраїнська літературна премія імені Михайла Коцюбинського

Лауреатами премії стали Вікторія Гранецька за збірку оповідань «Reality Show/Magic Show» (номінація «Художня література»), Ірина Зелененька за посібник-хрестоматію «Подільські Божичі» (номінація «Науково-популярна література»), Олена Вітенко за збірки віршів для дітей «Роздолля», «Оберу професію» та «Намалюю Україну» (номінація «Дитяча література»).

Гранецька, В. Reality Show/Magic Show : зб. оповідань / Вікторія Гранецька ; худож. Влад Сорд. – Вінниця : Дім Химер, 2019. – 192 с.

Подільські Божичі : посіб.-хрестоматія із вивч. поділ. поезії остан. третини ХХ – поч. ХХІ ст. / наук. ст., комент. та укладання Ірини Зелененької. – Вінниця : Твори, 2019. – 332 с. : фот.

Вітенко, О. А. Роздолля : [віршовані оповідки для дітей] / Олена Вітенко ; худож. В. В. Качурівський. – Вінниця : Твори, 2019. – 32 с. : кольор. іл.

Вітенко, О. А. Оберу професію / Олена Вітенко ; худож. Тетяна Магдій. – Вінниця : Твори, 2019. – 16 с. : кольор. іл.

Вітенко, О. А. Намалюю Україну : вірші / Олена Вітенко. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2018. – 64 с. : іл.

Гранецька Вікторія Леонідівна народилася 24 березня 1981 р. в селі Юрівка Козятинського району Вінницької області. У 2003 р. здобула фах практичного психолога у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. З дитинства писала вірші, казки, оповідання, публікувалась у районній газеті «Вісник Козятинщини». З 2010 р. мешкає у Вінниці, пише прозові твори, займається журналістикою, соціально-культурними проєктами.

Авторка книг «Мантра-омана» (2011), «ГІЛО™» (2013), «Щасливий» (2015), «Reality Show/Magic Show» (2019). У 2015 р. почала писати неримовану поезію.

Лауреатка літературного конкурсу «Коронація слова» (2011), VIII Всеукраїнського поетичного фестивалю «Підкова Пегаса-2015», Міжнародного поетичного конкурсу «Намалюй мені ніч».

Зелененька Ірина Алімівна народилася 6 липня 1979 р. в м. Бар Вінницької області. Закінчила філологічний факультет Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, аспірантуру. Кандидат філологічних наук. З 2018 р. працює у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. Член НСПУ (2012).

Авторка книг лірики: «Я тим нічого не вигадую» (2000), «Уявіть собі музику» (2001), «Відкриття модрин» (2005), «Трохи поля на щастя» (2006); літературознавчих розвідок про Василя Стуса, Тараса Мельничука, Ігоря Калинця, Ліну Костенко, поетів «київської школи», поезію останньої третини ХХ ст. в Україні; літературно-критичних статей про творчість поетів-подолян – Юрія Сегеди, Анатолія Подолинного, Михайла Каменюка, Віктора Мельника, молоду генерацію. Пише музику, займається книж-

ковою графікою. Проілюструвала всі свої книги, монографію про Т. Мельничука, а також збірку лірики Оксани Танасогло «Несказане Євою».

Дипломантка «Гранослова» (2001), лауреатка «Подільської пекторалі» (2009) та літературної премії ім. А. М'ястківського (2018).

Вітенко Олена Андріївна народилася 9 грудня 1960 р. у с. Дубовець Немирівського району Вінницької області. Освіту здобувала в Київському торговельно-економічному інституті (1989) та Вінницькому державному технічному університеті (1999–2000). Аспірант Національної академії державного управління при Президентові України (2007–2011).

Трудову діяльність розпочала у Вінницькому обласному об'єднанні фірми «Одяг» (1979–1999), працювала у ТОВ «Декорт ЛТД» (2000–2002). Була начальником Головного управління з питань внутрішньої політики, у справах ЗМІ та зв'язків з громадськістю Вінницької ОДА (2005–2006). Активна громадська діячка. Народний депутат України 5-го скликання.

Авторка понад півтора десятка книжок лірично-патріотичних поезій, гумору, пісенних текстів, віршів для дітей. У сатиричних та гумористичних публікаціях використовувала псевдонім Гнат Вовкамнебрат, а в ліричних – Ольга Семенюк. Член НСЖУ (2005), НСПУ (2006).

Лауреатка Літературно-мистецької премії імені Марка Вовчка (2007) та Міжнародної літературної премії імені Івана Кошелівця (2009).

Була переможцем конкурсів «Вінничанин року» в номінації «Громадський діяч» (2003) та «Людина року» в номінації «Регіональний лідер» (2006).

Всеукраїнська літературно-мистецька премія імені Степана Руданського

3-тє місце

Катічева, М. І. Тобі присвячую, земляче : 185-й річниці від дня народження С. В. Руданського / Марія Катічева. – Калинівка : Калинів. друк., 2019. – 68 с. : кольор. фот.

Катічева Марія Іванівна народилася 4 грудня 1965 року в с. Байківка Калинівського району Вінницької області. Закінчила Байківську початкову, Грушковецьку восьмирічну та Пиківську середню школи. Навчання продовжувала у Вінницькому училищі побутового обслуговування, Вінницькому політехнічному технікумі, Тульчинському училищі культури. Нині працює бібліографом-краєзнавцем у Калинівській центральній районній бібліотеці.

Авторка поетичних збірок. Спільно з композитором Володимиром Гуменчуком створила багато пісень. Керівник поетичного клубу «Первоцвіт», що діє в Калинівській центральній районній бібліотеці.

**Всеукраїнська премія
«За подвижництво у державотворенні»
імені Якова Гальчевського**

Премією нагороджено письменників Вадима Вітковського та Миколу Рябого (номінація «За літературну діяльність»).

Вітковський, В. М. Вінниця – столиця Української Народної Республіки в роки національно-визвольних змагань 1918–1919–1920. Кн. 1 / В. М. Вітковський, М. О. Рябий. – Вінниця : Твори, 2018.– 152 с.

Вітковський, В. М. Вінниця – столиця Української Народної Республіки в роки національно-визвольних змагань 1918–1919–1920. Кн. 2. Чотирикутник смерті / В. М. Вітковський, М. О. Рябий. – Вінниця : Твори, 2019.– 272 с. : іл.

Вітковський Вадим Миколайович народився 8 березня 1960 року в с. Борівка Чернівецького району Вінницької області. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1982), Вищі курси КДБ СРСР у м. Горькому (1986), навчався в Інституті зовнішньої розвідки КДБ СРСР імені Ю. В. Андропова (1989). Працював журналістом,

служив у органах КДБ СРСР – СБУ (1984–1995), у тому числі у 1990–1995 рр. – начальником пресцентру УСБУ у Вінницькій області. Після звільнення в запас працював у комерційних структурах. Радник голови Вінницької обласної Ради. Від 2012 р. – головний редактор літературно-мистецького журналу «Вінницький край», а з квітня 2018 р. – голова Вінницької обласної організації НСПУ. Член НСЖУ (1983), НСПУ (2012). Заслужений журналіст України (2016).

Прозаїк, публіцист-документаліст, сценарист. Автор і співавтор десятків художньо-документальних книжок, краснавчих розвідок, а також белетризованих видань, нарисів, спогадів та збірок гумору.

Лауреат премій імені М. Трублаїні (1982), імені М. Коцюбинського (2014), імені Є. Гуцала (2014), імені В. Вовкодава (2018), імені С. Руданського (2018).

Рябий Микола Олександрович народився 7 грудня 1936 р. в с. Заболотне Крижопільського району Вінницької області. Закінчив Київський гірничий технікум (1956). Працював майстром на шахті, в кар'єрах Джуринського комбінату стінових матеріалів, що на Шаргородщині. У 1960-ті рр. перейшов на журналістську роботу. Друкувався в місцевій пресі, працював у Брацлаві в районній газеті «Шлях Ілліча», в газетах «Комсомольське плем'я», «Вінницька правда», «Подолія». Заочно закінчив факультет журналістики Київського університету (1967).

Почав писати в шкільні роки – спочатку вірші, потім прозу. У творчому доробку – понад 30 романів та повістей, сотні публікацій у періодиці. Переклав, упорядкував і прокоментував ряд художніх, історичних та духовних книг. Твори друкувались російською, кабардино-балкарською, польською та румунською мовами. Член НСПУ та НСЖУ.

Лауреат премій імені Пилипа Желюка, імені Михайла Коцюбинського (1994), імені Івана Богуна, «Благівіст» (2007), літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2017), Премії імені Леоніда Гавриша (2019).

Літературно-мистецька премія імені Володимира Забаштанського

Лауреатами премії за 2019 рік стали Петро Перебийніс, Ніна Гнатюк, Михайло Каменюк, Валентина Сторожук, Віктор Крупка.

Перебийніс Петро Мусійович народився 6 червня 1937 р. у с. Слобода-Шаргородська Шаргородського району Вінницької області. Закінчив Шаргородський сільськогосподарський технікум (1956), факультет журналістики Львівського університету (1965).

Працював журналістом у регіональних виданнях, заступником головного редактора журналу «Дніпро», головним редактором Державного видавництва художньої літератури «Дніпро», газети «Літературна Україна», журналу «Київ». Певний час працював у ЦК ЛКСМУ завідувачем сектору преси та в ЦК КПУ інструктором сектору художньої літератури відділу культури.

Автор понад 25 збірок поезій. Член НСЖУ (1962), НСПУ (1973), член президії НСПУ (з 1981 р.), член Національної ради Конгресу української інтелігенції (з 1995 р.). Заслужений журналіст України (1997), відмінник освіти України (1998), заслужений діяч мистецтв України (2004).

Лауреат премій імені Миколи Островського (1979), «Благовіст» (1997), імені братів Богдана і Лева Лепких (1998), імені Володимира Свідзінського (2003), імені Олекси Гірника (2005), імені Дмитра Нитченка (2006), імені Михайла Коцюбинського (2007), фонду Воляників-Швабінських при Фундації Українського вільного університету в Нью-Йорку (2005), імені Анатолія Бортняка (2014), імені Данила Бакуменка (2018). За збірку поезій «Пшеничний годинник» присуджено Національну премію України імені Тараса Шевченка (2008).

Нагороджений медаллю «За трудову доблесть» (1986), орденом Князя Ярослава Мудрого V ступеня (2007).

Гнатюк Ніна Юхимівна народилася 18 березня 1947 р. в с. Безводне Ямпільського району Вінницької області. Середню освіту здобула в Моївці Могилів-Подільського району. Закінчила філологічний факультет Вінницького педінституту (1974). Пра-

цювала журналістом у регіональних виданнях, всеукраїнських редакціях радіомовлення, відповідальним секретарем НСПУ.

Авторка численних поетичних збірок. Упорядкувала низку антологій та альманахів: «Сто поетів Вінниччини за сто років» (спільно з А. Подолинним) (2003), «І в смерті з рідним краєм поріднюсь. Василь Стус і Вінниччина» (2011), «Дністрове гроно. Літературно-мистецька Ямпільщина» (разом з Т. Ковальським) (2015). Член НСПУ (1971).

Лауреатка премій імені Миколи Трублаїні (1968), імені Миколи Островського (1978), імені Пилипа Желюка, імені Тараса Мельничука (1998), імені Павла Тичини (2003), імені Дмитра Нитченка (2004), імені Михайла Коцюбинського (2008).

Нагороджена орденом «За заслуги» III та II ступенів, Почесною відзнакою «За заслуги перед Вінниччиною» (2014).

Каменюк Михайло Феодосійович народився 10 листопада 1948 р. у с. Григорівка Могилів-Подільського району Вінницької області. Закінчив філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту. Працював кореспондентом у районних та обласних газетах Вінниччини, республіканських часописах. На початку 1990-х рр. – генеральний директор Вінницької державної телерадіокомпанії, де за його ініціативи відкрилися цілодобовий телевізійний канал «ВДТ-6», перше на Вінниччині молодіжне радіо прямого ефіру «Сьомий континент», молодіжний театр-студія «На Парижі».

Автор багатьох книжок, що друкувалися з 1971 р. Один із авторів проєкту відтворення альманаху «Русалка Дністровая» (2011) та однойменного Міжнародного літературно-мистецького свята на Вінниччині.

Неодноразово керував Вінницькою обласною організацією НСПУ, був радником голови Вінницької ОДА з питань культури та духовності, заступником голови НСПУ (2012–2014). Заслужений працівник культури України (1998).

Лауреат премій імені Костянтина Гришина (1976), імені Миколи Трублаїні (1971), імені Михайла Коцюбинського (1984), імені Андрія Малишка журналу «Дніпро» (1986), імені Олександра Олеса (2010), імені Євгена Гуцала (2010), імені Анатолія Бортняка (2017), імені Віктора Тимчука (2018).

Сторожук Валентина Петрівна народилася 28 березня 1966 року в с. Білашки Вінницької області. Закінчила Вінницький технікум громадського харчування (1984) та філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту (1988). Була науковим співробітником Вінницького літературно-меморіального музею М. М. Коцюбинського (1990–2001), завідувачкою відділу організаційно-методичної та дозвіллевої роботи Вінницького обласного центру народної творчості (2001–2010). З 2010 р. – заступник головного редактора журналу «Вінницький край».

Вірші пише з дитинства, друкується з 1980 р. Авторка понад 10 книг поезій та прози. Упорядник багатьох публікацій; редактор, авторка передмов чи післямов трьох десятків поетичних, прозових, мистецьких та наукових видань. Збирачка фольклору. Член НСПУ (1998), НСЖУ (2009), заслужений працівник культури України (2006).

Лауреатка премій імені Миколи Трублаїні (1989), імені Михайла Коцюбинського (2000), імені Євгена Гуцала (2002), «Благовіст» (2006), імені Марка Вовчка (2007), імені Михайла Стельмаха (2010), імені Анатолія Бортняка (2013).

Крупка Віктор Петрович народився 20 березня 1976 р. в с. Педоси Погребищенського району Вінницької області. Закінчив Вінницьке педагогічне училище та Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. З 1995 до 2002 рр. викладав українську мову та літературу в рідному селі. З 2004 р. працює у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. Кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури.

Наукові інтереси: українська поезія другої половини ХХ ст., постмодерна українська література, літературне красназнавство. Автор близько 50 наукових та 30 публіцистичних статей, 2 навчальних посібників і монографії «Художній світ Володимира Забаштанського» (2014).

Лауреат Всеукраїнського літературного фестивалю «Відродження поезії-2017» у номінації «Скрижалі душі» (поезія), здобув 1-ше місце в Поетичному конкурсі «Малахітовий носоріг» (2019).

**Всеукраїнський літературний фестиваль
«Відродження поезії-2019»**

*Кубок співдружності літераторів отримала вінничанка
Ольга Вітковська.*

**Книжкова премія літературного порталу
«ЛітАкцент»**

Калитко, К. Ніхто нас тут не знає, і ми – нікого : поезії
/ Катерина Калитко. – Чернівці : Меридіан Черновіц, 2019. – 96 с.

Про Калитко Катерину Олександрівну див. вище (Премія
Львова – міста літератури ЮНЕСКО).

Премія імені Василя Думанського

*Премію отримала редактор газети «Громада» Руслана
Руденко.*

Руденко Руслана Вікторівна народилася 2 грудня 1974 р. Закінчила Житомирський державний педагогічний інститут ім. І. Франка (1997). Працювала методистом районного методичного кабінету, головним спеціалістом відділу освіти Бершадської райдержадміністрації. Викладає математику в Джулинській ЗОШ І-ІІІ ст. У 2014 р. за результатами фінального туру всеукраїнського конкурсу «Найкращий державний службовець» вона посіла третє місце в номінації «Найкращий спеціаліст».

З дитинства пише вірші, друкується в місцевій і регіональній пресі. Член районного літературно-мистецького об'єднання «Вишиванка», а також літературно-мистецького клубу «Диво калинове» Джулинської ЗОШ І-ІІІ ст. У 2007 р. створила районне літературно-мистецьке об'єднання учителів та учнів «СВІТоч». Член НСЖУ.

Премія імені Віктора Тимчука

*Премію отримали Людмила Любацька за книгу «Вікно в
Пеньківку», Петро Маніленко й Федір Шевчук за книгу «Серединка – тепла крапка на карті України».*

Любацька Людмила Вікторівна – письменниця, публіцистка, дослідниця творчого та життєвого шляху М. Коцюбинського. Народилася 28 лютого 1961 р. в с. Мурафа Шаргородського району Вінницької області. Вищу освіту здобула у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (учитель біології) та Вінницькому обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників (практичний психолог).

Працювала журналістом, старшим науковим співробітником Вінницького обласного краєзнавчого музею, завідувачкою відділу обласного центру народної творчості, науковим співробітником літературно-меморіального музею М. М. Коцюбинського (м. Вінниця), бібліотекарем у Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці ім. К. А. Тімірязєва. Нині працює бібліотекарем у Вінницькій міській ЦБС.

Авторка низки книг, літературно-мистецьких та краєзнавчих публікацій у газетах, журналах, альманахах. Майстер народної творчості. Член НСЖУ (2010).

Лауреатка Премії імені Леоніда Гавриша (2018).

Маніленко Петро Васильович народився 2 липня 1947 р. в с. Чуків Немирівського району Вінницької області. Закінчив філологічний факультет Вінницького педінституту. Працював журналістом у районних газетах. Майже 20 років очолював колектив районної газети «Бершадський край».

Автор і співавтор книг «Розкрилля» (2007), «Українського столу родзинка: 400 рецептів від птахокомбінату “Бершадський”» (2008), «Джулінка всміхається століттям» (2009), «Веселим бути модно» (2010), «Добрідень, Березівко!» (2011), «Напружений ритм» (2011). Літературно-мистецький альманах «Сузір’я бершадських талантів», у створенні якого брав участь П. В. Маніленко, по суті є літописом культурно-мистецького життя району. Член НСЖУ. Заслужений журналіст України.

Лауреат обласних журналістських премій імені Костянтина Гришина, імені Володимира Орлика. «Почесний редактор» газети «Бершадський край».

Шевчук Федір Харитонович народився 6 березня 1953 р. у с. Велика Кириївка Бершадського району Вінницької області. Закінчив філологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка (1976). З 1976 по 1979 рр. працював учителем української мови та літератури в школі с. Устя Бершадського району. Тоді ж почав працювати позаштатним кореспондентом районної газети. 1992 р. став заступником редактора газети «Бершадський край», 2013 р. – головним редактором. У 2000–2005 рр. був власним кореспондентом газет «Панорама» та «За Батьківщину». З 2005 р. працював у газеті «Вінниччина».

Автор і співавтор книг «Свято серед будня» (1996), «Слово на долоні» (2001), «З минулого – в майбутнє» (2001), «Хто живе й працює для століть» (2002), «Тридцять пам'ятних літ – в ім'я прийдешнього» (2004), «Вогонь в одязі слова» (2006), «Серединка – тепла крапка на карті України» (2019). Член Національної спілки краєзнавців України, НСЖУ. Заслужений журналіст України (1995). Очолує літературно-мистецьке об'єднання «Вишиванка».

Лауреат обласної журналістської премії імені Костянтина Гришина (1983). Здобув перше місце в загальноукраїнському конкурсі «Українська мова – мова єднання» (2013).

Всеукраїнський фестиваль поезії на Поділлі «Підкова Пегаса»

Третя премія фестивалю дісталася кільком авторам, зокрема Юрію Прокопенку.

Прокопенко Юрій народився 11 травня 1975 р. у Вінниці. Поет, публіцист, блогер, актор театру-студії «Сьоме небо», член ГО «Гармонія». З 2009 р. активно пише й публікує свої вірші на інтернет-ресурсах. Учасник різних творчих конкурсів, нагороджений багатьма дипломами, грамотами. 2010 р. став володарем Гран-прі конкурсу «Повір у себе» в номінації «Поезія». На третьому етапі Всеукраїнського фестивалю поезії на Поділлі «Підкова Пегаса» (2017) став переможцем.

Літературна премія імені Ігоря Федорова

3-тє місце

Премію отримав Сергій Рибницький за книгу «Парадокс Самсоненка».

Рибницький Сергій – письменник, блогер, фотограф, книжковий оглядач. Закінчив Вінницький національний технічний університет. Твори друкувалися в збірках «Дотик зачаєного жаху», «Це ж елементарно, сер», «Маніяк на замовлення», «Різдвяний детектив», журналі «Дзвін», онлайн-часописі «Стос». Учасник Міжнародного фестивалю оповідання «Intermezzo» та Культурно-мистецької резиденції «Над Богом». Лауреат літературної премії видавництва «Смолоскип» (II премія, 2017).

Львівська обласна літературна премія імені Катерини Мандрик-Куйбіди

2-га премія

Хмелевський, Ю. М. Ключі до вічності : зб. поезій / Юрій Хмелевський. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. – 96 с. : портр.

Хмелевський Юрій Миколайович народився 8 квітня 1967 р. в м. Тульчин Вінницької області. Закінчив історичний факультет Одеського державного університету ім. І. Мечнікова (1990), Одеський регіональний інститут Української академії державного управління при Президентові України (2002). Працював учителем історії та суспільствознавства в середніх школах Тульчинського району (1990–1994). З 1994 р. – на державній службі, нині працює службовцем у Тульчинській райдержадміністрації. Займається громадською діяльністю.

Віршує з 11 років. Перша публікація з'явилась у періодиці 1991 р. У доробку – переважно філософська, патріотична лірика, сатира й гумор. Автор збірок «Ключі до вічності» (2016), «Акт гуманізму» (2017), «Декорації змін» (2018). Має публікації в регіональних колективних альманахах та збірниках «Вітрила», «Подільська пектораль», «17 вересня», «Сторожові вогні над Божою

рікою», «Слово про Леонтовича», «Оберіг», «Ми в дорогу вийшли на світанні», «Думки романтика», «Колиска роду», «З Україною в серці», журналі «Вінницький край», місцевій періодиці. Член НСПУ (2018).

З 1995 р. – член Тульчинського районного літературно-мистецького об'єднання «Оберіг», а з 2003 р. – його очільник. Від 1998 р. – голова Конгресу української інтелігенції Тульчинщини.

Конкурс імені Олександри Бурбело «Струна на арфі України»

У номінації «Проза»:

3-тє місце – Софія Воропаєва, учениця 6-Б класу Жмеринського НВК «ЗОШ І-ІІІ ст. – ліцей», м. Жмеринка.

У номінації «Поезія»:

2-ге місце – Діана Гладковська, учениця 6 класу КЗ «ЗОШ І-ІІІ ст. №11 ВМР»;

3-тє місце – Тетяна Щуровська, учениця 9 класу Хижинецького ліцею Вінницької області;

3-тє місце – Анна-Ірина Мельник, учениця 6 класу Вінницької фізико-математичної гімназії № 17.

Премія імені Леоніда Гавриша

Рябий, М. Біла магія чорної брами : проза різних років / Микола Рябий. – Вінниця : Твори, 2018. – 476 с. : фот.

Про Рябого Миколу Олександровича див. вище (Всеукраїнська премія «За подвижництво у державотворенні» імені Якова Гальчевського).

Поетичний конкурс «Малахітовий носоріг»

Про Крупку Віктора Петровича див. вище (Літературно-мистецька премія імені Володимира Забаштанського).

Підготувала С. Ф. Коваль

Книжкова полиця

Книжкові пам'ятки литовсько-руської правової думки

*(до 275-річчя п'ятого та 200-річчя сьомого видання
Третього Статуту Великого князівства Литовського)*

У законодавчій спадщині українського народу є чимало стародавніх пам'яток, серед них чільне місце займають Статути Великого князівства Литовського. Перший Статут було прийнято у 1529 р., Другий – 1566 р. і Третій – 1588 р. Широкому загалу вони відомі як Литовські статути. У них знайшли відображення основні положення державного, цивільного, сімейного, кримінального та процесуального права князівства, норми римського, руського, польського й німецького кодифікованого звичаєвого права, відповідна місцева судова практика, «Руська правда», польські судєбники. Статути проголошували рівність громадян, віротерпимість, відповідальність суддів перед законом, заборону перетворювати вільних людей на рабів тощо. Водночас запроваджували привілеї князів, магнатів та шляхти, у тому числі право на закріпачення селян. Литовські статути були основними збірниками права на українських землях з XVI ст. до 40-х років XIX ст.

Статут 1529 р. існував лише в рукописних списках. Статут 1566 р. був надрукований з додатками до нього привілеїв 1563, 1564 і 1565 рр. У листопаді 1588 р. набрав чинності Третій Статут, і його надрукували руською мовою. Відомо дати виходу трьох таких видань: 1588, 1594 і 1600 рр. У всіх 14 розділах і 488 статтях цієї збірки законів наскрізною є ідея правової держави, у якій всі органи і службовці повинні діяти відповідно до норм і вимог Статуту, обов'язкових як для жителів Великого Князівства, так і для приїжджих іноземців.

Перший польський переклад Литовського Статуту з'явився у Вільно 1614 р. Друкувати видання було доручено Леону Мамоничу, сину друкаря, який свого часу друкував руське видання 1588 р. Загалом відомо сім видань Третього Статуту польською мовою. Нині ніхто з точністю не може назвати кількість екземплярів Статуту 1588 р. як давньоруською, так і польською мовами, що зберігаються в бібліотеках, книгосховищах та приватних

колекціях у всьому світі. Тим паче, що доктор історичних наук Н. Яковенко у своїй книзі «Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст.» зазначає, що в епоху юридичної дії Литовського Статуту всі зацікавлені особи дбали про те, щоб мати у своїй домашній бібліотеці його примірник. Крім того, книгознавці виявили перевидання із зазначенням одного й того ж року для польського перекладу Статуту 1619 та 1744 рр. друку. Пояснюють це труднощами, пов'язаними із отриманням нового привілею на його перевидання та політичною ситуацією.

У фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва зберігаються два примірники п'ятого видання Литовського Статуту, на яких зазначено, що вони були надруковані у Вільні, у друкарні ордена єзуїтів у 1744 р. згідно з привілеєм, даним королем Августом III. Суттєвою відмінністю між ними є кількість сторінок, один примірник містить 389 сторінок, інший – 421 сторінку. Саме останнє видання науковці вважають таким, що справді побачило світ у 1744 р.

Цей екземпляр з інвентарним номером 161768 являє собою книгу, оправлену в гобеленову палітурку (на картоні) світло-бежевого кольору (рік здійснення оправи не встановлено, приблизно – початок XX ст.). Тонований обріз жовтого кольору. Назву книги розміщено на наліпці корінця. Титульний аркуш утрачено, опис зроблено за інтернет-ресурсами. Текст прикрашений гравійованими заставками та кінцівками. По тексту є маргіналії та глоси. Після тексту надається реєстр артикулів і параграфів у алфавітному порядку на 54 сторінках. У цьому ж екземплярі до тексту Статуту приплетено «Trybunał Obywatelom Wielkiego Xięstwa Litewskiego na Seymie Warszawskim Dany roku tyśiąc pięćset ósmdziesiątego pierwszego» («Трибунал обивателям Великого князівства Литовського, даний на Варшавському сеймі в 1581 році»).

Примірник Статуту з інвентарним номером 158406, датований 1744 р. (що піддається сумніву), має іншу верстку і містить 389 сторінок. Це книга формату ін-фоліо в потертій шкіряній палітурці рудого кольору, підфарбованій «розводами», з бинтами. Тонований обріз червоного кольору. На зворотному боці ти-

тульного аркуша вміщено гравійоване зображення герба. Текст прикрашений гравійованими заставками та кінцівками. Маргіналії та глоси по тексту. До тексту Статуту теж приплетено «Trybunał Obywatelom Wielkiego Xięstwa Litewskiego na Seymie Warszawskim Dany roku tyśiąc pięćset ośmǳieśiątego pierwszego» («Трибунал обивателям Великого князівства Литовського, даний на Варшавському сеймі в 1581 році»).

Цінним також є примірник (№ 160685) останнього сьомого видання Статуту польською мовою, що був надрукований у 1819 р. у Вільні, у друкарні Марциновського. Це фоліант збільшеного формату в потертій шкіряній оправі коричневого кольору. На корінці – золоте тиснення рослинної композиції у вигляді букета та назви книги. Видання походить з книжкового зібрання відомого на Поділлі власника родової бібліотеки в Якушинцях Александра Руссановського молодшого (1883–1925), про що свідчить сюжетний екслібрис на лівому боці форзаца. На титульному аркуші видніються нерозбірливі записи невідомої(их) особи (осіб).

Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва пишається своїми примірниками Литовських Статутів, адже вони є книжковими пам'ятками правової практики на території Брацлавщини та заслуговують на подальше глибоке наукове дослідження.

Підготувала Г. М. Слотюк

Виданню Віктора Буняковського «Арифметика» – 215

*Ще на лавах в аудиторіях, слухаючи
лекції видатних європейських геометрів,
я замислювався над математичною лексикою.
В. Буняковський*

«Він жив, коли працював, і жив лише для того, щоб працювати...» – так свого часу написав Василь Васильович Григор'єв, учений-сходознавець, дослідник історії Криму, професор, про відомого вченого-математика Віктора Яковича Буняковського,

нашого земляка. Майбутній математик народився в сім'ї військового 16 (4) грудня 1804 р. у м. Бар Могилівського повіту Подільської губернії та ввійшов в історію як математик, перекладач, винахідник планіметра, пантографа, приладу для додавання квадратів, віцепрезидент Петербурзької АН (1864), професор Петербурзького університету. Його вчителями були всесвітньо відомі вчені Ампер, Коші, Лаплас, Пуассон, Фур'є. Написав понад 130 праць (переважно французькою мовою) з математичного аналізу, теорії чисел, геометрії, теорії ймовірностей. Загалом педагогічній діяльності Віктор Буняковський присвятив 40 років, значна частина яких пов'язана з військовими навчальними закладами, зокрема на громадських засадах брав активну участь у діяльності різноманітних комісій для складання програм і посібників. Учений займався також розглядом, перевіркою та поясненням математичних термінів і висловів для словника церковнослов'янської та російської мов, виданого Академією наук у 1847 р.

У фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва зберігаються прижиттєві видання В. Я. Буняковського «Лексикон чистой и прикладной математики, составленный Императорской Академии Наук экстраординарным академиком и доктором наук Парижской академии В. Я. Буняковским» (т. 1, СПб., 1839) та «Арифметика» (СПб., 1844), що перевидавалася три рази, спершу як керівництво для гімназій, пізніше – для військових навчальних закладів.

У книгозбірні зберігається найперше видання «Арифметики» – 1844 р. Це було «руководство, допущенное Департаментом Народного Просвещения к употреблению в гимназиях», надруковане в типографії Імператорської академії наук у Санкт-Петербурзі. Матеріал посібника простий, логічно викладений та доступний для учнів і викладачів. Видання відкриває передмова самого вченого, в якій він звертається до тих, хто навчає, із погодженням визначення арифметики, акцентує практично корисну інформацію для тих, хто вивчає, та надає якомога глибшого змісту викладу матеріалу.

Високо цінував В. Буняковський схвальну оцінку академіка Михайла Остроградського, який знайомився ще з рукописом праці.

Навчальний посібник активно використовували в гімназіях Російської імперії до реформи середньої освіти 1871 р. На звороті верхньої кришки палітурки виявленого примірника є екслібрис з написом «Фундаментальная библиотека Немировской гимназии» із позначеним бібліотечним штампом на титульному аркуші. Як відомо, гімназія була заснована у 1838 р., вочевидь, її учні кілька десятиліть вчилися за посібником свого земляка. І це величезна рідкість, що до сьогодні збереглося навчальне видання, яким користувалися кілька поколінь гімназистів.

Після закриття Немирівської чоловічої гімназії та реорганізації радянської середньої освіти в другій половині 1920-х рр. фонди колишньої гімназійної бібліотеки було передано у Вінницьку філію Всенародної бібліотеки ВУАН, звідки виявлений примірник потрапив до фондів окружної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва, де й зберігається до цього часу.

Безперечно, видання є цінним свідченням розвитку математичної думки та дидактики, а також розвитку науки на подільських теренах.

Підготувала О. Ю. Антонюк

Хроніка. Події

Пропонований перелік найцікавіших, на наш погляд, подій, дотичних до книжкового всесвіту, допомагає уявити повсякденне життя Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тимірязєва впродовж 2019 року.

Січень

15.01 – «Світ міниться – і проростає слово» – науково-практична конференція відбулася в рамках Стусівських читань, присвячених 81-й річниці від дня народження українського поета, Героя України Василя Стуса. Модерував захід Віктор Крупка – письменник, член НСПУ, літературознавець, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Під час конференції присутні заслухали доповіді та повідомлення провідних вінницьких науковців про творчість В. Стуса.

17.01 – відбулося відкриття книжково-ілюстративної виставки «100 облич Української революції» (до 100-річчя проголошення Акта злуки УНР і ЗУНР) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

24.01 – «Шляхами Івана Богуна» – презентація путівника, присвяченого 400-річчю від дня народження Івана Богуна, відбулася у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. Презентував видання автор О. Роговий, начальник архівного відділу Липовецької райдержадміністрації, голова міжрайонного красзнавчого об'єднання «СОБ», заступник голови обласної організації НСПУ. На заході були присутні представники Вінницької ОДА та обласної Ради, ГО «Молода Подільська Січ», наставники Хижинецького куреня «Подоляни» та куреня «Імені Івана Богуна», історики, дослідники, фольклористи, етнографи тощо. Презентацію супроводжували книжкові виставки: «Іван Богун – яскрава постать в історії Козаччини», «Єдині й незламні були ми віками...» (до 80-річчя від дня народження Василя Рудого, письменника, дослідника, патріота, громадського діяча).

31.01 – «Палаючий острів» – презентація книги класика латиської літератури Яніса Акуратерса (1876–1937), поета і прозаїка, очільника латиського ПЕН-клубу, ідейного натхненника та одного із організаторів створення Латвійського національного театру, першого лауреата Національної премії Латвії, пройшла у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. Це перший твір Я. Акуратерса, перекладений українською мовою, що побачив світ минулої осені в луцькому видавництві «Твердиня» за грантової підтримки та сприяння Спілки письменників Латвії й Державного фонду культурного капіталу. Українською книгу переклала вінничанка Ліна Мельник, сценарист і режисер. Відкрила презентацію директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва Лариса Сенік. На заході виступили Юріс Пойканс – Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки в Україні, представники влади й місцевого самоврядування, відомі вінницькі письменники.

Лютий

07.02 – «Українська фольклористична енциклопедія» – презентація 1-го тому видання відбулася за участі Миколи Дмитренка, упорядника, наукового редактора книги, доктора філологічних наук, професора. Першу в Україні енциклопедію з фольклористики підготував колектив науковців Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Під час презентації виступили науковці, філологи, фольклористи, громадські діячі тощо. Захід супроводжувала книжкова виставка «Коли душа із вічністю говорить». Модератор презентації – Тетяна Пірус, завідувач навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського.

13.02 – «Небесна Сотня: герої, які змінили хід історії України» – пресвиставка – сектор журнальної періодики.

20.02 – «Мова кожного народу – неповторна і своя...» – у читальному залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулося літературно-мистецьке свято з нагоди відзначення Міжнародного дня рідної мови в рамках культурно-мистецького проєкту «Мови різні – душа одна». Захід

організували бібліотека спільно з управлінням у справах національностей та релігій Вінницької ОДА та Вінницьким обласним центром народної творчості. На свято було запрошено представників Вінницької ОДА, Вінницької обласної Ради, Генерального консульства Республіки Польща у Вінниці, управління культури і мистецтв Вінницької ОДА та громадських організацій, які представляють національні громади області. Під час заходу звучали вірші та музичні твори у виконанні представників різних національностей.

21.02 – «Вінниця. Путівник. ТОП-10» – презентація краєзнавчого видання відбулася за участі автора ідеї та координатора проекту Наталії Гайструк, рецензента Тетяни Пірус, редактора Оксани Пойди, перекладача Олени Зарічної. На заході були присутні віцеконсул Генерального консульства Республіки Польща у Вінниці Йоанна Шеліга, представники органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, керівники закладів культури обласного підпорядкування, громадські діячі, науковці, письменники. Під час презентації було представлено виставку-калейдоскоп «Відкрий для себе Вінницю», яку підготували працівники відділу краєзнавства. Модератор – Валентина Лосовська, координатор культурних заходів ГО «Центр «Культурна стратегія – XXI».

Березень

06.03 – «Шевченко – наш. Він для усіх століть...» – Шевченківські читання з нагоди відзначення 205-ї річниці від дня народження видатного українського письменника відбулися в читальному залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. У рамках читань фахівці книгозбірні підготували книжково-ілюстративні виставки «Т. Г. Шевченко очима сучасників», «Мистецька спадщина Тараса Шевченка» та відеопрезентацію «"Заповіт" мовами народів світу». Студенти театрального відділення Вінницького коледжу культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича та Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу декламували поетичні твори Т. Шевченка. Також прозвучав «Заповіт» різними мовами у виконанні представників національно-культурних товариств Вінниці.

«Митець, який надто любив Україну» – літературно-музичний вечір до 70-річчя від дня народження Володимира Івасюка, українського композитора, поета, творця української попмузики, лауреата Державної премії України імені Т. Шевченка, Героя України, відбувся у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. Під час заходу звучали пісні на слова та музику В. Івасюка у виконанні студентів Вінницького коледжу культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича та учнів Вінницької ДМШ № 2, розповіді про життя та творчість композитора. Програму вечора доповнювали фрагменти із музичних фільмів. Перед учасниками заходу виступила Ольга Орещук, музикант-педагог Вінницької ДМШ № 2, однокурсниця В. Івасюка. Вечір супроводжувала книжково-ілюстративна виставка «Пісня буде поміж нас».

14.03 – II Липківські читання пройшли з нагоди відзначення 155-ї річниці від дня народження митрополита Василя Липківського (1864–1937). Захід був організований спільно з Державним архівом Вінницької області, Вінницькою академією неперервної освіти, а також факультетом історії, етнології і права ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського та Всеукраїнським товариством ім. митрополита Василя Липківського. Відкрили читання Арсен Зінченко, доктор історичних наук, професор, та Лариса Сеник, директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Провідні вінницькі науковці виступили з доповідями та повідомленнями про життя й творчість митрополита Василя Липківського.

У рамках II Липківських читань Ірина Преловська, доктор історичних наук, доктор церковно-історичних наук, провідний науковий працівник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, професор Київської православної богословської академії, презентувала шеститомне видання спадщини митрополита Василя Липківського. Захід супроводжувала книжково-ілюстративна виставка «Митрополит В. Липківський: постать на тлі епохи», яку підготували фахівці відділу краєзнавства.

21.03 – поетичний марафон «Вільна поезія» було приурочено до Всесвітнього дня поезії. У цьому році змінено формат

заходу і вперше він пройшов на 4 локаціях. Під час поетичного марафону звучали вірші поетів-ювілярів 2019 р., зокрема поетів-земляків Миколи Лукова, Володимира Забаштанського, Володимира Рабенчука, а також видатного українського поета Тараса Шевченка та французького поета Поля Марі Верлена. Молоді поети Вінниччини, у тому числі учасники літературної студії «Вітрила» ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, прочитали власні вірші. Участь у марафоні взяли й відомі письменники Вінниччини – Валентина Сторожук, Ірина Федорчук, Алла Вітвицька, Віктор Крупка, Наталія Жишко.

27.03 – «Літопис життя і творчості Івана Франка» – презентація тритомної праці Мирослава Мороза відбулася у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. Це видання першої документально вивіреної наукової біографії Івана Франка є результатом багаторічної праці М. Мороза. Тритомна праця написана ще в минулому столітті, та лише тепер вона побачила світ. Книга розрахована на спеціалістів-літературознавців, викладачів і студентів закладів вищої освіти, учителів та учнів-старшокласників. У презентації взяли участь: Дарія Гонтарева (Мороз), упорядник видання, донька М. Мороза, Галина Бурлака, науковий редактор 1-го тому видання, кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Михайло Шалата, професор Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка, член НСПУ, Галина Сабат, професор Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. Модератор – Євген Пшеничний, науковий редактор 3-го тому, кандидат філологічних наук.

Квітень

04.04 – «Світ Гоголя сповнений дивами» – літературно-мистецький вечір, приурочений до 210-ї річниці від дня народження класика світової літератури, відбувся у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. Про життєвий та творчий шлях письменника розповіли Людмила Борох, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської і слов'янської

філології та зарубіжної літератури ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, та Світлана Фицайло, керівник літературно-драматургічної частини ВОАУМДТ ім. М. К. Садовського. На заході виступили актори ВОАУМДТ ім. М. К. Садовського з уривком із спектаклю «Травнева ніч», студенти Вінницького коледжу культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича, вихованці зразкового танцювального колективу «Молодість» Вищого художнього професійно-технічного училища № 5. Вірші про М. Гоголя читав В. Старовойт, учасник народного театру-студії «Сьоме небо» ВНМУ ім. М. І. Пирогова. У рамках заходу відбулася презентація книжково-ілюстративної виставки «Його народила українська земля».

10.04 – «Подільський соловей» – презентація книги-меморіалу, присвяченої 120-й річниці від дня народження композитора, диригента, фольклориста, етнографа та педагога Родіона Скалецького. Її написала донька племінниці митця Надії Євгенівни – Лариса Натолочна. На зустрічі поділилися спогадами керівники обласних організацій культури і мистецтв, письменники, земляки композитора.

25.04 – «Вільям Шекспір – співець кохання, майстер драми» – літературно-мистецький вечір з нагоди 455-річчя від дня народження англійського поета і драматурга відбувся в читальному залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. На заході виступила Людмила Борох, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Поезію В. Шекспіра читав Максим Пилявець, учень 11 класу ЗОШ І–ІІІ ступенів № 26. Зразковий танцювальний колектив «Молодість» Вищого художнього професійно-технічного училища № 5 (художній керівник В. Чешківська) представив мюзикл «Ромео і Джульєтта». У рамках заходу відбулася презентація книжково-ілюстративної виставки з фондів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва «Шекспірівське слово у вічність летить».

Травень

07.05 – «Данте в Гуманю» – презентація книги-містерії Арсена Зінченка, доктора історичних наук, професора, яка побачила

світ 2019 р., відбулася у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. Книга присвячена Коліївщині. Про ідею написання та видання розповіли автор, а також редактор книги Вадим Василенко, кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. З відгуком про книгу виступила учений секретар бібліотеки, заслужений працівник культури України Поліна Цимбалюк.

08.05 – «Роки ідуть – пам'ять живе. Вінниччина у Другій світовій війні» – презентація бібліографічного покажчика відбулася в рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю». На заході виступили Галина Слотюк, заступник директора Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Сергій Гальчак, доктор історичних наук, голова правління обласної організації НСКУ, заслужений працівник культури України, почесний краєзнавець України, Іван Романюк, доктор історичних наук, професор кафедри історії та культури України ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Анатолій Лисий, кандидат історичних наук, завідувач кафедри суспільно-гуманітарних наук Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу. Презентацію супроводжувала книжкова виставка «Величне свято Перемоги» до Дня пам'яті та примирення.

18.05 – загальнобібліотечний День інформації «Європа та європейці: традиції, звичаї, ментальність» охоплював: книжкову виставку «Аграрна політика Європейського Союзу», євровікторину «Багатолика Європа» (відділ аграрних наук і виробництва); вікторину «Що ти знаєш про Європу?», книжково-ілюстративну виставку «Європейські орієнтири в сучасній освіті» (відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук спільно з сектором журнальної періодики); книжкову виставку «Історія європейських народів у стародруках» (відділ рідкісних і цінних видань); вікторину «Згода в різноманітті» (відділ документів іноземними мовами); інтелектуальну гру «Україна – держава європейська» (сектор правової інформації) та інші.

23.05 – XIV літературні читання «Під знаком Кирила і Мефодія» до Дня слов'янської писемності і культури відбулися в читальному залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. З вітальним словом до присутніх зверну-

лася директор бібліотеки Лариса Сенік, яка привітала всіх зі святом та розповіла про традиції відзначення його в бібліотеці. На літературних читаннях виступили викладачі Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу: Олена Похилюк, Тетяна Яковенко й Тамара Слободинська, яка прочитала текст старослов'янською мовою. У рамках читань працівники відділу рідкісних і цінних видань Олена Сафронова та Тетяна Кароєва представили каталог стародруків XVII ст. з фонду нашої бібліотеки. Студенти Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу читали вірші – переспіви, ансамбль білоруської пісні «Купалінка» виконував музичні твори різними слов'янськими мовами. По завершенні заходу всі учасники поклали квіти до барельєфа Кирила і Мефодія, який установлений на фасаді бібліотеки.

Червень

18.06 – «Війною обпалені серця» – презентація книжково-ілюстративної виставки до Дня скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

20.06 – «Конституція – оберіг державності» – презентація книжкової виставки-дати до Дня Конституції України у відділі краєзнавства.

У рамках літньої акції «Літо. Книга. Бібліотека» працівники всіх відділів з метою популяризації книги та читання, реклами бібліотеки, запису нових користувачів щотижня з понеділка по четвер протягом червня – серпня здійснювали вихід у місто, місця відпочинку вінничан (парки, сквери, набережну «Рошен», літні пришкольні табори тощо).

Липень

11.07 – «Декларація про державний суверенітет України – визначальний крок до Української держави» – презентація книжкової виставки до Дня прийняття Декларації про державний суверенітет України у секторі правової інформації.

17.07 – «Світло добра й любові Олени Пчілки» – літературна година, присвячена 170-й річниці від дня народження гро-

мадської діячки, авторки прозових і драматичних творів, фольклориста й етнографа, науковця і перекладача Ольги Драгоманової-Косач, відбулась у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

20.07 – «Грамастика Мелетія Смотрицького – перлина давнього мовознавства» – книжкову виставку до 400-річчя з часу виходу першого повного видання курсу церковнослов'янської мови в українській редакції (1619) підготував відділ рідкісних і цінних видань.

25.07 – «День Хрещення Русі – свято минулого, майбутнього і сьогодення» – книжкову виставку до Дня Хрещення Київської Русі-України організував відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

Серпень

19.08 – «Будь у віках благословенна, Україно!» – книжкову виставку-інсталяцію до Дня Державного Прапора України підготував відділ краєзнавства.

21.08 – творча зустріч з поетесою Галиною Рибачук-Прач відбулася у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. На заході прозвучала патріотична та пейзажна лірика у виконанні авторки, а також твори для дітей. На зустрічі були присутні слухачі Вінницької академії неперервної освіти та бібліотекарі Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва.

23.08 – «Велична і свята, моя ти Україно!» – виїзну виставку до Дня Незалежності України з фондів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва у фое Вінницької ОДА організував відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

29.08 – творча зустріч з письменницею Іриною (Лялею) Нісіною (Австралія) відбулася у відділі економіки і новітніх технологій. Із виходом нової книги «Пальто мадам Гройсман или Жмеринка – Жмеринка, Винница: немного лет назад» письменницю привітали: Світлана Василюк, директор Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Вінницької ОДА, Лариса Сенік, директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Вадим Вітковський, письменник, голова Вінницької об-

ласної організації НСПУ, Михайло Каменюк, письменник, член НСПУ, заслужений працівник культури України, Жанна Дмитренко, поетеса. На презентації письменниця читала уривки зі своєї книги, а також відповідала на запитання присутніх.

Вересень

02.09 – загальнобібліотечний День інформації «Бібліотека для нової української школи», приурочений до Дня знань, охоплював: тематичний перегляд «Правове виховання – шлях до побудови правового суспільства» (сектор правової інформації); тренінг «Базові методики навчання школярів програмних продуктів фірми Microsoft» (відділ економіки і новітніх технологій); виставку-свято «Перша сторінка шкільного життя» (сектор газетної періодики); інформаційну годину для учасників клубу спілкування іноземними мовами «Сучасна книга – джерело освіти» (відділ документів іноземними мовами); виставку-адвайзер «Особливим дітям – особлива увага» (відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук); перегляд-повідомлення «Аграрна освіта: сходинки до знань» (відділ аграрних наук і виробництва); виставку-калейдоскоп «Завжди – вчитися, все – знати!» (відділ краєзнавства); пресвиставку «Новий освітній простір» (сектор журнальної періодики). Також на вебсайті було представлено віртуальний бібліографічний список «Нова українська школа», підготовлений фахівцями відділу наукової інформації та бібліографії.

04.09 – «Журавлем небесним на Україну вернусь...» – вересневі Стусівські читання до дня пам'яті поета, Героя України Василя Стуса відбулися біля пам'ятника митцю. Цьогорічний захід відкрили Валентина Троян, в. о. начальника управління культури і мистецтв Вінницької ОДА, та Лариса Сенік, директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Слово про поета-земляка прозвучало від вінницьких письменників, літературознавців, громадських діячів, популяризаторів творчості В. Стуса: Ніни Гнатюк, Василя Кобця, Віктора Мельника, Валентини Сторожук, Галини Рибачук-Прач та Зої Красуляк. Поетичним словом вшанували пам'ять геніального поета студенти ДонНУ ім. Василя

Стуса, ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу, учасники незалежного театру-студії «ПТАХА».

09.09 – відбулися традиційні читання авторських творів кандидатів на здобуття Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського. На заході були присутні члени журі, серед них – лауреати премії попередніх років, а також голова комісії з питань освіти, культури, сім'ї та молоді, спорту і туризму, духовності та історичної спадщини обласної Ради Людмила Станіславенко та директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва Лариса Сенік. На розгляд журі були представлені близько 50 книг 43 авторів з різних областей України. Кожний із авторів мав можливість прочитати свої власні твори та презентувати книгу. Шляхом таємного голосування членів журі відбулося визначення переможців. У номінації «Художня література» перемогу здобула Вікторія Гранецька, в номінації «Науково-популярна література» перемогла Ірина Зелененька, а в номінації «Дитяча література» – Олена Вітенко.

12.09 – «Полум'яне слово Пантелеймона Куліша» – літературні читання до 200-річчя від дня народження видатного письменника відбулися у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. У заході взяли участь Володимир Лазаренко, завідувач відділу українознавства Вінницької академії неперервної освіти, Оксана Пойда, старший викладач кафедри методики філологічних дисциплін і стилістики української мови факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Олександр Коваль, історик, дослідник, краєзнавець. Лунали твори П. Куліша та музичні номери у виконанні творчої молоді. Учасники заходу переглянули відеоролик про письменника та буктрейлер «Чорна рада».

19.09 – «Поезія – свобода серця» – літературна година до 90-річчя від дня народження Івана Світличного, літературознавця, поета, перекладача, діяча українського руху опору 1960–1970-х рр., політв'язня, відбулася для студентської молоді. Бібліотекар I категорії Людмила Циба виступила з презентацією про творчість І. Світличного. Присутні переглянули відеоролик про

життя й творчість поета та послушали поезію митця у виконанні учасників заходу.

25.09 – II науково-практична конференція «Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього» відбулася в рамках місячника, приуроченого до Всеукраїнського дня бібліотек. На презентаційній платформі було представлено буклет «Визначними місцями Могилів-Подільщини» (Могилів-Подільська ЦРБ), бібліографічний покажчик «Перлини маминого краю» (Тиманівська сільська бібліотека відділу культури, туризму та охорони культурної спадщини Тульчинської міської ради) та артбібліографічний покажчик «Тінейджер: інструкція!» (Крижопільська ЦБС).

26.09 – «Історик, педагог, краєзнавець Анатолій Кононович Лисий» – презентація збірника матеріалів, присвяченого 75-й річниці від дня його народження, відбулася у відділі аграрних наук і виробництва. На захід були запрошені науковці, історики, краєзнавці, бібліотечні працівники, студенти.

Жовтень

07.10 – година поезії з Галиною Рибачук-Прач. Свої поетичні збірки «Любов'ю слова», «Україно, моя ти доле», «Слово про війну», «Вірю, надіюсь, молюсь...» та книги для дітей «Маленький мандрівник», «Святкові пригоди маленького мандрівника», «Капітан Одеса», «Грибні історії» письменниця презентувала в тандемі з журналісткою і бардом Тетяною Скомаровською. Під час зустрічі прозвучало багато патріотичних віршів, зокрема присвячених воїнам ООС (АТО) та людям, які залишили свої домівки на Донбасі, в авторському виконанні.

08.10 – «Знати право, служити праву, захищати право» – зустріч із фахівцями в галузі права відбулася в секторі правової інформації до Дня юриста. Кваліфіковані фахівці розповідали про особливості юридичних професій, їхню роль у суспільстві, місце на ринку праці. Захід супроводжувала книжкова виставка «Служіння праву – служіння справедливості», яку підготували працівники сектору правової інформації Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва.

09.10 – творча зустріч з педагогом, поетом і літературознавцем Віктором Крупкою. Автор презентував шкільним бібліотекарям області – слухачам Вінницької академії неперервної освіти – свою нову третю поетичну збірку «Химерник», у якій зібрані поезії про землю і всесвіт, тишу і звуки, вічне та тлінне.

10.10 – «Пісенне диво України – козацькі пісні» – виставка-презентація в рамках циклу заходів «Україна – козацька держава» до Дня Українського козацтва та Дня захисника України відбулася у відділі мистецтв.

11.10 – «Андрій Лівіцький. Листування (1919–1953 роки)» та «Горе переможеним. Репресовані міністри Української революції» – презентація книг за участі співробітника Українського інституту національної пам'яті Ярослава Файзуліна та заступника директора ГДА СБУ Анатолія Хромова відбулася у відділі економіки і новітніх технологій.

Листопад

06.11 – «Допоки є Шевченка мова, то доти Україна є...» – літературно-мистецький вечір, присвячений Дню української писемності та мови, відбувся у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. У цей день до бібліотеки завітали мовознавці, літературознавці, письменники, викладачі, науковці та студентська молодь.

Усіх присутніх зі святом вітали заступник керівника виконавчого апарату Вінницької обласної Ради Інна Кухарчук, заступник директора з основної діяльності Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва Олена Заквацька та письменниця, член НСПУ Валентина Сторожук. З науковими повідомленнями виступили викладачі ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського Ольга Павлушенко та Віктор Крупка. Викладач ДонНУ імені Василя Стуса Катерина Бортун ознайомила з джерелами правопису української мови та разом зі студентами провела флешмоб «За чистоту української мови». Учасники народного театру-студії «Сьоме небо» ВНМУ ім. Миколи Пирогова читали вірші Лесі Українки, Ліни Костенко, Олександра Самарухи. З музичними вітаннями виступили ансамбль бандуристок Вінницького коледжу культури і мистецтв

ім. М. Д. Леонтовича, учитель, історик і краєзнавець Олександр Коваль та учасники вокального ансамблю «Оберіг» ДонНУ імені Василя Стуса. Завершила свято театралізована літературно-мистецька композиція «Слово Шевченка живе і вічне» у виконанні учасників незалежного театру-студії «ПТАХА» та голови БФ «Розвиток Людини» Анастасії Потьомкіної.

19.11 – «Польські військові формування в Україні в 1917–1919 рр.» – презентація книги Артема Папакіна організована Генеральним консульством Республіки Польща у Вінниці, Спільною польських письменників, Центром історії Вінниці та Вінницькою ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Книга репрезентує історію України та Польщі періоду Першої світової війни та Перших визвольних змагань. За доби Української революції (1917–1921) на території України діяли польські збройні формування, які створювалися ще за часів Першої світової війни для боротьби проти Німеччини та Австро-Угорщини, але відіграли помітну роль і в революційних подіях. Матеріали книги ґрунтуються на архівних документах України, Росії та Польщі, найновіших вітчизняних та закордонних дослідженнях. У презентації взяв участь автор та видавець книги Артем Папакін. Модератор зустрічі – директор Центру історії Вінниці Олександр Федоришен.

21.11 – «Україна і українці: ім'я як поле битви» – презентація книги та зустріч з Віктором Брехуненком, доктором історичних наук, професором, директором Інституту дослідження Голодомору, відбулася у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. У рамках заходу автор розповів про діяльність закладу, який очолює.

26.11 – «Історія у документах» – презентація книги Миколи Марченка та його фільму «Миргородський притулок – табір смерті» відбулася в рамках відзначення Дня пам'яті жертв голодоморів. Дослідник історії Миргородщини, Полтавщини, журналіст і педагог Микола Марченко у своїй книзі висвітлює події 1941–1943 рр. у Центральній Україні в період нацистської окупації.

Грудень

05.12 – «Місцеве самоврядування в конституційно-правовому просторі сучасної України» – презентація книжкової виставки до Дня місцевого самоврядування відбулася в секторі правової інформації.

11.12 – «Чорнобиль: чорний спомин, вічний біль» – тематичну виставку організував відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

19.12 – «У поезії живе людина» – година поезії з Тетяною Яковенко, поетесою, літературознавцем, педагогом, членом НСПУ, заслуженим працівником культури України. Під час зустрічі слухачі Вінницької академії неперервної освіти, педагоги, бібліотекарі ознайомилися з творчим шляхом поетеси та різножанровою поезією авторки зі збірок: «Небесний сад», «Книга Єклезіястова», «Спокуса сповіді», «Живий вогонь» та ін.

23.12 – «Капелани. На службі Богу і Україні» – презентація нового видання Українського інституту національної пам'яті, що містить спогади військових капеланів різних конфесій, які від початку війни на Сході України здійснювали душпастирське служіння серед українських воїнів. Модерував захід Богдан Галайко, кандидат історичних наук, керівник регіонального представництва інституту. Участь у заході взяли військові капелани Вінниччини, студентська молодь, представники громадськості міста.

Підготувала О. П. Заквацька

Відомості про авторів

Антонюк Оксана Юріївна – завідувач відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Валігура Ірина Миколаївна – бібліотекар 1-ї категорії відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Заквацька Олена Петрівна – заступник директора з основної діяльності Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Кароєва Тетяна Робертівна – доктор історичних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського

Коваль Світлана Флоріанівна – провідний бібліотекар сектору створення краєзнавчих баз даних відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Марчук Тетяна Олександрівна – провідний бібліограф відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Савчук Олеся Іванівна – заступник директора з наукової роботи Гродненського державного історико-археологічного музею, Білорусь

Сафронова Олена Вадимівна – завідувач відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Слотюк Галина Миколаївна – заступник директора з наукової роботи та інформатизації Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Цимбалюк Поліна Іванівна – учений секретар Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, заслужений працівник культури України

ЗМІСТ

Від укладача	3
До 100-річчя Української революції (1917–1921)	5
<i>Кароєва Т. Р.</i> 1919-й – рік «столичного» книгодрукування на Поділлі	5
З книжкових колекцій бібліотек Поділля	
<i>(за фондами Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва)</i>	15
<i>Сафронова О. В.</i> Про ще один унікум – лоцманський путівник Іоанна Лоотса « <i>Het eerste deel Van de Nieuwe Groote Lootsmans Zee-spiegel</i> » (Амстердам, 1714)	15
<i>Марчук Т. О.</i> Нотні видання подільських композиторів у відділі рідкісних і цінних видань	27
<i>Валігура І. М.</i> Подільські автори на сторінках українських газет і літературно-мистецьких часописів 1920-х років	47
Бібліотеки і бібліофіли	56
<i>Савчук О. І.</i> Родова бібліотека Потоцких из Печеры (по фондам Гродненского государственного историко-археологического музея, Беларусь)	56
Екологія книжкової культури	80
<i>Кароєва Т. Р.</i> Вінницька Кулішіана (до 200-річчя від дня народження письменника)	80
<i>Цимбалюк П. І.</i> Хранителі скарбів книжкових (нарис про колег)	86
Сторінками архівних документів	99
Наказ Подільського губвиконкому (по відділу управління) «Про порядок видачі дозволу на торгівлю творами періодичного та неперіодичного друку». <i>Примітки Т. Р. Кароєвої</i>	99

Вінницький «THE BEST»	102
Наші земляки – лауреати літературних премій України 2019 року. <i>Підготувала С. Ф. Коваль</i>	102
Книжкова полиця	117
Книжкові пам'ятки литовсько-руської правової думки (до 275-річчя п'ятого та 200-річчя сьомого видання Третього Статуту Великого князівства Литовського). <i>Підготувала Г. М. Слотюк</i>	117
Виданню Віктора Буняковського «Арифметика» – 215. <i>Підготувала О. Ю. Антонюк</i>	119
Хроніка. Події. <i>Підготувала О. П. Заквацька</i>	122
Відомості про авторів	137

Наукове видання

ПОДІЛЬСЬКИЙ КНИЖНИК
Альманах

Випуск 12
(2019 р.)

Відповідальна за випуск *Л. Б. Сенник*,
директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Укладач *Т. Р. Кароєва*
Редактор *С. В. Лавренюк*
Підготовка ілюстративного матеріалу до друку, верстка,
оригінал-макет, дизайн обкладинки *Н. В. Спиця*

У дизайні обкладинки використано малюнок *М. Жука*

Підписано до друку 17.11.2021. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Умов. друк. арк. 8.75. Тираж 100.

Друк ПП Балюк І. Б.
м. Вінниця, вул. Р. Скалецького, 15
Тел. (0432) 52-08-02